

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXXVI. évfolyam
2026/1.

A TARTALOMBÓL

A Magyar Hadtudományi Társaság
küldöttgyűlése

A 21. század vízválsága:
a következő stratégiai frontvonal

A drónhadviselés társadalmi kockázatai
és implikációi; A herszoni „drónszafari”
mint esettanulmány

A maoizmus és a nemzetközi dzsihad

Az orosz-ukrán háború hatása a kötelező
katonai szolgálat intézményére Európában

A hadtörténelem megjelenése
a honvédelmi alapismeretek
középiskolai tantárgy tananyagában

Multinational Cooperation Formats
for Air and Missile Defence

A modern információs technológiák hatása
a társadalmi nyilvánosságra Szerbiában

A Hadtudomány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával
jelenik meg. A folyóiratot az MTMT indexeli és a REAL archíválja.

A lapszám szerzői

Bán Attila Kratochvil Károly Honvéd Középfiskola
és Kollégium, oktató tiszt;
NKE HDI, doktorandusz

Bernát Sarolta közgazdász, független kutató

Bérczi Péter Nemzetbiztonsági Szakszolgálat,
NKE HDI, doktorandusz

Druzsín József őrnagy, szerkesztő, NKE,
HHK Katonai Tanfolyamszervező Intézet
Honvédelmi Nevelési és Részképzés
Tervező Osztály

Héda Ádám okleveles nemzetközi biztonság- és
védelempolitikai szakértő

Huber András MH Bauer Gyula
5. Területvédelmi Ezred, oktató tiszt

Kiss Nikoletta Terrorelhárítási Központ,
NKE HDI, doktorandusz

Mezővári Magor I. évfolyamos nemzetközi
biztonság- és védelempolitikai
mesterszakos hallgató, NKE HHK

Passbach, Daniel alezredes, jelenleg Németország
védelmi attaséja Magyarországon,
Német Nagykövetség, Budapest

Solt Zoltán független kutató

Szöllősi Annamária Terrorelhárítási Központ,
NKE HDI, doktorandusz

Dr. Tánczos Mariann PhD, százados, főszerkesztő,
NKE HHK, Nemzetközi Biztonsági
Tanulmányok Tanszék, adjunktus

Varga Nóra NKE HDI, doktorandusz

Zolcsák Attila független kutató

Zsivity Tímea NKE Európa Stratégia Kutatóintézet
Nyugat-Balkán kutatója és a HDI
doktorandusza

Rövidítések:

HDI – Hadtudományi Doktori Iskola
HHK – Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
NKE – Nemzeti Közszolgálati Egyetem

A Magyar Hadtudományi Társaság és az

MTA Hadtudományi Bizottság „A” kategóriás, lektorált folyóirata

Felelős kiadó:

Padányi József, az MHTT elnöke
A folyóirat szerkesztőbizottsága

Elnök:

Siposné Kecskeméthy Klára

Elnökhelyettes:

Tánczos Mariann főszerkesztő

Nyomtatott folyóirat szerkesztő:

Druzsín József

Online folyóirat szerkesztő:

Fi Károly

Angol nyelvi lektor:

Panajotu Kosztasz

Angol nyelvi szerkesztő:

Gazdag Erika

A bizottság tagjai:

Balla Tibor, Farkas Ádám,
Forgács Balázs, Haig Zsolt,
Horváth Attila, Kátai-Urbán Lajos,
Lakner Zoltán, Mező András,
Molnár Anna, Palik Máttyás,
Remek Éva, Török Péter,
Szenes Zoltán, Ujházy László,
Kathleen Collins (Minnesota),
Harald Pöcher (Bécs),
Erwin Schmidl (Bécs).

Szerkesztőbizottság és kiadó:

Budapest X., Hungária krt. 9–11.

Tel.: 432-9000/29-684 mellék

Lévélcím:

1581 Budapest, Pf. 15.

E-mail cím:

hadtudomany@gmail.com

Honlap:

www.mhht.eu/?page=ht_archiv

Nyomtatott kiadásváltozat:

ISSN 1215-4121

Műszaki szerkesztés, nyomdai előkészítés:

BAUSZ Stúdió

Nyomtatta:

Prime Rate Kft.

Online kiadásváltozat:

ISSN 1588-0605

Webmester:

Jelencsics Imre

HADTUDOMÁNY

HUNGARIAN MILITARY SCIENCE

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXXVI. évfolyam

1. szám

2026. május

Tartalomjegyzék

Főszerkesztői köszönő (*Tánczos Mariann*) 3

BIZTONSÁGPOLITIKA

Héda Ádám

A 21. század vízváltása: a következő stratégiai frontvonal 5

Szöllősi Annamária, Bérczi Péter, Kiss Nikoletta

A drónhadviselés társadalmi kockázatai és implikációi.
A herszoni „drónszafari” mint esettanulmány 19

Solt Zoltán, Zolcsák Attila

A maoizmus és a nemzetközi dzsihad 38

Zsivity Tímea

A modern információs technológiák hatása
a társadalmi nyilvánosságra Szerbiában 57

HONVÉDELEM

Huber András

Az orosz-ukrán háború hatása
a kötelező katonai szolgálat intézményére Európában 76

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

Varga Nóra

Az organikus háborúelmélet modern érvényessége 89

Bernát Sarolta

A munkaerő-migráció dinamikája

Szerbia, Magyarország és Ausztria: összehasonlító elemzése 102

Bán Attila

A hadtörténelem megjelenése

a honvédelmi alapismeretek középiskolai tantárgy tananyagában 118

HADMŰVÉSZET

Daniel Passbach

Multinational Cooperation Formats for Air and Missile Defence 130

A TÁRSASÁG HÍREI

A Magyar Hadtudományi Társaság küldöttgyűlése

(*Druzsín József*) 146

SZEMLE

Vali Nasr:

Iran's Grand Strategy – A Political History

(*Mezővári Magor*) 149

Főszerkesztői köszöntő

A Hadtudomány folyóirat szerkesztőségében jelen lapszámtól változások történtek. Kiadványunkat már két időszakban is főszerkesztőként gondozó dr. Hausner Gábor két év után átadta feladatait nekem, dr. Tánczos Mariann PhD, egyetemi adjunktusnak. A nyomtatott számot a továbbiakban Druzsinszki József szerkeszti, az online folyóirat szerkesztője Fi Károly marad.

A részben megújult szerkesztőség nagy múltú, jelentős hagyományokkal rendelkező folyóiratot vehetett át, amely fennállásának 35 évében összesen több mint 1700 közleményt jelentetett meg, ezzel jelentős tudományos teljesítményt és stabil szakmai jelenlétet építve ki. Hálás vagyok elődeimnek a következetes és szakmailag kiemelkedő munkájukért, amely biztos alapot jelent ma, egy új időszak kezdetén is. A Hadtudomány folyóiratnak figyelemmel kell kísérnie és követnie a technológiai fejlődést, amely hatással lehet a folyóirat tartalmi és minőségi színvonalára egyaránt. Az elmúlt években egyre népszerűbbé és elérhetőbbé váló mesterséges intelligencia szövegalkotási célú felhasználása még szabályozásra szorul. A Hadtudomány a Magyar Honvédség irányelvei mellett saját, naprakész szabályozási környezettel szeretne átlátható helyzetet teremteni mind a szerzői, mind az olvasói számára.

A több, mint három évtizedes múltra visszatekintő kiadvány főszerkesztőjeként a számomra már kijelölt utat szeretném végigjárni, többek között a SCOPUS citációs adatbázisba való bekerülést és a nemzetközi megfelelést helyezve célkitűzései középpontjába. A három és fél-évtizedes múlt értékeire és tapasztalataira támaszkodva és azokat megőrizve cél a folyóirat nemzetközi láthatóságának erősítése, a szélesebb tudományos beágyazottság elérése és az indexálási standardokhoz való igazodás.

Tisztában vagyok azzal, hogy a SCOPUS-indexálás elérése összetett folyamat, amely jelentős szakmai munkát igényel, és reálisan nézve csak több év szisztematikus

építkezése után valósulhat meg. Éppen ezért az elkövetkező időszakban folyamatos, egymásra épülő lépésekkel kell haladnunk ezen az úton. Elsődleges mérföldkőként olyan célokat tűztem ki, mint a DOAJ (Directory of Open Access Journals) indexálás megvalósítása, amely a nyílt hozzáférésű tudományos publikálás nemzetközi garanciája, és alapvető kiindulópont a globális láthatóság felé.

Végül, de nem utolsósorban szeretném ösztönözni a tapasztalt és a fiatal kutatókat egyaránt, hogy éljenek a publikálás lehetőségével, küldjék be érdekes, eredeti kézírataikat, recenzióikat és esettanulmányaikat a Hadtudomány folyóiratnak, beleértve a különszámokra vonatkozó elgondolásaikat is.

Dr. Tánczos Mariann

Héda Ádám[✦]

A 21. század vízválsága: a következő stratégiai frontvonal

DOI 10.17047/HADTUD.2026.36.1.5

A cikk célja elméleti és fogalmi keretben bemutatni, miként válik a víz a 21. században „közönséges” természeti erőforrásból stratégiai jelentőségű, biztonságpolitikai súlyú tényezővé. A vízbiztonság, a biztonságiasítás, a hidropolitika és a hidro-hegemónia fogalmi készletét felhasználva rendszerezi a vízzel kapcsolatos kortárs biztonsági diskurzusokat, amelyek azzal érvelnek, hogy a víz a klíma-, élelmiszer- és energiarendszerek metszéspontjában, mint „fenyegetés-többszöröző” jelenik meg, így a globális és regionális biztonsági architektúra egyik új frontvonalát képezi. A cikk a víz kérdésének a biztonságiasítási folyamatával, a határon átnyúló vízrendszerek hatalmi viszonyait és a víz-gazdaság-ellátásbiztonság nexusát elemezve arra világít rá, hogy a víz ma már nem pusztán környezetvédelmi vagy fejlesztéspolitikai kérdés, hanem a nemzeti és kollektív biztonság struktúráló tényezője, amely a geopolitikai rivalizálás és konfliktuskezelés új dimenzióit nyitja meg. Ez a felismerés ösztönzött arra, hogy a témát elméleti mélységben vizsgáljam.

KULCSSZAVAK: vízbiztonság, hidropolitika, biztonságiasítás, fenyegetés-többszöröző, stratégiai erőforrás

The Water Crisis of the 21st Century: The Next Strategic Front Line

The aim of this article is to present, within a theoretical and conceptual framework, how water has turned into a factor of strategic importance and security policy significance in the 21st century from being a „common” natural resource. Using the conceptual framework of water security, securitization, hydropolitics, and hydro-hegemony, it systematizes contemporary security discourses on water, which argue that water appears as a „threat multiplier” at the intersection of climate, food, and energy systems, thus forming a new front line in global and regional security architecture. The article analyses the securitization process of water issues, the power relations of transboundary water systems, and the nexus of water, economy, and security of supply, highlighting that water is no longer merely an environmental or development policy issue, but a structuring factor of national and collective security that opens up new dimensions of geopolitical rivalry and conflict management. This realization prompted the author to examine the topic in theoretical depth.

KEYWORDS: water security, water policy, securitization, threat multiplier, strategic resource

✦ Okleveles nemzetközi biztonság- és védelempolitikai szakértő – Certified international security and defense policy expert – e-mail: heda930124@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0008-5540-0737>

Bevezetés

A 21. század elején a víz kettős természeti erőforrásként értelmezhető: egyrészt az emberi biztonság és a fenntartható fejlődés alapját képező közjó, másrészt a nagyhatalmi versengésben és a regionális hatalmi dinamikában egyre hangsúlyosabb geopolitikai és geostratégiai tényező. Az ivóvízellátás, az öntözés, az ipari felhasználás és az ökoszisztéma-szolgáltatások (például talajvíz-utánpótlás biztosítása, biodiverzitás fenntartása) sérülékenysége olyan komplex kockázati hálót hoznak létre, amelyek a hagyományos biztonságfelfogáson túlmutató, integrált szemléletet kívánnak. A vízválság fogalmát a nyilvános diskurzus gyakran kizárólag mennyiségi hiányként értelmezi – aszályok, felszín alatti vízkészletek csökkenése –, miközben az elosztás, a hozzáférés, a víz minősége, a kormányzás és az igazságosság dimenziói legalább ilyen meghatározók.

A cikk abból indul ki, hogy a víz stratégiai jelentőségének megértéséhez nem elégséges csupán hidrológiai vagy mérnöki szemlélet, hanem a biztonsági tanulmányok, nemzetközi kapcsolati, valamint geopolitikai elméletek bevonása szükséges a fogalmi tisztázáshoz. Az emberiség történetét végigkíséri a vízért folytatott küzdelem, de a 21. századra a vízhez kapcsolódó kihívások már nem csupán lokális erőforrás-problémaként értelmezhetők, hanem globális biztonságpolitikai kihívásként jelennek meg – egyrészt az édesvízhiány, másrészt a tengerszint-emelkedés következtében.¹ A vízhez való biztonságos hozzáférés napjainkban meghatározó alapfeltétele az államok stabilitása, a városok működőképessége, a társadalmi béke és a világgazdaság szerkezete szempontjából. A klímaváltozás és annak következményei ezzel összefüggésben döntően a hidrológiai rendszereken keresztül materializálódnak, így a víz a fizikai, társadalmi és gazdasági rendszerek közötti egyik legfontosabb biztonsági összekötő tényezővé válik.

A cikk előfeltevése, hogy a vízbiztonság nem csupán erőforrás-gazdálkodási kérdés, hanem olyan összetett politikai-társadalmi-gazdasági jelenség, amely megértéséhez az elméleti és fogalmi szintű elemzésre van szükség. A koppenhágai iskola biztonságiasítási paradigmája, az erőforrás-konfliktus elmélet, valamint a hidropolitikai megközelítések ötvözése lehetővé teszi annak vizsgálatát, hogy a víz miként válhatott a nemzetközi rend destabilizálásának katalizátorává, illetve hogyan strukturálja a globális és regionális biztonsági architektúrát.

A víz, mint megújuló erőforrás

A víz az emberi civilizáció egyik legalapvetőbb meghatározója. Az első civilizációk – Mezopotámia, az Indus-völgye, ókori Egyiptom – létrejöttét és fennmaradását is alapvetően a folyók közelsége és a vízirányítás technológiája (csatornarendszerek, gátak, víztározók, zsiliprendszerek, vízemelő szerkezetek) határozta meg.²

Bolygónk felszínének közel kétharmadát víz borítja, amelynek globális vízkészlete közel 1,4 milliárd km³. A globális vízkészletünk mintegy 97%-a az óceánokban és

1 UN-Habitat 2016.

2 Scanlon et al. 2023, 87–101.

tengerekben található, azonban magas sótartalmuk miatt közvetlenül nem alkalmasak emberi fogyasztásra, mezőgazdasági vagy ipari felhasználásra.³ A fennmaradó 3% ugyan édesvíz, azonban annak mindössze 30,1%-a áll rendelkezésre hozzáférhető formában, mivel jelentős hányada a sarki jégtakaróban, gleccserekben, permafroszt területeken és mélyebb felszín alatti vízbázisokban található. Így a ténylegesen rendelkezésre álló édesvízkészlet a Föld teljes vízkészletének mintegy 0,5%-a.⁴ Ez a szűkös, döntően felszíni és felszín alatti készlet rendkívül egyenlőtlenül oszlik el: Brazília például nagyságrendekkel vízgazdagabb, mint Chile és Venezuela, amelyek vízben a legszegényebb országok közé tartoznak a világon, ami már önmagában mély geopolitikai törésvonalakat rajzol a térképre.⁵

Az emberiség nagy része történelmileg a felszíni vizek – folyók, tavak – közelében telepedett le. Ma az emberek közel 90%-a 10 kilométeren belül él valamilyen édesvízforrás közelében, és a világ népességének közel fele 100 km-en belül part menti zónában koncentrálódik, növelve a tengerszint-emelkedés miatti sebezhetőséget.⁶

A globális édesvízkészletek sajátossága, hogy bár a víz körforgása révén alapvetően megújuló erőforrásnak tekinthető, azonban a fosszilis vízkészlet az emberi élettel párhuzamosan nem újul meg időarányosan, továbbá a klímaváltozás eredményeként a víz mennyisége is folyamatosan csökken.⁷ A 21. század első évtizedeire három nagy strukturális trend – a klímaváltozás, a demográfiai növekedés és a gyors urbanizáció – együttes hatása alapvetően megváltoztatta a víz geopolitikai jelentőségét.⁸

A víz, mint stratégiai erőforrás a globális gazdaságban

A víz a biztonságelméletekben sajátos „összekötő fogalom”: egyszerre része a klímabiztonsági, az erőforrás-konfliktusokra fókuszáló, a humánbiztonsági és a nemzeti biztonsági diskurzusnak. A globális felmelegedés következményei – elsivatagosodás, csapadékeloszlás térbeli-időbeli átrendeződése, szélsőséges hidrológiai események gyakoribbá válása, villámárvíz, ökoszisztémák degradációja – komplex és egymással összefüggő folyamatokat indítanak el. E folyamatok jelentős része a hidrológiai rendszeren keresztül fejti ki társadalmi és gazdasági hatásukat, ezért a klímabiztonság szoros összefüggésben van a vízbiztonság kérdéskörével.⁹

Az erőforrás-konfliktusok elmélete a vízszűkösséget olyan strukturális kockázati tényezőként írja le, amely más társadalmi, gazdasági és politikai feszültségekkel összekapcsolódva növelheti a konfliktusok kialakulásának valószínűségét. Ugyanakkor a víz nemcsak konfliktuspotenciált hordoz, hanem a határokon átnyúló természete intézményesített együttműködési mechanizmusok kialakulását is ösztönzi. A humánbiztonsági megközelítés a vízhez való hozzáférést alapvető emberi biztonsági

3 Földi 2015, 13–14.

4 Kerekes 1998, 48., Kaiser 2011, 21–22.

5 Oltulular 2025.

6 Mishra 2023.

7 Gazdag, Remek 2018, 103–104.

8 Institute for Economic & Peace 2024.

9 Földi 2015, 21–22.

dimenzióként, míg az nemzeti biztonsági perspektíva a vízellátás zavarait a legitimáció, a belső rend és a szuverenitás kockázataként értelmezi.¹⁰

A 19. században a vízpolitika elsősorban folyószabályozási és ármentesítési programok formájában jelent meg, amely a természet feletti kontroll technikai eszközökkel történő megvalósítására épült. Ezen szemléletet a 20. század nagy részében a mérnöki-infrastrukturális paradigma dominanciája követte, amelyben a víz „technikai problémaként” jelent meg, amelyet duzzasztógáttakkal, csatornákkal, víztározókkal, vezetékekkel és tisztítóművekkel kellett kezelni. Ezen szemléletben a vízszolgáltatás elsősorban közműként jelent meg és a szakpolitikai döntések középpontjában a kínálatbővítés, illetve a nagy infrastruktúra-projektek álltak. Bár a 20. század második felében megjelentek a környezetvédelmi és ökoszisztéma alapú megközelítések, a víz még hosszú időn keresztül nem vált a klasszikus biztonságpolitikai gondolkodás központi elemévé, amelyben az olaj, a gáz és más energiahordozók stratégiai státusza volt domináns. A vízhiányt jellemzően fejlesztési, humanitárius, közegészségügyi, agrárpolitikai és infrastruktúra-fejlesztési problémaként kezelték, semmint az állam stabilitását és legitimitását közvetlenül érintő biztonsági kihívásként.

A 21. század első évtizedeire ugyanakkor a klímaváltozás, a demográfiai növekedés és az urbanizáció együttes hatása jelentősen megváltoztatta a víz geopolitikai jelentőségét. A szélsőséges időjárási események gyakoribbá válása, a gleccserek visszahúzódása, a csapadékeloszlás térbeli-időbeli áttrendeződése, valamint az aszályok és árvizek gyakoriságának növekedése súlyos nyomást gyakorol a felszíni és felszín alatti készletekre. Ezzel párhuzamosan a világ népességének növekedése¹¹ és a gyors, gyakran szabályozatlan urbanizáció drámaian megnöveli a városi vízigényt és a kritikus vízinfrastruktúra terhelését. Az iparosodás és az életmódváltozás révén emelkedő fogyasztás – különösen az állati eredetű élelmiszerek és a vízigényes termékek elterjedése – tovább fokozza a víz iránti keresletet, miközben számos térségben csökken a rendelkezésre álló megújuló készlet.¹²

A víz nemcsak táplálkozási és háztartási szempontból, hanem stratégiai nyersanyagként is fontos tényező: szinte minden emberi tevékenységben fellelhető. Az ipari szektor különböző ágazataiban – autóiipar, acélgyártás, elektronika, élelmiszeripar, vegyi- és gyógyszeripar, papíripar, textilipar – a víz a termelési folyamat alapvető része, előfeltétele, gyakran igen szigorú minőségi követelményekkel. Az energiatermelésben – különösen a nukleáris és a fosszilis tüzelőanyagokat hasznosító erőművek hűtésénél – a víznek nélkülözhetetlen szerepe van, így a vízkínálat szűkülése is növeli az energiarendszerek sebezhetőségét. A növénytermesztésben a víz – fotoszintézis, növekedés, mikroorganizmusok működésének közege – szintén nélkülözhetetlen. A növényeknek jelentős mennyiségű vízre van szükségük a légkörben található szén-dioxid megkötéséhez, miközben a párologtatás révén kulcs szerepet játszanak a hőmérséklet szabályozásában is.

10 Bigas et al. 2012.

11 Az Egyesült Nemzetek Szervezetének előrejelzése szerint a világ népessége a 2000-es években detektált 6,1 milliárdról 2050-re 8,9 milliárd főre nő, ami 47%-os növekedést jelent.

United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division 2004: 4

12 The World Bank 2016.

Az Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) Environmental Outlook előrejelzése szerint a globális vízkereslet várhatóan mintegy 22%-kal emelkedik 2050-ig, döntően az ipari termelés, az állattenyésztés és a lakossági fogyasztás bővülése következtében. A vízfelhasználási igények ilyen arányú átnendeződése fokozza az egyes szektorok közötti erőforrás versengést és korlátozza az öntözési célú vízfelhasználást.¹³

A világgazdaság termékeinek túlnyomó része „vízzel telített”: az előállításukhoz felhasználta, de a végtermékben láthatatlanul jelenlévő vízmennyiség a „virtuális víz” és a „vízlábnym”¹⁴ koncepciójában foglalható össze.¹⁵

Virtuális víz: a rejtett dimenzió

A globális vízfelhasználás szerkezete alapján a közvetlen lakossági fogyasztás – ivóvíz, háztartási felhasználás, higiéniai célú vízhasználat – mintegy 8%-ot tesz ki, miközben a vízkivétel túlnyomó része a mezőgazdasági (70%) és ipari (22%) szektorhoz kötődik. Ez azt jelenti, hogy az emberek által fogyasztott termékek és élelmiszerek előállítása során felhasznált víz a globális ellátási láncokon keresztül rejtett formában jut el a fogyasztókhoz (virtuális víz).¹⁶

A virtuális víz fogalmát John Antony Allan brit geográfus az 1990-es években vezette be a nemzetközi vízpolitikai diskurzusba, rámutatva arra, hogy a víz nem csak fizikai erőforrásként, hanem a globális kereskedelembe beágyazott, láthatatlan módon is áramlik az országok között. A koncepció lényege, hogy a termékek és szolgáltatások előállításához felhasznált összes édesvíz mennyisége – amelyet a termelés helyén elhasználnak vagy átalakítanak – közvetve beépül ezekbe a termékekbe és szolgáltatásokba, majd a nemzetközi kereskedelem útján más országba jut el.¹⁷ A kutatások szerint egy pohár sör előállítása körülbelül 74 liter, egy csésze kávé 130 liter, egy egyszerű pamutpóló pedig mintegy 2 500 liter vizet igényel.¹⁸ A legnagyobb vízlábnymmal azonban a húsipar bír, ahol a szarvasmarháknak szánt lucerna kilogrammonként nagyjából 510 liter vizet igényel és egy 120 grammos marhahúspogácsa előállításához nagyságrendileg 1 650 liter víz szükséges.¹⁹ Ez az irracionalitás különösen aggasztó a fejlődő világban, ahol a vízígényes agrártermékek exportálása, valamint az alacsony árképzés kombinációja hozzájárulhat a helyi vízszűkösség paradoxonához: egy szegény, vízhiányos ország marhahúst vagy pamutot exportál, miközben pedig a lakosság vízhiánnyal küzd. A virtuális

13 OECD 2025, 97–103.

14 A vízlábnym a termékek és szolgáltatások teljes életciklusára vetített, multidiszciplináris vízhasználati mérőszám. Az előállítási lánc minden fázisában felhasznált abszolút vízmennyiséget számszerűsíti, figyelembe véve a termelési folyamatok vízfogyasztását és szennyezését. Ezzel a módszerrel transzparenssé válik a terméklánc minden szereplőjének vízígénye, melynek következtében vízfogyasztással kapcsolatos felelősségük mértéke is nyilvánvalóvá válhat.

15 Fogarassy, Neubauer 2011, 225.

16 Pimentel et al. 2004, 909–918.

17 Allan 2011.

18 Hoekstra, Chapagain 2007, 35–48.

19 Mekonnen, Hoekstra 2012, 401–415.

vízáramlások tehát új, kevésbé látható hidropolitikai kölcsönfüggéseket hoznak létre, amelyek aszimmetriái krízishelyzetben gyorsan biztonságpolitikai dimenziót ölthetnek.

A vízbiztonság fogalmi keretrendszere

A víz és a biztonság – hasonlóan a biztonság hagyományos dimenzióihoz – meglehetősen komplex és szoros összefüggésben van egymással. A biztonság fogalma a hidegháború óta folyamatosan bővült. A katonai értelemben vett, hagyományos fenyegetéseken túl egyre nagyobb hangsúlyt kaptak a nem hagyományos, úgynevezett „puha” (soft) fenyegetések.

A biztonságpolitika átalakulásának megértéséhez a 20–21. század fordulójától kezdve egyre nagyobb hangsúlyt kapott a biztonság fogalmának többdimenziós, szektorális értelmezése. Barry Buzan, Ole Wæver és Jaap de Wilde „Security: New Framework for Analysis” (1998) című publikációjában újraértelmezték a biztonság kategóriáját, amely a korábbi katonai-politikai fókuszot kibővítve öt szektorra – katonai, politikai, gazdasági, társadalmi és környezeti – osztották. A környezeti szektor e logikában azokat a folyamatokat tartalmazza, amelyek az ökológiai rendszerek, a természeti erőforrások és végső soron az emberi életfeltételek fenntarthatóságát veszélyeztetik.²⁰

Ebben a keretben a vízbiztonság elsősorban a környezeti biztonság meghatározó részterületét képezi, ugyanakkor szorosan összefonódik a társadalmi, gazdasági és politikai szektorokkal, mivel a vízhez való hozzáférés hiánya, a vízminőség romlása és az elosztási egyenlőtlenségek közvetlenül érintik az állami szuverenitást, a társadalmi stabilitást és a regionális rendet. A vízbiztonság ezért nem értelmezhető izolált területként, hanem a biztonságpolitikai gondolkodás tágabb mezőjébe ágyazott fogalomként vizsgálandó.

Vízbiztonság ENSZ-alapú definíciója

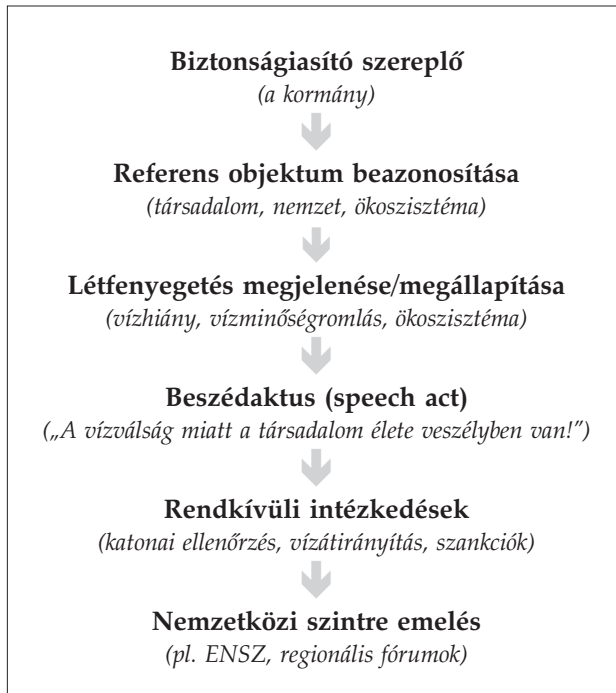
A vízbiztonság fogalmi kereteit az Egyesült Nemzetek Szervezete (a továbbiakban ENSZ) és más globális szervezetek az 1900-as években dolgozták ki. Kezdetben elsősorban a vízhiány és vízhez kötődő kockázatok kezelésére fókuszáltak, majd a megközelítés idővel komplex, multidiszciplináris politikai eszközzé fejlődött, amely a víz értékének megőrzését és a fenntartható erőforrás-gazdálkodást helyezi középpontba. Napjainkban az ENSZ normatív meghatározása szerint a vízbiztonság a társadalom – beleértve a legsebezhetőbb csoportokat is – azon képessége, hogy fenntartható módon biztosítsa a megfelelő mennyiségű és minőségű víz elérhetőségét az emberi jólét, a társadalmi-gazdasági fejlődés, a vízszennyezés és vízzel kapcsolatos katasztrófák elleni védelem, valamint az ökoszisztémák megőrzése érdekében, stabil politikai környezetben és megfelelő kormányzási struktúrák mellett.²¹

20 Buzan, Weaver, Wilde 1998, 22–23.

21 UN-Water 2013, 1.

Ez a holisztikus megközelítés egységes keretbe foglalja a kvantitatív (vízmennyiség) és kvalitatív (vízminőség) dimenziókat, továbbá integrálja a társadalmi, gazdasági, környezeti és geopolitikai tényezőket. Az ENSZ meghatározás alapján a vízbiztonság kulcselemei: a hozzáférés biztonsága, a kockázatok mérséklése, a reziliencia, a hatékonyság és a fenntarthatóság, amelyek minden vízbiztonsági stratégiában megjelennek.

A vízbiztonság koncepciója szoros összefüggésben van az ENSZ Fenntartható Fejlődési Célok rendszerével (Sustainable Development Goals – SDG), különösen az SDG 6 (tiszta víz és szanitáció) célkitűzéssel. Ugyanakkor szerves kapcsolatban áll más célokkal is, úgymint a szegénység felszámolása (SDG 1), az éhezés megszüntetése (SDG 2), a klímavédelmi akciók (SDG 13), a békés társadalmak (SDG 16) és a partnerségek (SDG 17) céljaival. A vízbiztonság tehát messze túlmutat a hagyományos vízgazdálkodás keretein és hosszú távú fejlesztési keretet biztosít a demográfiai nyomás, urbanizáció és klímaváltozás globális hatásai közepette, miközben alapot teremt az adaptív, reziliens vízpolitika és a fenntartható jövő kialakításához.²²

1. ábra.
A vízválság biztonságiasítási folyamata
(A szerző szerkesztése)

22 Alamanos et al. 2025.

A vízbiztonság biztonságiasítása és kerete

A vízbiztonság elemzésében a Koppenhágai Iskola biztonságiasítási (szekuritizációs) paradigmája különösen releváns, mivel a vízhiányt és a vízhez való hozzáférés korlátozását nem pusztán anyagi, hanem diskurzív folyamatként vizsgálja. Buzan, Wæver és de Wilde szerint a biztonság társadalmi konstrukció: egy jelenség – jelen esetben a vízválság – csak akkor válik nemzeti biztonsági kérdéssé, ha a biztonságiasítást végző aktorok (kormányok, nemzetközi szervezetek, politikai vezetők) egzisztenciális fenyegetésként keretezik azt a nyilvánosság előtt és ily módon rendkívüli intézkedéseket tesznek legitimé. Ez a folyamat jól tetten érhető aszályok, vízhiányos időszakok, határmenti vízviták vagy a „vízháború” diskurzus felerősödése idején, amikor a víz kérdése kilép a hétköznapi szakpolitikai keretből és a nemzeti túlélés narratívájába illeszkedik.²³

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a vízháború retorika gyakran túlzó leegyszerűsítés – mivel a történelem során a közös vízforrások körüli államok inkább együttműködésre kényszerültek –, de jól jelzi azt a percepciót, hogy a víz feletti ellenőrzés a geopolitikai erőviszonyok részeként jelenik meg és a migrációs kényszerek, belső instabilitások, erőszakos helyi konfliktusok katalizátorává válhat.

Biztonságiasítás szintjei

A víz biztonságiasítása több szinten zajló folyamat, amelynek célja, hogy a vízhez való hozzáférés, az ellátásbiztonság és a vízminőség kérdése beépüljön a nemzeti és regionális biztonságpolitikai narratívákba. A folyamat három fő szintje különíthető el:

- Diskurzív szekuritizáció: A víz, mint létkérdés retorikai felépítése. A politikai aktorok az adott vízproblémát egzisztenciális fenyegetésként jelenítik meg a nyilvános diskurzusban, így legitimálják a rendkívüli intézkedéseket.
- Operatív szekuritizáció: A diskurzusból levezetett, a megszokott politikai eljárásokat meghaladó gyakorlatok, ideértve a vízforrások feletti katonai ellenőrzést, az infrastrukturális védelem militarizálását vagy a kényszerítő vízátirányításokat.
- Intézményi szekuritizáció: Olyan intézményi-jogi keretek kialakítása (például békeszerződésekbe ágyazott vízmegállapodások, közös vízbizottságok), amelyek a de facto erőviszonyokat tartós, a gyengébb felet hátrányosan érintő vízallokációs rezsimekké alakítják.²⁴

Biztonságiasítás normatív dilemmái

A víz biztonságiasítása egyszerre kínál lehetőséget és teremt normatív dilemmát a biztonságpolitikai gyakorlatban. Egyfelől a vízválság biztonságiasítása felerősítheti a politikai figyelmet, a forrásallokációt és a sürgősségi cselekvés legitimitását,

23 Buzan, Weaver, Wilde 1998, 33–45.

24 Zhang 2022, 229–238.

ami rövid távon elengedhetetlen a kríziskezeléshez. Másfelől a biztonsági logika dominanciája kiszervezi a döntéseket a demokratikus vitatérből, miközben háttérbe szorítja az emberi jogi, részvételi és intergenerációs igazságossági szempontokat. A regionális vízkonfliktusok hosszú távú fennmaradása részben abból adódik, hogy az adott vízgyűjtőhöz tartozó országok nem lépnek ki a biztonsági logika keretei közül, amelyben a víz allokációja továbbra is elsősorban a geopolitikai hatalmi érdekek mentén alakul.²⁵ A kulcskérdés így nem a biztonságiasítás elutasítása, hanem annak demokratikus kontrollja és kiegyensúlyozása, azaz milyen garanciák mentén emelhető a víz a túlélés dimenziójába anélkül, hogy a hosszú távú igazságosság ne sérülne?

A víz, mint fenyegetés többszöröző

A klíma- és biztonságpolitikai diskurzusban a víz szerepe jelentősen átalakult és egyre kevésbé tekinthető csupán természeti erőforrásnak. Mára a globális biztonsági rendszer strukturális kockázati tényezőjeként értelmezhető. A vízválság önmagában ritkán vált ki/eredményez közvetlen fegyveres konfliktust, de képes felerősíteni és gyorsítani a már meglévő társadalmi, gazdasági és politikai töréspontokat, amelyek instabilitáshoz vezethetnek. E sajátosság alapján a víz úgynevezett „fenyegetés többszöröző” (threat multiplier) tényezőként írható le a nemzetközi szakirodalomban.²⁶

A konfliktuspotenciál kockázatának növekedésében több, egymással összefüggő tényező játszik szerepet: a természeti erőforrások szűkösége, a határokon átnyúló vízgyűjtők földrajzi elhelyezkedése, illetve az aszimmetrikus vízpolitika (eltérő allokációs szabályok és intézményi rendszerek). A vízhiány és az aránytalan vízmegosztás, továbbá a gyenge és hiányos együttműködési mechanizmusok könnyen geopolitikai feszültségforrássá válhat. Ez különösen jellemző olyan határon átnyúló vízgyűjtők esetében, mint a Közel-Keleten található Tigris, Eufrátesz és Litani, vagy az Északkelet-Afrikában található Nílus, ahol a vízhez való hozzáférés egyenlőtlen eloszlása tartós vízpolitikai feszültséget és bizalmi deficitet generál az államok és helyi szereplők között.²⁷

Az elmúlt években a vízbiztonság egyre hangsúlyosabban jelenik meg az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (North Atlantic Treaty Organization – NATO) klímaváltozással kapcsolatos stratégiai és kockázatkezelési dokumentumaiban²⁸, valamint az ENSZ globális környezeti állapotértékeléseiben²⁹ is. Ezek a jelentések a klímaváltozást egy rendszerszintű kihívásként azonosítják, amely közvetett módon növeli a biztonsági sérülékenységet. Ennek tükrében kijelenthető, hogy a vízhez való hozzáférés bizonytalansága kiemelt jelentőségű, ugyanis közvetlen kapcsolatban áll az energia- és élelmiszerbiztonsággal, a kritikus infrastruktúrák működésével, valamint a társadalmi kohézióval.

25 U. o.

26 Thomasen 2025.

27 Zhang 2022, 229–238.

28 NATO 2024.

29 United Nations Environment Programme 2025.

A klímaváltozás következtében gyakoribbá váló aszályok, szélsőséges csapadék-eloszlási mintázatok és vízminőség-romlási folyamatok növelhetik a megélhetési bizonytalanságot, amely migrációs nyomást, belső társadalmi feszültségeket és államközi vitákat generálhat. A sérülékeny régiókban mindez hozzájárulhat a politikai radikalizáció és szélsőséges csoportok megerősödéséhez is. Ilyen értelemben a vízhiány és a vízminőség-romlás nem csak a konfliktusok háttértényezője, hanem olyan katalizátor, amely képes előidézni vagy súlyosítani a már meglévő instabilitási folyamatokat és komplex biztonsági válságok kialakulásához vezethet.³⁰

Biztonsági mechanizmusok

A víz túlhasználata, minőségromlása és a hidrológiai extrémítások három fő mechanizmuson keresztül növelik a biztonsági kockázatot. Ezek a mechanizmusok összekötő hidat képezve a környezeti stressz és a rendszerszintű instabilitás között visszatérő módon jelennek meg a hidropolitikai elemzésekben, stratégiai frontvonalat alkotva a 21. századi vízválság geopolitikai értelmezéséhez.

- Társadalmi–gazdasági nyomás fokozása: A vízhiány súlyosítja az élelmiszerár-robbanást, csökkenti a mezőgazdasági jövedelmeket és csökkeni a sebezhető közösségek önfenntartó képességét, növelve a társadalmi elégedetlenséget, különösen ott, ahol az állam nem képes szociális kompenzációt biztosítani.³¹ Az ENSZ ökológiai fenyegetéséget vizsgáló jelentése szerint vízkészletek romlása és a klímairadukált vízstressz több régióban hozzájárul a megélhetési válság, a kényszerű migráció és az erőszakos radikalizáció kockázatának növekedéséhez.³² A Világbank elemzése szerint a vízhiány 2050-re világszinten akár 6%-os GDP-csökkenést idézhet elő, ami a klímaváltozás gazdasági hatásainak legintenzívebb multiplikátorává teszi a vízproblémát.³³
- Politikai legitimitációs válság előidézése: A vízszolgáltatásban vagy elosztásban megjelenő egyenlőtlenségek – például privilégiumok a városi, gazdag negyedek javára – bizalomvesztéshez és politikai radikalizációhoz vezethetnek. Amennyiben az állam nem képes biztosítani a minimális vízellátást, a vízhez való hozzáféréssel kapcsolatos sérelmek könnyen beépülnek/beépülhetnek a kormányzattal szembeni tiltakozás, illetve az erőszakos ellenállás diskurzusába.³⁴
- Térségi instabilitás katalizálása: A határon átnyúló vízforrások egyre inkább geopolitikai befolyási eszközzé válnak, ahol a felvízi és alvízi államok közötti aszimmetrikus kontroll a vízmegosztás feletti ellenőrzést stratégiai erőforrássá emelik. A több régió átfolyó folyók felső szakaszán elhelyezkedő (felvízi) országok gyakran rendelkeznek bizonyos helyzeti előnnyel a folyók alsó szakaszán elhelyezkedő (alvízi) országokkal szemben, mivel képesek befolyásolni a víz elosztását és mennyiségét.

30 Siposné, Teknős 2023, 58–83.

31 Szálkai 2022, 198–219.

32 Institute for Economic & Peace 2024, 31.

33 The World Bank 2016, 6.

34 Institute for Economic & Peace 2024.

A vízhez kapcsolódó intézményi bizonytalanság, a gyenge végrehajtás és a geopolitikai rivalizálás kombinációja fokozza a diplomáciai feszültségeket, a gazdasági nyomásgyakorlás és szélsőséges esetben a fegyveres incidensek kockázatát. A Közel-Keleten a Tigris és az Eufrátesz, Észak-Afrikában a Nílus körüli vízügyi viták paradigmaticus példái ennek, ahol a felvízi és alvízi országok közötti erőviszony, a felvízi országok által megvalósított infrastrukturális projektek (például a Nagy Etióp Újjászületés Gát) és a nemzetközi vízügyi egyezmények végrehajtásának korlátai egyaránt szerepet játszanak.³⁵

Biztonságpolitikai szempontból tehát a víz nem izolált erőforrás, hanem a rendszer szintű kockázatok egyik meghatározó komponense. Mivel a víz minden gazdasági és társadalmi rendszerben jelen van, egy lokális vízválság gyorsan országos vagy regionális destabilizációs spirált eredményezhet.

Összegzés

A tanulmány elméleti és fogalmi áttekintése alapján a víz a 21. században a biztonságpolitikai gondolkodás egyik új stratégiai frontvonalává vált, ahol a klíma-, élelmszer-, energia- és társadalmi rendszerek kölcsönös interakciói és függőségei fokozzák a strukturális sebezhetőségeket. A vízbiztonság dinamikus, kockázat- és reziliencia-alapú megközelítése, valamint a biztonságiasítási elmélet együttesen teszik lehetővé annak megértését, hogyan válik a víz egy alapvető erőforrásból stratégiai, sőt geostratégiai jelentőségű tényezővé.

A víz nem csupán mennyiségi és minőségi tulajdonságokkal jellemezhető természeti erőforrás, hanem a hatalomgyakorlás, az igazságosság és a kormányzás kérdésének metszéspontjában elhelyezkedő, komplex társadalmi–politikai konstrukció. A vízkezelés nemcsak a hidrológiai ciklusok és fizikai elérhetőség kérdése, hanem a társadalmi- és gazdasági struktúrák, az intézményi mechanizmusok, valamint a nemzetközi kapcsolatok összetett kölcsönhatásán keresztül formálódik. Az intézményi bizonytalanság, az aszimmetrikus erőviszonyok az államhatárokon átnyúló vízgyűjtők esetében, valamint a virtuális vízkereskedelem által létrehozott rejtett függőségek új típusú kockázati forgatókönyveket eredményeznek, amelyekben a klasszikus katonai konfliktus lehetősége mellett a gazdasági nyomásgyakorlásnak, az ellátásbiztonság fegyverként történő alkalmazásának, a kritikus infrastruktúrák sérülékenységének, valamint a vízhiány által indukált migrációnak egyre nagyobb szerepe van.

A vízválság értelmezési keretének tisztázása kiemelten fontos, amely szerint a vízválság nem egy zéróösszegű helyzetként értelmezendő. A zéróösszegű logika – amely a klasszikus konfliktuselméleti és játékelméleti megközelítésből ismert – olyan konfliktushelyzetet jelöl, ahol az egyik szereplő nyeresége szükségszerűen a másik szereplő vesztesége, mivel az elosztható erőforrás mennyisége rögzített. A vízbiztonság azonban nem kizárólag fizikai mennyiségi kérdés: az intézményi együttműködés, a technológiai innováció, a hatékonyságnövelés és az adaptív kormányzás révén

35 Ligetvári 2018, 72–78.

az összesített jólét növelhető. Ezért a vízprobléma nem szükségszerűen „win–lose”, hanem megfelelő kormányzási keretek között „win–win” dinamikává alakítható. Az együttműködés révén csökkenthetők a kockázatok, stabilizálhatók az ellátási rendszerek és közös haszon termelhető, amely meghaladja az egyoldalú erőforrás-kontroll rövid távú előnyeit.

Ezért a jövő biztonságpolitikája számára a legnagyobb kihívás abban rejlik, hogy a víz biztonságiasítása ne csak és kizárólag rendkívüli, államcentrikus megoldásokhoz vezessen, hanem segítse elő az inkluzív, méltányos és több szintű (lokális, nemzeti, regionális, globális) kormányzási formák kialakítását. A vízválság egy kooperatív, egymásra utalt problématerként értelmezendő, amelyben a konfliktusok megelőzését a közös érdekekre épülő intézményi mechanizmusok biztosítják.

Ebben az összefüggésben válik értelmezhetővé a víz, mint együttműködési katalizátor fogalma. Együttműködési katalizátornak tekinthető egy olyan probléma vagy erőforrás, amely – miközben potenciálisan konfliktusforrás – strukturális kölcsönös függőséget hoz létre a államok között és ezzel ösztönzi a koordinációt, a bizalomépítést és a közös intézmények létrehozását. A határon átnyúló vízgyűjtők kezelése például gyakran vezet közös monitoringrendszerek, adatmegosztási mechanizmusok és vízgazdálkodási bizottságok létrehozásához, amelyek túlmutatnak a vízügyi együttműködésen és egy szélesebb, regionális stabilizáló hatással bírnak. Ebben az értelemben a víz nem csupán konfliktusforrás, hanem a politikai párbeszéd és a bizalomépítés strukturális ösztönzője is lehet.

Az olyan innovatív megközelítések, mint az integrált vízgazdálkodás, a vízdiplomácia és a rendszerszemléletű kormányzás a víz–energia–élelmiszer–ökoszisztéma nexusban már kijelölik azokat az irányokat, amelyek mentén a víz stratégiai kezelése a kölcsönös nyereség logikáját erősítheti. A víz így hidat képez az egyén túlélését, a közösségek méltóságát, az állam működőképességét és a nemzetközi rendszer stabilitását érintő biztonsági fogalmak között.

A 21. századi vízválságok stratégiai jelentősége abban rejlik, hogy a klíma-, élelmiszer-, energia- és társadalmi rendszerek összefonódó sérülékenységei egyszerre válnak láthatóvá és teszik szükségessé az integrált, szektorokon átívelő, többszintű válaszok kidolgozását. Ezek nem pusztán technikai beavatkozások, hanem normatív és intézményi átalakulást igénylő olyan politikai és intellektuális erőfeszítések, amelyek intézményesítése a kortárs biztonságpolitikai gondolkodás egyik legfontosabb – még részben kibontásra váró – feladata.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Alamanos, Angelos et al. 2025. Systems-thinking innovations for water security. *Frontiers in Water, Water and Human Systems*, 6. 2025. Online: <https://doi.org/10.3389/frwa.2024.1492698>
- Allan, John Antony 2011. Virtual Water: Tackling the Threat to Our Planet's Most Precious Resource. I. B. Tauris, New York, United States of America. <https://doi.org/10.5040/9780755620524>
- Bigas, Harriet et al. 2012. The Global Water Crisis: Addressing an Urgent Security Issue. Papers for the InterAction Council, Hamilton, Canada. Online: <https://www.gwp.org/globalassets/global/toolbox/references/the-global-water-crisis-addressing-an-urgent-security-issue-unu-inweh-2012.pdf> (Letöltés ideje: 2026. 02. 01.)

- Buzan, Barry, Weaver, Ole, Wilde, Jaap de 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publisher, Colorado, United States of America.
- Fogarassy Csaba, Neubauer Éva 2011. Vízgazdaságtan, avagy a vízlábnym mérése és gazdasági összefüggései. In: Tamás Pál – Bulla Miklós (szerk.): *Sebezhetőség és adaptáció, A reziliencia esélyei*. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest, 215–236.
Online: <https://real.mtak.hu/23452/7/vgv1.pdf> (Letöltés ideje: 2026. 02. 01.)
- Földi László 2015. Változó természeti környezet, klímaváltozás. Az emberiség növekvő vízigénye és a vízforrások csökkenésének konfliktusa. In: Krajnc Zoltán – Csengeri János: *A hadtudomány és a hadviselés komplexitása a XXI. században*. Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Budapest.
Online: https://real.mtak.hu/31932/7/konyv_vegleges_mta_real.pdf (Letöltés ideje: 2026. 02. 01.)
- Gazdag Ferenc, Remek Éva 2018. *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
Online: https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/12604/web_PDF_EKM_Biztonsagi tanulmanyok_alapjai.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Letöltés ideje: 2026. 02. 01.)
- Hoekstra, Arjen Y., Chapagain, Ashok 2007. Water Footprints of Nations: Water Use by People as a Function Their Consumption Pattern. *Water Resources Management*, 21(1), 35–48.
Online: <https://doi.org/10.1007/s11269-006-9039-x>
- Institute for Economic & Peace (2024): *Ecological Threat Report 2024: Analysing Ecological Threats. Resilience & Peace*, Sydney.
Online: <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2024/10/ETR-2024-web.pdf> (Letöltés ideje: 2026. 02. 01.)
- Kaiser Ferenc 2011. A túlnépesedés és globális biztonsági kihívásai II., *Nemzet és Biztonság. Biztonságpolitikai Szemle*, 4(9).
Online: https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/kaiser_ferenc-a_tulnepesedes_es_globalis_biztonsagi_kihivasai_ii_.pdf (Letöltés ideje: 2026. 02. 01.)
- Siposné Kecskeméthy Klára, Teknős László 2023. North Atlantic Treaty Organisation’s climate change risk management responsibilities. *Belügyi Szemle*, 71(SII), 58–83.
Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.SPEC.2023.1.4>
- Kerekes Sándor 1998. *A környezetgazdaságtan alapjai*. Budapest.
Online: <https://www.scribd.com/doc/218959332/Kerekes-Sandor-A-kornyeztgazdasagtan-alapjai-1998-1-1> (Letöltés ideje: 2026. 02. 01.)
- Mekonnen, Mesfin Mergia, Hoekstra, Arjen Y. 2012. A Global Assessment of the Water Footprint of Farm Animal Products. *Ecosystem*, 15(3), 401–415.
Online: <https://doi.org/10.1007/s10021-011-9517-8>
- Ligetvári Krisztina 2018. Az édesvízszűkösség, mint konfliktusforrás és migrációs ösztönző a Földközi-tenger térségében. *Doktori értekezés*, Budapest.
Online: https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/ligetvari_krisztina_tezisfuzet_2018.pdf#page=1.00&gsr=0 (Letöltés ideje: 2026. 02. 02.)
- Mishra, Rakesh Kumar 2023. Fresh Water availability and It’s Global challenge, *British Journal of Multidisciplinary and Advanced Studies. Sustainability*, 4(3), 1-78.
Online: <https://doi.org/10.37745/bjmas.2022.0208>
- NATO 2024. *Climate Change and Security Impact Assessment, Third Edition*.
Online: https://www.nato.int/content/dam/nato/legacy-wcm/media_pdf/2024/7/pdf/240709-Climate-Security-Impact.pdf (Letöltés ideje: 2026. 02. 02.)
- OECD 2025. *OECD Environmental Outlook on the Triple Planetary Crisis: Stakes, Evolution and Policy Linages*. *OECD Publishing*, Paris, France.
Online: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/11/environmental-outlook-on-the-triple-planetary-crisis_13752c08/257ffbb6-en.pdf (Letöltés ideje: 2026. 02. 01.)
- Oltulular, Sabiha 2025. Reflection of Intercontinental Freshwater Resourceson Geopolitical Risks: Time Series Analysis. *Water*, 17(16). Online: <https://doi.org/10.3390/w17162380>
- Pimentel, David et al. 2004. Water Resources: Agricultural and Environmental Issues. *BioScience*, 54(10), 909–918. Online: [https://doi.org/10.1641/0006-3568\(2004\)054\[0909:WRAAEI\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1641/0006-3568(2004)054[0909:WRAAEI]2.0.CO;2)
- Scanlon, Bridget R. et al. 2023. Global water resources and the role of ground water in a resilient water future. *Nature Reviews Earth & Environment*, 4, 87–101.
Online: <https://doi.org/10.1038/s43017-022-00378-6>

- Szálkai Kinga 2022. Vízügyi konfliktusok és együttműködések a nemzetközi kapcsolatokban. Hidropolitika és vízdiplomácia I. *Külügyi Szemle*, 21(1), 198–219.
Online: https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2022.1.8
- The World Bank 2016. High and Dry: Climate Change, Water, and the Economy. Washington, United States of America.
Online: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/862571468196731247/pdf/105130-REVISED-K8517.pdf> (Letöltés ideje: 2026. 02. 01.)
- Thomasen, Gry 2025. NATO and climate change: Towards a Joint Understanding and Response. The British American Security Information Council (BASIC), London, United Kingdom.
Online: <https://doi.org/10.1177/00207020251340089>
- UN-Habitat 2016. World cities report 2016: urbanization and development: emerging futures. *World Cities Report*, Nairobi. Online: <https://digitallibrary.un.org/record/1323272?v=pdf> (Letöltés ideje: 2026. 02. 01.)
- United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division 2004. World Population to 2300. United Nations, New York.
Online: <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/trends/WorldPop2300final.pdf> (Letöltés ideje: 2026. 02. 02.)
- United Nations Environment Programme 2025. Global Environment Outlook 7: A future we choose – Why investing in Earth now can lead to a trillion-dollar benefit for all. Nairobi, Kenya.
Online: <https://wedocs.unep.org/items/bba44efd-7715-4054-8432-92b270ee9d67> (Letöltés ideje: 2026. 02. 01.)
- UN-Water 2013. Water Security & the Global Water Agenda, A UN-Water Analytic Brief. United Nations University, Canada.
Online: <https://www.gwp.org/globalassets/global/toolbox/references/water-security-and-the-global-water-agenda-a-un-water-analytical-brief-2013.pdf> (Letöltés ideje: 2026. 02. 02.)
- Zhang, Jieying 2022. A Securitization-Perspective Analysis of Water Disputes in the Jordan River Basin. *International Relations and Diplomacy*, 10(5), 229–238.
Online: <https://doi.org/10.17265/2328-2134/2022.05.003>

Szöllősi Annamária✧, Bérczi Péter✧, Kiss Nikoletta✧

A drónhadviselés társadalmi kockázatai és implikációi

A herszoni „drónszafari” mint esettanulmány

DOI 10.17047/HADTUD.2026.36.1.19

A modern drónhadviselés nem kizárólag katonai és technológiai jelenség, hanem jelentős társadalmi kockázatokkal is jár. A tanulmány e kockázatokat a kognitív hadviselés, a társadalmi reziliencia és a civil részvétel (crowdsourcing) kölcsönhatásain keresztül vizsgálja. A modern konfliktusok komplex és többdimenziós jellege miatt az egyes jelenségek elkülönített vizsgálata nem alkalmas a társadalmi kockázatok és az adaptív válaszmechanizmusok átfogó értelmezésére. Egy empirikus esettanulmányra támaszkodva az elemzés bemutatja, miként alakítják e kölcsönhatások a társadalmi stabilitás feltételeit, valamint milyen új alkalmazkodási minták és sérülékenységek jelennek meg a drónhadviselés kontextusában. A tanulmány hangsúlyozza az emergens jelenségek és a dinamikus interakciók jelentőségét, és emellett érvel, hogy a drónhadviseléshez kapcsolódó társadalmi kockázatok rendszerszintű jelenségek, amelyek kezelése integrált elemzési keretet, valamint a civil-állami együttműködés adaptív és tanulásorientált formáit igényli.

KULCSSZAVAK: drónhadviselés, kognitív hadviselés, reziliencia, civil részvétel, Herszon, esettanulmány

Societal Risks and Implications of Drone Warfare

The “Drone Safari” in Kherson as a Case Study

Modern drone warfare is not merely a military or technological issue but also entails significant societal risks. This study examines these risks through the interactions among cognitive warfare, social resilience, and crowdsourcing. Given the complex and multidimensional

✧ Terrorelhárítási Központ, Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – Counter Terrorism Centre, Ludovika – University of Public Service, Doctoral School of Military Science, PhD Fellow – e-mail: szollosi.annamaria@outlook.hu <https://orcid.org/0009-0005-9021-6829>

✦ Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – Special Service For National Security, Ludovika – University of Public Service, Doctoral School of Military Science, PhD Fellow – e-mail: berczipeter79@gmail.com <https://orcid.org/0009-0008-7355-6540>

✦ Terrorelhárítási Központ, Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – Counter Terrorism Centre, Ludovika – University of Public Service, Doctoral School of Military Science, PhD Fellow – e-mail: k.ssn.koletta@gmail.com <https://orcid.org/0009-0006-1407-0538>

nature of contemporary conflicts, the isolated analyses of individual phenomena fails to provide a comprehensive understanding of societal risks and adaptive response mechanisms. Based on an empirical case study, the analysis examines how these interactions shape the conditions of societal stability and identifies emerging patterns of adaptation and vulnerability within the context of drone warfare. The study emphasizes the importance of emergent phenomena and dynamic interactions, arguing that societal risks associated with drone warfare are systemic in nature and require an integrated analytical framework, as well as adaptive and learning-oriented forms of civil-state cooperation.

KEYWORDS: Drone Warfare, Cognitive Warfare, Resilience, Crowdsourcing, Kherson, Case Study

Bevezetés

Az elmúlt évtizedben a dróntechnológia rohamos elterjedése alapvetően átalakította a fegyveres konfliktusok jellegét és olyan új hadviselési módszereket és kockázati mintázatokat hozott létre, amelyek a modern hadviselést strukturálisan átalakították.¹ A költséghatékony, távról irányítható drónműveletek lehetővé teszik a célpontok hatékony felderítését és a célzott csapásmérést, miközben a kezelő személyzet számára minimális kockázatot jelentenek.² A drónok alkalmazása elmoshatja a katonai és civil szereplők, valamint a béke és háború közötti határokat, komoly kihívások elé állítva a nemzetközi jog és elszámoltathatóság mechanizmusait.³ Geopolitikai szempontból a dróntechnológia átrendezi az erőviszonyokat, mivel olyan katonai képességeket tesz elérhetővé kisebb államok és nem állami szereplők számára is, amelyek korábban elsősorban nagyhatalmak privilégiumai voltak.⁴

A drónhadviselés sajátossága, hogy egyidejűleg fejt ki hatását a fizikai és az információs térben. A precíziós csapásmérés és a folyamatos megfigyelés képessége mellett olyan pszichológiai hatásokat is generál, amelyek tartós bizonytalanságot, fenyegetettségérzetet és percepció torzulásokat idézhetnek elő az érintett társadalmakban. Ezek a jelenségek a kognitív hadviselés tágabb keretébe illeszkednek. A drónhadviselés a reziliencia kérdését is új megvilágításba helyezi, mivel tartós, alacsony intenzitású nyomást gyakorol a társadalmakra, folyamatosan próbára téve a megküzdési mechanizmusokat. A kortárs konfliktusok további meghatározó jellemzője a civil szereplők egyre aktívabb részvétele, különösen az információs térben. A crowdsourcing, az elosztott információgyűjtés és a nyílt forrású hírszerzés (Open Source Intelligence – OSINT) megjelenése alapjaiban változtatta meg az információ előállításának, értelmezésének és terjesztésének módjait.

A szakirodalomban a drónhadviselés vizsgálata jellemzően elkülönült keretekben jelenik meg, és hiányoznak azok az empirikus alapú, integrált megközelítések, amelyek a vizsgált jelenségek működését együttesen térképezik fel.⁵ A tanulmány arra keresi a választ, hogy a drónhadviselésben a crowdsourcing, a kognitív hadviselés és

1 Fried 2025, 1.

2 Tradoc G-2. 2025, 8; Andersson, Simon 2024, 2.

3 Feldstein 2022.

4 Rickli, Mantellassi 2024, 16.

5 A tanulmány állításai célzott, nem szisztematikus szakirodalmi feltáráson alapulnak, amely a releváns nemzetközi adatbázisokban (Scopus, Web of Science, Google Scholar) végzett kulcsszavas keresésekre épült. A keresések a drónhadviselés, a kognitív hadviselés, a társadalmi reziliencia és a crowdsourcing

a társadalmi reziliencia kölcsönhatása milyen társadalmi működési mintázatokat eredményez és ez hogyan alakítja a társadalmi normalitás percepcióját aktív hadműveleti környezetben. Hipotézisünk szerint a drónhadviselés társadalmi kockázatai folyamatos interakcióban állnak egymással: erősíthetik vagy tompíthatják egymás hatásait, illetve olyan új, emergens jelenségeket hoznak létre, amelyek egyik dimenzió belső logikájából sem vezethetők le önmagukban.

A drónhadviselés stratégiai és geopolitikai vetületei

Az orosz–ukrán háború alapvetően átalakította a modern hadviselésről alkotott képet és rámutatott, hogy a pilóta nélküli eszközök nem pusztán kiegészítő szerepet töltenek be, hanem számos esetben a légiereő műveleteinek meghatározó elemeivé váltak. A drónok tömeges alkalmazása újra definiálta a hadiipari prioritásokat, miközben új technológiai és gazdasági függőségeket alakított ki a nagyhatalmak és a kisebb államok között.⁶

A drónhadviselés gazdasági racionalitása

Gazdasági szempontból a drónrendszerek egyik legfontosabb előnye a költséghatékonyság. Viszonylag alacsony előállítási költségű, gyakran kereskedelmi alapokra épülő eszközök képesek harcképtelenné tenni nagyságrendekkel drágább fegyverrendszereket. A modern pilóta nélküli önfeláldozó drónok (loitering munitions) alkalmazása funkcionális értelemben újraértelmezi az eszközfeláldozáson alapuló hadviselési logikát,⁷ azonban technológiai, szervezeti és jogi szempontból alapvetően eltér a történeti kamikaze hadviseléstől. Az elektronikai zavarás, a légvédelem és a fizikai megsemmisítés magas eszközvesztéssel jár, ami jelentősen lerövidíti a drónok átlagos élettartamát. Ehhez hozzájárul, hogy a drónrendszerek számos fizikai komponense viszonylag könnyen másolható és gyorsan skálázható, ami rövid időn belül mérsékelheti az eszközszintű technológiai különbségeket.⁸

A konfliktus tapasztalatai arra utalnak, hogy a mennyiség, a gyors pótolhatóság és az adaptálhatóság relatív jelentősége növekszik az egyedi, hosszú fejlesztési ciklusú technológiai megoldásokkal szemben. A technológiai verseny felgyorsulása következtében az innováció nem tartós fölényként, hanem rövid életű előnyként jelenik meg. A platformközpontú megközelítést egyre inkább kiegészíti – és részben fel is váltja – a hálózati integrációra, az érzékelésre és az adatfeldolgozásra épülő, elosztott architektúra, ami kihívást jelent a konvencionális hadiipari modell számára.⁹ A tendenciát jól illusztrálja az Egyesült Államok gyakorlata, amely a drónokat doktrinális és beszerzési értelemben is egyre inkább a lőszerrekhöz hasonló fegyőeszközként kezeli.¹⁰

fogalmaira terjedtek ki, különös figyelemmel az ezek közötti integrált elemzésekre. A szerzők előtt nem ismert olyan tanulmány, amely e három dimenzió kölcsönhatásait egységes, rendszerszintű keretben vizsgálná.

6 Stephens 2024.

7 Williams 2025.

8 Kirichenko 2025.

9 Fried 2025, 8.

10 Deveraux 2022.

Innovációs ciklusok és a civil–katonai határ elmosódása

A konfliktus egyik legfontosabb tanulsága a civil és katonai innováció közötti határ elmosódása.¹¹ Az ukrajnai hadszíntéren széles körben alkalmaztak kereskedelmi forgalomban elérhető drónrendszereket, amelyeket rövid időn belül katonai célokra adaptáltak. A szenzorok, kamerák, navigációs rendszerek és a mesterséges intelligencia katonai adaptációja jelentősen lerövidítette a fejlesztési ciklusokat, miközben a hangsúly a rugalmasan módosítható, moduláris megoldásokra helyeződött át. E folyamatot jól példázza a Wild Hornets nevű ukrán nonprofit, civil finanszírozású kezdeményezés, amely first-person view (FPV) támadó és felderítő drónokat, valamint elfogó drónrendszereket fejleszt és gyárt az ukrán fegyveres erők számára.¹² A modell működése azt mutatja, hogy a katonai képességefejlesztés egyes területein a fejlesztés és gyártás jelentős része decentralizált, civil alapokra helyezhető, ami egyrészt csökkenti az állami védelmi kapacitásokra nehezedő terhelést, másrészt a civil társadalmat a nemzeti ellenállóképesség egyik közvetett erőforrásává emeli. A katonai alkalmazások azonban olyan sajátos fejlesztési irányokat és szabályozási kihívásokat is hordoznak, amelyek túlmutatnak a tisztán civil felhasználási kereteken. Ennek következtében, még ha a civil és katonai pilóta nélküli rendszerek profiljai egyes dimenziókban közelednek is egymáshoz, a technológiai fejlődés a nemzetbiztonsági és stratégiai szempontból meghatározó területeken várhatóan továbbra is eltérő pályán halad.

Hadiipari és technológiai függőségek átalakulása

A drónhadviselés elterjedése átalakította a hadiipari függőségek szerkezetét. Míg korábban a stratégiai függés elsősorban a nagy fegyvergyártókhöz és állami hadiipari komplexumokhoz kötődött, napjainkban egyre inkább a globális technológiai ellátási láncok válnak meghatározóvá. A félvezetők, akkumulátorok, kommunikációs modulok és szoftverkomponensek elérhetősége kulcskérdéssé vált, mivel az értékeremtési lánc teljes spektrumát egyetlen állam sem képes önállóan lefedni. Az alkatrészhiány, az exportkorlátozások vagy a technológiai szankciók közvetlen hatással lehetnek a katonai képességek fenntarthatóságára. A háború tapasztalatai ugyanakkor ösztönözték a regionális és nemzeti gyártási kapacitások fejlesztését. Egyre több állam ismeri fel, hogy a dróntechnológiában való nagyobb fokú önállóság stratégiai előnyt jelent, ezért helyi startupok, valamint kis- és középvállalkozások bevonásával igyekszik csökkenteni külső függőségeit.¹³ Ez hosszabb távon tovább erősíti a hadiipar decentralizációt és a hagyományos nagyvállalatok dominanciájának mérséklődéséhez vezethet.

11 Kallenborn 2022.

12 McLaughlin 2025.

13 Fried 2025, 8.

Európai válaszok: rétegzett védelem és stratégiai autonómia

Az európai drónszektor átalakulását intézményi szinten is jelzi az Európai Unió 2022-ben elfogadott Drónstratégia 2.0 programja,¹⁴ amely a pilóta nélküli rendszerek elterjedését az ipari kapacitások, az ellátási láncok biztonsága és az európai stratégiai autonómia szempontjából is releváns tényezőként értelmezi. Az alacsony költséggel, tömegesen előállítható drónrendszerek gyors elterjedése alapvetően megkérdőjelezi a hagyományos, magas beruházási és üzemeltetési költségekkel működő légvédelmi rendszerek költséghatékonyságát.

Az orosz–ukrán háború tapasztalatai rámutattak, hogy a viszonylag olcsó drónok nagy értékű elfogórakétákkal történő semlegesítése hosszú távon nem fenntartható megoldás, így a drónfenyegetések elleni védekezés gazdaságossága stratégiai jelentőségű tényezővé vált. A hagyományos légvédelmi képességek önmagukban nem bizonyulnak elegendőnek a gyorsan adaptálódó, decentralizált és alacsony költségű drónfenyegetésekkel szemben.¹⁵ A geopolitikai és biztonsági kihívásra adott válaszként született meg az EU *drónfal* koncepciója (European Drone Defence Initiative), amely rétegzett, hálózatalapú drónészlelő és -elhárító rendszer kiépítését irányozza elő az EU keleti határvidékén, kiemelten az orosz fenyegetéssel összefüggésben. A kezdeményezés célja az alacsony költségű légi fenyegetések korai észlelése és költségarányos kezelése, mielőtt elérnék a kritikus infrastruktúrákat vagy belső területeket.¹⁶

Rendszerszintű következmények és hosszú távú trendek

A dróntechnológia fejlődése a hardveres és a szoftveres komponenseket egyaránt érinti, amelyek hatásmechanizmusa eltérő módon érvényesül. Míg a tömeges előállítathatóság és a fizikai paraméterek javulása elsősorban a műveleti hatékonyságot növeli, addig a szoftveres vezérlés szerepe a döntési ciklus gyorsításán keresztül a kognitív fölény kialakításában és fenntartásában is meghatározó. John Boyd OODA-hurok elmélete szerint az a szereplő kerül tartós fölénybe, aki gyorsabban és pontosabban képes zárni a megfigyelés–értelmezés–döntés–cselekvés (Observe–Orient–Decide–Act) ciklusát.¹⁷ A hosszú távú versenyelőny a hardveres és szoftveres kapacitások együttes meglétét feltételezi, azonban a digitális korban növekszik a fejlett irányítási, vezérlési és adatfeldolgozási képességek relatív jelentősége. A fizikai komponensek biztosítják az erő kifejtés volumenét, azonban a tartós információs és döntési fölény feltételeit az autonóm navigáció, az elektronikai zavarás melletti működőképesség, a rajszintű koordináció, valamint az ezekhez illeszkedő, költségarányos elhárítási megoldások rendszerszintű integrációja, vagyis a szoftveres képesség teremti meg.

14 European Commission 2022.

15 Fried 2025, 4.

16 Clapp 2025; European Commission 2025a.

17 Robinson 2021, 11.

Az orosz–ukrán háború tapasztalatai alapján megállapítható, hogy a drónhadviselés mélyreható gazdasági és strukturális átalakulást eredményezett. A hadiipari függőségi viszonyok újrendeződése, az innovációs ciklusok felgyorsulása, valamint az ellátási láncok stratégiai jelentőségének felértékelődése arra utal, hogy a jövő hadviselésében az alkalmazkodóképesség és a technológiai rugalmasság válik a katonai erő egyik meghatározó mércéjévé. A dróntechnológia ennek megfelelően egyre inkább a hadviselés taktikai, geopolitikai és gazdasági dimenzióit strukturáló tényezőként jelenik meg. A túlzott drónfüggőség ugyanakkor növeli a sebezhetőséget az elektronikai hadviseléssel, az ellátási láncok megszakításával vagy más technológiai ellenlépésekkel szemben. A drónhadviselés ezért nem önálló megoldásként, hanem egy komplex katonai és stratégiai rendszer integrált részeként értelmezhető.

Irodalmi áttekintés

A kognitív hadviselés társadalmi hatásai

Noha a kognitív hadviselés fogalma elsősorban az elmúlt évtizedben került a szakirodalom fókuszába, különösen a digitális technológiák és a közösségi média elterjedésével összefüggésben,¹⁸ gyökerei a hidegháborús pszichológiai műveletekig és a propaganda történetéig nyúlnak vissza.¹⁹ A kognitív hadviselés tudatos, stratégiai célok mentén szervezett tevékenységként értelmezhető, amely a célpopuláció kognitív folyamatait, percepcióit és döntéshozatalát igyekszik befolyásolni.²⁰ Működésének rejtett vagy félrejtett természete jelentős kihívást jelent mind a felismerés, mind az ellenlépések kidolgozása szempontjából.²¹ Az újdonság nem magában az elgondolásban, hanem a műveletek léptékében, sebességében, precizitásában és technológiai kifinomultságában ragadható meg.²²

A kognitív hadviselés egyik meghatározó sajátossága a kognitív célzás, vagyis az emberi elme működésének – az észlelés, emlékezet, érzelmek és döntéshozatal – közvetlen megcélzása.²³ Bár az egyéni kogníció jelenti a közvetlen célpontot, a hatások elsősorban társadalmi szinten érvényesülnek, a kollektív percepciók, narratívák és társadalmi dinamikák formálásán keresztül. Az információ manipulálása és az információs zavar kialakulása egyaránt hozzájárulhat az intézményekbe vetett bizalom eróziójához, széles körű szkepticizmust és bizonytalanságot generálva a társadalomban.²⁴ A kognitív folyamatok *fegyverré tétele* nem csupán az aktuális gondolkodás befolyásolását célozza, hanem potenciálisan tartós változásokat idézhet elő a kognitív mintázatokban és a döntéshozatali mechanizmusokban is. Ez az egyéni és

18 Putter 2024, 173.

19 Franke, Van Rooij 2015, 256.

20 Plaza et al. 2023, 2; Meghraoui, Belkhamza 2025, 263.

21 Putter 2024, 180-183.

22 Pripoe-Şerbănescu 2023, 261-263.

23 Pripoe-Şerbănescu 2023, 265.

24 Pace, Coelho 2022, 716.

kollektív szintű megismerés torzulásához, valamint a viselkedési minták átalakulásához vezethet, fizikai erő alkalmazása nélkül is kontrollálhatóvá téve populációkat.²⁵

A kognitív hadviselés nemzetbiztonsági és geopolitikai dimenzióban is egyre nagyobb jelentőséggel bír. A nyilvánosság és a döntéshozók észlelési és értelmezési folyamatait megelőzve hosszú távú stratégiai előnyök érhetők el közvetlen katonai konfrontáció nélkül.²⁶ A kognitív hadviselés társadalmi hatásai különösen markánsan jelennek meg a társadalmi kohézió és identitás területén. Az ukrán kontextusban a nemzeti identitás kérdése összetett: miközben az orosz dezinformációs kampányok a történelmi narratívák és kulturális szimbólumok torzítására, illetve újraértelmezésére törekednek,²⁷ a közvélemény-kutatások szerint a társadalmi reziliencia egyik kulcselemeként értelmezett nemzeti öntudat a háború kitörése óta kimutathatóan erősödött az ukrán társadalomban.²⁸

E társadalmi hatások drónspecifikus megjelenését vizsgálja meg J. D. Maddox elemzése, amely szerint a dróntechnológia pszichológiai hatása gyakran meghaladja kinetikus képességeinek stratégiai jelentőségét. A drónok folyamatos, kiszámíthatatlan jelenléte – hangjuk, láthatatlanságuk és hirtelen megjelenésük révén – tartós félelmet, bizonytalanságot és tehetetlenségérzetet válthat ki katonákban és civilekben egyaránt, befolyásolva a viselkedést és a döntéshozatalt. Maddox szerint a drónok pszichológiai hatásmechanizmusai – mint a figyelemelvonás, a mozgástér beszűkítése, a megbénítás, a bizonytalanság fenntartása és a kondicionálás – a kognitív hadviselés hatékony eszközeivé teszik ezeket a rendszereket. A drónok így nem csupán fizikai fegyverek, hanem narratív és pszichológiai eszközök is, amelyek képesek formálni a közvéleményt, a morált és a társadalmi értelmezési kereteket, miközben komoly etikai és jogi kérdéseket is felvetnek.²⁹

A reziliencia elméleti kerete és biztonságpolitikai adaptációja

A reziliencia a tudományos szakirodalomban a rendszerek, közösségek és szervezetek dinamikus, adaptív képességeként jelenik meg, amely a sokkhatások elviselését, feldolgozását, az ezekből fakadó tanulást és a hosszú távú alkalmazkodást is magában foglalja.³⁰ A szakirodalom többszintű jelenségként értelmezi, amely egyéni, közösségi és nemzeti szinteken egyaránt megjelenik.³¹ Olyan dinamikus, kölcsönös kapcsolatrendszer, amely folyamatos interakciókból, visszacsatolásokból és adaptív folyamatokból épül fel és a környezeti változásokra reagálva különböző szinteken, egymásra hatva járul hozzá a rendszer stabilitásának fenntartásához.³² Az egyéni reziliencia hozzájárul a közösségi kohézió kialakulásához, míg a közösségi szintű együttműködés

25 Pastor 2025, 13.

26 Volkov 2020, 288; Pastor 2025, 2.

27 Maksymenko, Derkach 2023, 144-145.

28 Razumkov Centre 2024.

29 Maddox 2025.

30 Holling 1973, 17-19; Walker et. al. 2004, 2.

31 Kimhi 2016, 2-5.

32 Norris et al. 2008, 130; Szöllősi 2025a, 83-84.

és bizalom visszahat az egyének megküzdési kapacitásaira.³³ Az egyéni, közösségi és társadalmi tényezők kölcsönhatása együttesen határozza meg a rendszer képességét a sokkok és válságok kezelésére, valamint a helyreállásra.³⁴

A rendszerszintű megközelítés a biztonságpolitikai és kormányzási diskurzusban is egyre hangsúlyosabban megjelenik.³⁵ A reziliencia fogalma a nemzeti és társadalmi ellenállóképesség értelmezésének központi elemévé vált, különösen a hibrid fenyegetések, a polikrizishelyzetek és a folyamatosan változó biztonsági kihívások kezelésének kontextusában. E megközelítés a biztonságot olyan többdimenziós jelenségként értelmezi, amelyben a civil társadalom, az intézményrendszer és az állami–nem állami szereplők együttműködése meghatározó jelentőséggel bír.³⁶

Crowdsourcing szerepe a hibrid konfliktusokban

A 21. század fegyveres konfliktusait a szakirodalom már nem csak a konvencionális katonai eszközök összecsapásaként jellemzi, hanem katonai-polgári tevékenységként, melyben helyet kaptak a hibrid eszközök is.³⁷ Ebben a környezetben a crowdsourcing, mint a tömegek kollektív tudására és részvételére építő mechanizmus, egyre hangsúlyosabb szerepet tölt be.³⁸ Alkalmazása a hibrid konfliktusokban elsősorban az információgyűjtés és -feldolgozás területén figyelhető meg, leginkább az OSINT keretében, ahol civil felhasználók közösségi médián, online platformokon és mobilalkalmazásokon keresztül szolgáltatnak adatokat eseményekről, csapatmozgásokról vagy infrastruktúra-károkról. Ez az általános szakmai nézet szerint azért alakulhatott ki, mivel a klasszikus hírszerzési és elhárítási feladatok bizalmas jellege miatt a civilek széles körű bevonása korlátozottan értelmezhető.³⁹

A digitalizált és részben decentralizált drónhadviselés a katonai döntéshozatal logikájára is hatást gyakorol és a hagyományos, központosított irányítási modellek helyett adaptív, hálózati és többdimenziós gondolkodást tesz szükségessé. Az „Army of Drones” kezdeményezés keretében biztosított civil finanszírozású drónok felszerelését, működését és alkalmazási módját az ukrán katonai vezetés a harctéri felhasználók valós idejű visszajelzései alapján dinamikusan igazította az aktuális taktikai igényekhez, ami érdemben növelte a hadművelleti hatékonyságot. A civilek által biztosított információk geolokációs adatokkal, célpontazonosítással és valós idejű helyzetképpel is segítik az egységek műveleteit, míg az OSINT-elemzések a művelleti döntéseket és a stratégiai kommunikáció tervezését is közvetlenül befolyásolják.⁴⁰ A globális láthatóság következtében a harctéri események és az azokhoz kapcsolódó narratívák percek alatt elérik a nemzetközi közvéleményt, így a katonai döntések nem csupán taktikai, hanem azonnali politikai és információs következményekkel is járnak.

33 Eachus 2014, 348-350.

34 Norris et al. 2008, 144–145.

35 Patel et. al. 2017.

36 Norris et al. 2008, 142; Szöllősi 2025b, 172.

37 Murray, Mansoor 2012, 2-3.

38 Howe 2006.

39 Yang Hui 2015, 13.

40 Spansvoll 2024, 57-58; Goncharuk 2024.

A crowdsourcing révén szerzett információk megfelelő validálás után kiegészíthetik az állami és katonai hírszerzési kapacitásokat, különösen gyorsan változó válsághelyzetekben. Ugyanakkor a módszer kockázatokat is hordoz a hibrid hadviselés és a nemzetbiztonság információs dimenziójában,⁴¹ mivel a tömeges részvétel sebezhetővé teszi az információs ökoszisztémát a dezinformációval, manipulációval és pszichológiai műveletekkel szemben.⁴² Egyes állami és nem állami szereplők tudatosan használják ki a *tömegek bölcsességének* látszatát hamis narratívák terjesztésére, ami alááshatja a társadalmi bizalmat és a döntéshozatali folyamatokat.⁴³ Az irodalom ugyanakkor rámutat arra is, hogy a crowdsourcing a társadalmi reziliencia erősítésének is hatékony eszköze lehet. A civil lakosság bevonása növelheti a helyi közösségek helyzetértékelési képességét és a válságokra adott adaptív válaszokat.⁴⁴

A részleges integrációk a drónhadviselés szakirodalmában

Pino és Pettigrew szerint a folyamatos drónjelenlét és a közösségi médiában terjedő félelemkeltő drónvideók fokozzák a stresszt és a szorongást, ami alááshatja a morált és torzíthatja a döntéshozatali folyamatokat.⁴⁵ Ezzel összhangban Hijazi et al. rámutatnak arra, hogy a drónhadviselés nemcsak a drónkezelők mentális állapotát befolyásolja, hanem a célterületek közösségeinek adaptív képességére is közvetlen hatást gyakorol.⁴⁶ A kognitív hadviselés döntéshozatalra gyakorolt hatásait több szerző is kiemeli. Cox a kognitív feszültség és etikai dilemmák megjelenését hangsúlyozza,⁴⁷ míg Fried szerint a drónfogalom köré épülő narratívák erodálhatják a rezilienciát.⁴⁸ Soodavar elemzése alapján a drónhadviselés narratív keretezése a fenyegetettség észlelésén és a kognitív sémák kiterjesztésén keresztül formálja a kollektív percepciókat és a közvéleményt.⁴⁹ A reziliencia strukturálódását Szöllősi a modern konfliktusokra jellemző tartós, alacsony intenzitású fenyegetésekhez köti, amelyek dinamikus, adaptív és kontextusfüggő folyamatokon keresztül fejtik ki hatásukat.⁵⁰ E folyamatokban a crowdsourcing szerepe is egyre hangsúlyosabb: Rickli és Mantellassi valamint Feldstein hangsúlyozzák, hogy a dróntechnológiák hatásai a civil részvétel, az információs tér és a társadalmi adaptáció komplex kölcsönhatásában értelmezhetők, amely egyúttal jogi és etikai kérdéseket is felvet,⁵¹ míg Asmolov amellet érvel, hogy a civil digitális részvétel aktívan erősíti a társadalmi rezilienciát és fenntartja a közösségi mobilizációt.⁵²

41 Dobák, Bérczi 2025, 602.

42 Rid 2020.

43 Jia et al. 2024, 1-4.

44 Kharazian et al. 2024.

45 Pino, Pettigrew 2024.

46 Hijazi et al. 2017, 1291.

47 Cox 2025, 2.

48 Fried 2025, 4-5.

49 Soodavar 2023.

50 Szöllősi 2025b, 171.

51 Rickli, Mantellassi 2024, 33-36; Feldstein 2022.

52 Asmolov 2022, 36.

Esettanulmány

Az ENSZ Független Nemzetközi Vizsgálóbizottsága részletesen dokumentálta, hogy az orosz fegyveres erők rövid hatótávolságú drónokat alkalmaztak ukrán civilek ellen Herszon városában és más, a frontvonal mentén fekvő településeken.⁵³ A Bizottság megállapítása szerint ezek háborús bűncselekménynek minősülnek és a nemzetközi jog szerinti emberiség elleni bűncselekményt (crime against humanity), azon belül a lakosság kényszerű áttelepítésének büntettét (forcible transfer of population) valósítják meg. Bár Oroszország hivatalosan tagadja, hogy szándékosan veszélyeztetné a polgári lakosságot, a háború során több ezer ukrán civil veszítette életét.⁵⁴ A vizsgálat többszáz interjúra és hitelesített videófelvételre támaszkodott, amelyek együttes elemzése alapján arra a következtetésre jutott, hogy a drón-támadások szervezett, ismétlődő, központilag irányított támadássorozat részét képezték, és következetes földrajzi és taktikai mintázatot mutattak. A dokumentált esetekben az orosz drónkezelők szándékosan és célzottan támadtak civileket: a drónok kézigránátokat dobtak a járókelőkre, valamint mentőegységekre és tűzoltókra. A támadások jellege és célpontválasztása alapján a köznyelvben és a médiában gyakran *drónszafari* kifejezéssel illetett dróntámadások alkalmasak voltak a civil lakosság megfélemlítésére és elűzésére, valamint az érintett területek élhetetlenné tételére.⁵⁵

A megállapításokat megerősíti a Human Rights Watch (HRW) független nemzetközi jogvédő szervezet is, amely részletes tényfeltáró jelentésében dokumentálta, hogy orosz erők FPV- és megfigyelő drónokat alkalmaztak civilek, kritikus infrastruktúra, valamint mentési tevékenységet végző személyek ellen Herszonban.⁵⁶ Az Európai Unió politikai nyilatkozatai⁵⁷ és a NATO biztonságpolitikai értékelései⁵⁸ szintén rámutatnak arra, hogy az orosz dróntaktikák súlyos kockázatot jelentenek a civil lakosságra és összeegyeztethetetlenek a nemzetközi humanitárius jog alapelveivel.

Módszertan

A kutatás kvalitatív megközelítésben az ENSZ Független Nemzetközi Vizsgálóbizottsága, valamint a HRW – 2024 júliusa és 2025 ősze közötti időszakot dokumentáló – jelentéseit elemzi. Az elemzés nem törekszik általánosítható oksági modell felállítására, a célja egy konkrét konfliktushelyzet többdimenziós működésének feltárása. A kutatás a kognitív hadviselés, a társadalmi reziliencia és a crowdsourcing-alapú információgyűjtés és -feldolgozás analitikailag elkülönített, de empirikusan egymással kölcsönhatásban álló dimenziói mentén épül fel. A vizsgálatban mindhárom

53 Commission of Inquiry 2025; ENSZ 2025a; ENSZ 2025b.

54 A 2025. májusi jelentésben dokumentált civil áldozatok 62%-a Herszon régióban történt, ahol 2025. április 30-ig 179 halálesetet és 1 481 sérülést azonosítottak. Forrás: ENSZ 2025a.

55 ENSZ 2025b; Commission of Inquiry 2025.

56 HRW 2025a; HRW 2025b.

57 European Commission 2025b; European Commission 2023.

58 NATO 2025a; NATO 2025b.

dimenzió önállóan kerül elemzésre, saját fogalmi és értelmezési keretén belül. Az egyes dimenziók közötti interakciók, metszéspontok és visszacsatolási mechanizmusok feltárását követően esettanulmány-szintézis vizsgálja, hogy a három dimenzió együttes működése milyen, az egyes komponensek szintjén nem értelmezhető, emergens működési mintázatokat eredményezett.

Kognitív hadviselés

Empirikus háttér

A drónhadviselés műveleti környezete egyszerre növeli a műveleti távolságot és intenzív vizuális kontrollt is biztosít. A rövid hatótávolságú, élőképes kamerákkal felszerelt drónok használata során az operátorok folyamatos vizuális kontrollal rendelkeztek a célpontok felett, ami Herszon esetében erősen valószínűtlenné teszi a véletlenszerű célkiválasztás lehetőségét és nemcsak katonai, hanem kognitív és jogi következményekkel is jár az erőszak alkalmazásának értelmezésében. A dróntámadások központi irányítás alatt, egységes taktikai logika mentén zajlottak, melyben az elkövetők tudatossága és szándéka egyértelműen kimutatható. A dróntámadások célja a *tartós terror légkörének* (permanent climate of terror) megteremtése volt.

Elemzői értelmezés: a kognitív dimenzió megjelenése

Az eset a kognitív hadviselés egyik formájaként értelmezhető, melyben a támadások hatása nem kizárólag fizikai, hanem pszichológiai és társadalmi jellegű volt. A drónok élőképet közvetítő kamerákkal voltak felszerelve, amelyek egyértelműen lehetővé tették az operátorok számára a célpontok vizuális azonosítását. A tartós terror légkörének intézményi megállapítása arra utal, hogy a dróntámadások célja a biztonságérzet szisztematikus aláásása, a mindennapi élet kiszámíthatatlanná tétele és a lakosság döntéshozatali környezetének torzítása volt. Ezt a hatást erősítette, hogy a drónkamerák felvételeit online felületeken tették közzé, ami a fenyegetés vizuális és narratív jelenlétét a közvetlen műveleti térből az információs térre is kiterjesztette. A demonstratív posztok nem pusztán dokumentálták az erőszakot, hanem annak láthatóságán és ismételhetőségén keresztül kognitív nyomást gyakoroltak a lakosságra, hozzájárulva a félelem internalizálásához és az állandó fenyegetettség érzetének kialakulásához.

A herszoni dróntámadások esete empirikusan alátámasztja, hogy a drónhadviselés a civil lakosság pszichológiai befolyásolására is alkalmas. A dróntechnológia alkalmazása ebben az esetben nem elszigetelt erőalkalmazást, hanem a félelem fenntartására, a döntési mozgástér beszűkítésére és a lakosság elűzésére irányuló kognitív hatásmechanizmust eredményezett. A dokumentált gyakorlatok ezért megfeleltethetők azoknak az információs és pszichológiai műveleteknek, amelyeket a szakirodalom a civil lakosság moráljának és viselkedésének befolyásolására irányuló kognitív hadviselésként ír le.

Reziliencia

Empirikus háttér

A civil lakosságot ért dróntámadások tartós, mindennapi fenyegetést jelentettek, mivel rendszeres, előre nem jelezhető módon jelentek meg a város légtérében. Ez jelentősen befolyásolta a lakosság mozgását, biztonságérzetét és mindennapi rutinját. A támadások gyakorisága és kiszámíthatatlansága miatt több utcában védőhálókat feszítettek ki a drónok elleni védekezés céljából, így a városi környezet fizikai átalakuláson is keresztülment. Ezek az intézkedések kifejezetten a rövid hatótávolságú, alacsonyan repülő drónok által jelentett fenyegetésre adott válaszként jelentek meg.

A városi infrastruktúra módosítása, valamint a lakosság kockázatkezelési rutinjai – a mozgás időzítésének megváltoztatása vagy bizonyos területek elkerülése – arra utalnak, hogy a civil társadalom és a helyi intézmények nem passzív elszendvői voltak a fenyegetésnek, hanem aktívan reagálva folyamatosan alkalmazkodtak ahhoz. A fenyegetés hatására a lakosság egy része elhagyta lakóhelyét, ami azt jelzi, hogy az adaptív intézkedések nem voltak elegendőek a reziliencia fenntartásához.⁵⁹ A herszoni reziliencia nem homogén és nem korlátlan: bár egyes adaptív válaszok lehetővé tették a mindennapi élet részleges fenntartását, más esetekben a folyamatos fenyegetés meghaladta az egyéni és közösségi megküzdési kapacitásokat. A reziliencia ebben a kontextusban nem statikus állapotként, hanem folyamatosan alakuló, időben változó adaptív folyamatként jelenik meg. A dróntámadások dokumentálása az adaptív válasz egy formája és az aktív állampolgári alkalmazkodás egyik lehetséges megnyilvánulása, amely tudatos rezilienciaövelő stratégiaként értelmezhető.

Elemzői értelmezés: reziliencia mint empirikusan megfigyelhető adaptáció

Az adaptív reakciók és viselkedésminták a társadalmi reziliencia reaktív formáiként értelmezhetők: céljuk nem a fenyegetés megszüntetése, hanem hatásainak mérséklése. Herszonban a reziliencia elsősorban kényszeradaptációként jelent meg, amelyet nem stratégiai választás, hanem a tartós erőszak és a biztonság hiánya indukált. Ebben az értelemben a reziliencia nem a megerősödést, hanem a működőképesség minimumának fenntartását biztosította egy folyamatosan romló biztonsági környezetben.

Herszonban a társadalmi reziliencia reaktív, kényszerű és töredezett formában jelent meg. Az adaptív intézkedések – bár rövid távon csökkenthették a sérülékenységet – nem voltak képesek teljes mértékben ellensúlyozni a szisztematikus erőszak társadalmi hatásait. A város adaptív válaszai az orosz kognitív hadviselésre adott társadalmi reziliencia megnyilvánulásaként értelmezhetők. Ezek az intézkedések helyi szinten, nem katonai eszközökkel valósultak meg, és a mindennapi működőképesség fenntartását célozták a tartós fenyegetettségű környezetben. A fenyegetés dokumentálása, a jogsértések bizonyíthatóvá tétele és a külső (nemzetközi, intézményi)

59 Az ENSZ adatai szerint a háború kitérőse óta több mint 5,6 millió ember menekült el Ukrajnából. Herszon esetében hivatalos adat nem áll rendelkezésre, de az ukrán nemzeti hírugynökség szerint a város lakossága kb. 66.000 főre zsugorodott, ami a háború előtti kb. 280–300.000 fős létszám mintegy 25%-a. Fontos kiemelni, hogy a legveszélyeztetettebb területeken a hatóságok kötelező evakuációt rendeltek el, így az elvándorlás e részeken nem önkéntes volt; emiatt az adat önmagában nem alkalmas az adaptív reziliencia mértékének megítélésére. In Ukrinform 2025.

reakció kiváltására irányuló információmegosztás kollektív cselekvési formává vált, amelyet a szakirodalom az állampolgári reziliencia aktív megnyilvánulásaként azonosít.

Crowdsourcing

Empirikus háttér

Az elemzett bizonyítékok között többszáz videó szerepelt, amelyek a közösségi médiában és más nyilvános platformokon terjedtek. Ezek a felvételek dokumentálták a dróntámadások lefolyását, következményeit, valamint azt, hogy a drónok civileket és kritikus infrastruktúrát vettek célba. A vizsgálatok széles körben támaszkodtak nyílt forrású, decentralizált információkra, köztük civil személyek által készített és megosztott videófelvételekre.

A civil információs aktivitás objektíven hozzájárult a jogsértések feltáráshoz és a nemzetközi szintű láthatóság biztosításához. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy az ENSZ jelentés nem tulajdonít tudatos stratégiai szerepet a civil tartalom-előállítóknak; így nem jelenthető ki, hogy a videók készítése és közzététele szervezett, koordinált vagy politikai célt szolgáló tevékenység lett volna.

Elemzői értelmezés: crowdsourcing mint társadalmi erőforrás és kockázat

A civil lakosság által készített és megosztott videók dokumentálták a polgári lakosság és a kritikus infrastruktúra elleni dróntámadásokat, így lehetővé tették, hogy a drónhadviselés eseményei ne maradjanak lokális, elszigetelt események, hanem láthatóvá váljanak a nemzetközi közvélemény és jogi fórumok számára is. Ugyanakkor egyes orosz katonai egységek által közzétett drónfelvételek a fenyegetés felerősítésére és demonstratív megjelenítésére szolgáltak. Ez rámutat arra, hogy ugyanaz az információs infrastruktúra a jogsértések feltáráására és az elszámoltathatóság biztosítására is felhasználható.

A herszoni dróntámadások esete azt mutatja, hogy a crowdsourcing a modern drónhadviselésben kettős természetű jelenség. Egyrészt a civil forrásból származó információk nélkülözhetetlenek voltak a jogsértések feltáráában és dokumentálásában; másrészt ugyanaz az információs tér a megfélemlítés és a pszichológiai nyomásgyakorlás eszközüvé is válhatott. Ez az ambivalencia alátámasztja, hogy a civil részvétel nem tekinthető önmagában pozitív vagy negatív tényezőnek: egyszerre lehet a konfliktus dinamikájába ágyazott, kontextusfüggő erőforrás és kockázat is. A civil lakosság által előállított és megosztott vizuális tartalmak kulcsszerepet játszottak a jogsértések feltáráában. A civil forrásból származó információk ilyen mértékű bevonása a szakirodalomban a crowdsourcing és civil OSINT tipikus formájaként jelenik meg, amely képes kiegészíteni vagy részben pótolni az intézményi kapacitásokat.

Esettanulmány-szintézis – Herszon mint a társadalmi reziliencia, a kognitív hadviselés és a crowdsourcing metszéspontja

A herszoni esettanulmány azt mutatja, hogy a kognitív hadviselés, a társadalmi reziliencia és a crowdsourcing kölcsönhatása nem lineáris módon, hanem egymást erősítő és gyengítő mechanizmusok révén alakítja a drónhadviselés társadalmi dinamikáját (1. táblázat).

A kognitív hadviselés és a társadalmi reziliencia közötti kapcsolat kétirányú és dinamikus. A drónhadviselés folyamatos kognitív terhelése az észlelési, értelmezési és döntéshozatali folyamatokra gyakorolt tartós nyomáson keresztül közvetlenül befolyásolta a társadalmi ellenállóképességet. A hatások intézményi csatornákon keresztül is megjelentek: az információs bizonytalanság, a döntéshozatal túlterhelése és a versengő narratívák az intézmények adaptív kapacitását próbára téve gyengítették a rezilienciát. Ugyanakkor a helyi társadalom adaptív stratégiái mérsékelték a pszichológiai nyomás hatásait, így a reziliencia a kognitív hadviselés hatékonyságát befolyásoló tényezővé vált.

A reziliencia és a crowdsourcing közötti kapcsolat alapvetően ambivalens. A decentralizált információgyűjtés és -megosztás támogatja az adaptációt és a helyi ellenállóképességet, ugyanakkor az ellenőrizetlen vagy intézményileg nem integrált források új kockázatokat teremthetnek, alááshatják a szabályozást, a felelősségi viszonyokat és az állami kontrollt, növelve a konfliktusok kiszámíthatatlanságát és a társadalmi sérülékenységet. A reziliencia hatása ezért a civil részvétel intézményi és normatív beágyazottságától függ.

1. táblázat.

A kognitív hadviselés, reziliencia és crowdsourcing közötti fő kölcsönhatási mintázatok

(Forrás: szerzők)

<i>Kölcsönhatás</i>	<i>Fő mechanizmus</i>	<i>Reziliencianövelő hatás</i>	<i>Kockázati, sebezhetőségi hatás</i>
Crowdsourcing ↔ Reziliencia	Civil információ gyűjtés és -megosztás a helyi adaptáció szolgálatában	Fenyegetések tudatosítása, láthatóság növelése, kollektív tanulás, alkalmazkodás erősítése	Információs túlterhelés, civil szereplők fokozott kitétsége, adaptációs kapacitások egyenlőtlen eloszlása
Crowdsourcing ↔ Kognitív hadviselés	Civil tartalmak integrálódása az információs és narratív térbe	Fenyegetések láthatóvá tétele, elszámoltathatóság erősítése, ellen-narratívák kialakulása	Pszichológiai nyomás fokozása, félelemkeltő tartalmak terjedése, információs manipuláció lehetősége
Kognitív hadviselés ↔ Reziliencia	Tartós pszichológiai nyomás, adaptív társadalmi válaszok	Tanuláson alapuló megküzdési stratégiák, kognitív hatások mérséklése	Bizalom eróziója, intézményi legitimitás gyengülése

A crowdsourcing ambivalens eszközként egyszerre technikai erőforrás és potenciális kockázat. A civil részvétel lehetővé tette a jogsértések dokumentálását, ami új narratívák és értelmezési keretek kialakulását támogatta, és érdemben befolyásolhatta a konfliktus társadalmi percepcióját. A civil forrásból származó vizuális és dokumentációs tartalmak ugyanakkor a kognitív hadviselés közegévé is válhattak, formálva a közvéleményt, a kollektív morált és az intézményekbe vetett bizalmat.

A *herszoni drónszafari* hatásai dinamikus társadalmi–technikai rendszerben bontakoznak ki. A kognitív nyomás, a társadalmi adaptáció és az információs aktivitás egymást erősítő és alakító folyamatai révén a társadalmi stabilitás folyamatosan újratermelődő, dinamikus folyamatként jelenik meg. A kognitív hadviselés pszichológiai hatásokon keresztül közvetlenül, a társadalmi alkalmazkodás és az információs aktivitás révén pedig közvetett módon strukturálja a konfliktus dinamikáját. A reziliencia tanuláson és adaptáción alapuló rendszerként közvetítő szerepet tölt be: képes tompítani a kognitív és társadalmi hatásokat, ugyanakkor nem szünteti meg a strukturális erőszak és az információs manipuláció alapfeltételeit. A crowdsourcing lehetővé tette a fenyegetések részleges mérséklését, ugyanakkor új sebezhetőségeket is létrehozott, így egyszerre vált a reziliencia erőforrásává és a kognitív hadviselés közegévé.

Konklúzió

A modern drónhadviselés társadalmi hatásai egymást erősítő vagy gyengítő folyamatok kölcsönhatásaként jelennek meg. A *herszoni drónszafari* esettanulmánya a társadalmi kockázatok empirikus metszetét nyújtja és világosan illusztrálja ezt a komplex interakciót. Egyidejűleg teszi láthatóvá a kognitív hadviselés hatásmechanizmusait, a reziliencia mindennapi működését és az alkalmazkodási minták kialakulását, miközben rávilágít arra, hogy a katonai erő alkalmazása önmagában nem képes kontrollálni a konfliktus társadalmi folyamatait.

Herszonban a túlélés és alkalmazkodás logikája a hagyományos intézményi kereteken túlmutató együttműködési formákat eredményezett: a kialakuló emergens működési mintázatok egyszerre generáltak adaptív válaszokat és új kockázatokat. A feltárt mintázatok a dróntechnológia szélesebb körű elterjedésével más konfliktusokban is megjelenhetnek. Az ukrán tapasztalat ebben az értelemben kiemeli a modern drónhadviselés társadalmi–technikai összefonódásának jelentőségét, az emergens kölcsönhatások szerepét, és a kortárs biztonságpolitikai gondolkodás számára is általánosítható tanulságokat hordoz.

A tartós fenyegetettséghez való társadalmi alkalmazkodás nem példa nélküli a modern nyugati társadalmakban. A 2000-es évek terrorhulláma nyomán Párizsban, Londonban vagy egyes amerikai nagyvárosokban a biztonsági intézkedések állandósulása és a kockázatérzékelés átalakulása hasonló folyamatokat indított el. A herszoni eset újdonságát nem a fenyegetés léte, hanem annak strukturális jellege, intenzitása és mindennapi életbe való beágyazottsága jelenti: a fenyegetés nem elszigetelt terrortámadások formájában jelenik meg, hanem államközi fegyveres konfliktus részeként, rendszeresen alkalmazott drónhadviselés útján. A folyamatos fenyegetettség jelenléte alapjaiban változtatja meg a kormányzás, a biztonság és a mindennapi élet

kereteit. A herszoni esetben a drónhadviselés egyik legfontosabb társadalmi következménye a társadalmi normalitás tartós átalakulásában realizálódik, amely egyben a reziliencia, a civil részvétel és a kognitív hadviselés egymásra ható dinamikájának legkézzelfoghatóbb eredménye.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Könyvek, könyvfejezetek

- Franke, Michael, Van Rooij, Robert 2015. Strategies of Persuasion, Manipulation and Propaganda: Psychological and Social Aspects. In Verbrugge, Rineke, van Benthem, Johan, Ghosh, Sujata (eds.): *Models of Strategic Reasoning*, 255-291. Heidelberg: Springer Berlin.
- Goncharuk, Vitaliy 2024. Survival of the Smartest? Defense AI in Ukraine. In Borchert, Heiko, Schütz, Torben, Verbovszky, Joseph (eds.): *The Very Long Game. Contributions to Security and Defence Studies*. 375-395. [Ebook] Springer: Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-58649-1_17
- Murray, Williamson, Mansoor, Peter R. 2012. *Hybrid warfare: fighting complex opponents from the ancient world to the present*. New York: Cambridge University Press.
- Rid, Thomas 2020. *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Robinson, Stephen. 2021. *The Blind Strategist: John Boyd and the American Art of War*. Auckland: Exisle Publishing.
- Yang Hui, Jennifer 2015. *Crowdsourcing for national security*. Singapore: S. Rajaratnam School of International Studies Policy Report. https://www.files.ethz.ch/isn/189326/PR150317_Crowdsourcing-for-National-Security.pdf

Folyóirat cikkek, tanulmányok

- Andersson, Jan Joel, Simon, Sascha 2024. Minding the drone gap: Drone warfare and the EU. *European Union Institute for Security Studies* 1-4. <https://www.iss.europa.eu/publications/briefs/minding-drone-gap-drone-warfare-and-eu> (Letöltés ideje: 2025. 12. 28.)
- Asmolov, Gregory 2022. The transformation of participatory warfare: The role of narratives in connective mobilization in the Russia-Ukraine war. *Digi War* (3), 25-37. <https://doi.org/10.1057/s42984-022-00054-5>
- Clapp, Sebastian 2025. Eastern Flank Watch and European Drone Wall. *European Parliament Think Tank* 1-2. <https://epthinktank.eu/2025/10/23/eastern-flank-watch-and-european-drone-wall/> (Letöltés ideje: 2025. 12. 15.)
- Cox, Nathaniel L. 2025. Psychological implications of drone warfare on the modern warfighter. *Military Psychology* 1-7. <https://doi.org/10.1080/08995605.2025.2594335>
- Deveraux, Brennan 2022. Loitering munitions in Ukraine and beyond. *War on the Rocks*. <https://warontherocks.com/2022/04/loitering-munitions-in-ukraine-and-beyond/> (Letöltés ideje: 2025. 12. 15.)
- Dobák Imre, Bérczi Péter 2025. Crowdsourcing-lehetőségek és korlátok nemzetbiztonsági szemmel. *Belügyi Szemle* 73 (3), 593-608. <https://doi.org/10.38146/BSZ-AJIA.2025.v73.i3.pp593-608>
- Eachus, Peter 2014. Community resilience: Is it greater than the sum of the parts of individual resilience? *Procedia Economics and Finance* (18), 345-351. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(14\)00949-6](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(14)00949-6)
- Feldstein, Steven 2022. Disentangling the digital battlefield: How the internet has changed war. *War on the Rocks*. <https://warontherocks.com/2022/12/disentangling-the-digital-battlefield-how-the-internet-has-changed-war> (Letöltés ideje: 2025. 12. 15.)
- Fried, Tsiporah 2025. The impact of drones on the battlefield: Lessons of the Russia-Ukraine War from a French perspective. *Hudson Institute*, 1-12. <https://www.hudson.org/missile-defense/impact-drones-battlefield-lessons-russian-ukraine-war-french-perspective-tsiporah-fried> (Letöltés ideje: 2025. 12. 15.)

- Hijazi, Alaa, Ferguson, Christopher J., Ferraro, F. Richard, Hall, Harold, Hovee, Mark, Wilcox Sherrie 2017. Psychological dimensions of drone warfare. *Current Psychology* 38 (5), 1285–1296. <https://doi.org/10.1007/s12144-017-9684-7>
- Holling, Crawford Stanley 1973. Resilience and Stability of Ecological Systems. *Annual Review of Ecology and Systematics* (4), 1-23. <https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245>
- Jia, Chenyan, Yuson Lee, Angela, Moore, Ryan C., Halsey-Steve Decatur, Cid, Liu, Sunny Xun, Hancock Jeffrey T., 2024. Collaboration, Crowdsourcing, and Misinformation. *PNAS Nexus* 3 (10), 1-4. <https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgad434>
- Kallenborn, Zachary 2022. Seven (initial) drone warfare lessons from Ukraine. *Modern War Institute*. <https://mwi.westpoint.edu/seven-initial-drone-warfare-lessons-from-ukraine/> (Letöltés ideje: 2025. 12. 15.)
- Kharazian, Zarine, Jalbert, Madeline, Dash, Saloni, Memon, Shahan Ali, Starbird, Kate, Spiro, Emma S., West Jevin D. 2024. Our field was built on decades-old bodies of research across a range of disciplines. It wasn't invented by a 'class of misinformation experts' in 2016. *Center for an Informed Public*, University of Washington. <https://www.cip.uw.edu/2024/01/24/misinformation-field-research> (Letöltés ideje: 2025. 12. 28.)
- Kimhi, Saul 2016. Levels of resilience: Associations among individual, community, and national resilience. *Journal of Health Psychology* 21 (2), 164–170. <https://doi.org/10.1177/1359105314524009>
- Kirichenko, David 2025. Ever-faster weapon cycles: Innovation and economics in the war in Ukraine. *The Strategist*. https://www.aspistrategist.org.au/ever-faster-weapon-cycles-innovation-and-economics-in-the-war-in-ukraine/?utm_
- Kirichenko, David, Kuzmin, Mykola 2025. European defence autonomy: Identifying key companies and projects to replace US capabilities. *The Henry Jackson Society*, 1-40. https://henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2025/08/HJS-European-Defence-Autonomy-Report-web.pdf?utm_
- Maksymenko, Serhii Dmytrovich, Derkach, Lidiya Mykolayevna. 2023. Understanding modern cognitive war in the global dimension, its genesis in the ukrainian context. *Obrana A Strategie (Defence and Strategy)* 23 (1), 126–148. <https://doi.org/10.3849/1802-7199.23.2023.01.126-148>
- Meghraoui, Loukmane, Belkhamza, Zakariya 2025. Cognitive Warfare and Cybersecurity: Strategic Implications for Global Security. *Proceedings of the International Conference on Information Warfare and Security* 20 (1), 257-264. <https://doi.org/10.34190/iccws.20.1.3277>
- Norris, Fran H., Stevens, Susan P., Pfefferbaum, Betty, Wyche, Karen F., Pfefferbaum, Rose L. 2008. Community Resilience as a Metaphor, Theory, Set of Capabilities, and Strategy for Disaster Readiness. *American journal of community psychology* 41 (1-2), 127-150. <https://doi.org/10.1007/s10464-007-9156-6>
- Pace, Rodrigo Metropolo, Coelho, Emilio Reis 2022. Information as a weapon of mass disruption: from information disorder to Cognitive Warfare. *Revista Da Escola de Guerra Naval* 28 (3), 707–722. <https://doi.org/10.21544/2359-3075.v28n3.g>
- Pastor, Alvaro 2025. Cognitive warfare: The Weaponisation of the Science of Brain and Behaviour. *OSF Preprints*, 1-41. https://doi.org/10.31219/osf.io/ynfzr_v2 (Letöltés ideje: 2025. 12. 28.)
- Patel, Sonny S., Rogers, M. Brooke, Amlôt, Richard, Rubin, G. James 2017. What do we mean by “community resilience”? A systematic literature review of how it is defined in the literature. *PLOS Currents* (9), 1-31. <https://doi.org/10.1371/currents.dis.db775aff25efc5ac4f0660ad9c9f7db2>
- Plaza, Frida Muñoz, Sotelo Monge, Marco Antonio, Ordi, Hector Gonzalez 2023. Towards the Definition of Cognitive Warfare and Related Countermeasures: A Systematic Review In: *ARES '23: Proceedings of the 18th International Conference on Availability, Reliability and Security* 40, 1-7. <https://doi.org/10.1145/3600160.3605080>
- Priopae-Şerbănescu, Ciprian. 2023. Cognitive Warfare – Beyond Dominance, Manoeuvres and Information – The Battle for the Imagined Future. *Romanian Military Thinking* (4), 258-279. <https://doi.org/10.55535/RMT.2023.4.16>
- Putter, Dries 2024. Navigating the interplay of cognitive warfare and counterintelligence in African security strategies: insights and case studies. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism* 20 (2), 173–192 <https://doi.org/10.1080/18335330.2024.2440873>
- Rickli, Jean-Marc, Mantellassi, Federico 2024. The war in Ukraine: Reality check for emerging technologies and the future of warfare. *Geneva Paper* 34 (24), 1-51. <https://www.gcsp.ch/publications/war-ukraine-reality-check-emerging-technologies-and-future-warfare>

- Spansvoll, Runar 2024. The Weaponisation of Social Media, Crowdfunding and Drones: A People's War in the Digital Age. *The RUSI Journal* 169 (1–2), 46–60. <https://doi.org/10.1080/03071847.2024.2350478>
- Szöllősi Annamária 2025a. A reziliencia jelentése és fogalmi fejlődése: Multi- és interdiszciplináris perspektíva. *Hadtudományi Szemle* 18 (1), 77–86. <https://doi.org/10.32563/hsz.2025.1.6>
- Szöllősi Annamária 2025b. A reziliencia a biztonság kontextusában. *Hadtudományi Szemle* 18 (2), 161–177. <https://doi.org/10.32563/hsz.2025.2.10>
- Volkov, Andrei 2020. Cognitive Wars: Features of the Geopolitical Conflict In 21st Century. In I. Elkina, & S. Ivanova (eds.): *Cognitive - Social, and Behavioural Sciences* (1), 281–288. <https://doi.org/10.15405/epes.20121.32>
- Walker, Brian, Holling, Crawford Stanley, Carpenter, Stephen R., Kinzig, Ann 2004. Resilience, adaptability and transformability in social–ecological systems. *Ecology and Society* 9 (2), 1–9. <https://doi.org/10.5751/ES-00650-090205>
- Williams, B. V. 2025. Loitering munitions in modern combat: Addressing tactical gaps at the small unit level. *Special Warfare Journal*. <https://www.swcs.mil/Special-Warfare-Journal/Article/4338971/loitering-munitions-in-modern-combat-addressing-tactical-gaps-at-the-small-unit/>
- Internetes hivatkozások
- European Commission 2022. *A Drone Strategy 2.0 for a smart and sustainable unmanned aircraft eco-system in Europe*, 1–24. https://transport.ec.europa.eu/system/files/2022-11/COM_2022_652_drone_strategy_2.0.pdf (Letöltés ideje: 2025. 12. 20.)
- European Commission 2023. *Speech by President von der Leyen at the European Parliament Plenary on one year of Russia's invasion and war of aggression against Ukraine*. European Commission, 1–3. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/speech_22_1483/SPEECH_22_1483_EN.pdf (Letöltés ideje: 2025. 12. 20.)
- European Commission 2025a. *Speech by President von der Leyen at the European Parliament plenary debate on a united response to recent Russian violations of the EU Member States' airspace and critical infrastructure*, 1–2. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/speech_25_2316/SPEECH_25_2316_EN.pdf?utm_ (Letöltés ideje: 2025. 12. 20.)
- European Commission 2025b. *Speech by Commissioner Kos at the European Parliament on the human cost of Russia's war against Ukraine and the urgent need to end Russian aggression*, 1–2. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/speech_25_479/SPEECH_25_479_EN.pdf (Letöltés ideje: 2025. 12. 20.)
- Howe, Jeff 2006. The rise of crowdsourcing. *Wired*. <https://www.wired.com/2006/06/crowds/> (Letöltés ideje: 2025. 12. 15.)
- Human Rights Watch 2025a. *Hunted from above: Russia's use of drones to attack civilians in Kherson, Ukraine*. https://www.hrw.org/report/2025/06/03/hunted-from-above/russias-use-of-drones-to-attack-civilians-in-kherson-ukraine?utm_ (Letöltés ideje: 2025. 12. 20.)
- Human Rights Watch 2025b. *Listen, run, hide: How Russia uses quadcopter drones to hunt and kill civilians in Kherson, Ukraine*. https://www.hrw.org/feature/2025/06/03/listen-run-hide/how-russia-uses-quadcopter-drones-hunt-kill-kherson?utm_ (Letöltés ideje: 2025. 12. 20.)
- Independent International Commission of Inquiry on Ukraine. 2025. *They are hunting us: Systematic drone attacks targeting civilians in Kherson*. United Nations https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/a-hrc-59-crp2-en.pdf?utm_ (Letöltés ideje: 2025. 12. 20.)
- Maddox, J.D. 2025. It's Time to Think About (and Fear) Drones and Psychological Operations. *War on the Rocks*. <https://warontherocks.com/2025/07/its-time-to-think-about-and-fear-drones-and-psychological-operations/>, (Letöltés ideje: 2026. 01. 01.)
- McLaughlin, Daniel 2025. 'We have better quality but they have huge resources': Ukraine races Russia in evolving drone war. *The Irish Times*. https://www.irishtimes.com/world/europe/2025/02/03/we-have-better-quality-but-they-have-huge-resources-ukraine-races-russia-in-evolving-drone-war/?utm_ (Letöltés ideje: 2025. 12. 20.)

- NATO 2025a. *Pre-ministerial press conference by NATO Secretary General Mark Rutte ahead of the meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs.*
<https://www.nato.int/en/news-and-events/events/transcripts/2025/12/02/pre-ministerial-press-conference-by-nato-secretary-general-mark-rutte-ahead-of-the-meetings-of-nato-ministers-of-foreign-affairs> (Letöltés ideje: 2025. 12. 22.)
- NATO 2025b. *Strengthening NATO's eastern flank.*
https://www.nato.int/en/what-we-do/deterrence-and-defence/strengthening-natos-eastern-flank?utm_ (Letöltés ideje: 2025. 12. 22.)
- Pino, Anthony, Pettigrew, Scott 2024. *Drones having psychological impact on soldiers.*
 Red Diamond Newsletter.
https://oe.tradoc.army.mil/product/drones-having-psychological-impact-on-soldiers/?utm_
 (Letöltés ideje: 2025. 12. 22.)
- Razumkov Centre 2024. *The identity of Ukraine's citizens: trends of change.*
https://razumkov.org.ua/en/research-areas/surveys/the-identity-of-ukraine-s-citizens-trends-of-change-june-2024?utm_ (Letöltés ideje: 2026. 02. 12.)
- Soodavar, Ben 2023. *Ukraine war: The psychological and political impact of the drone attacks in Russia – an expert explains.* The Conversation.
<https://theconversation.com/ukraine-war-the-psychological-and-political-impact-of-the-drone-attacks-in-russia-an-expert-explains-207058> (Letöltés ideje: 2025. 11. 21.)
- Stephens, Rhordan 2024. *How drones have shaped the nature of conflict.*
<https://www.visionofhumanity.org/how-drones-have-shaped-the-nature-of-conflict/>
 (Letöltés ideje: 2025. 12. 20.)
- Ukrinform - Ukrainian National News Agency 2025. *Regional chief reveals current population of Kherson region.*
https://www.ukrinform.net/rubric-society/3953685-regional-chief-reveals-current-population-of-kherson-region.html?utm_ (Letöltés ideje: 2026. 02. 13.)
- US. Army Transformation and Training Command (Tradoc G-2) 2025. *Operational environment 2024–2034: Large-Scale Combat Operations (LSCO) Assessment 1.0, 1-12.*
https://g2webcontent.z2.web.core.usgovcloudapi.net/OEE/2025OCT31_T2COMG2_OE_2024_2035_LSCO_Assessment1.0.pdf (Letöltés ideje: 2025. 12. 20.)
- United Nations 2025b. *Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine (A/80/497).* United Nations.
<https://docs.un.org/en/A/80/497> (Letöltés ideje: 2025. 12. 11.)
- United Nations Human Rights Monitoring Mission in Ukraine. 2025a. *Deadly drones: Civilians at risk from short-range drones in frontline areas of Ukraine.*
<https://ukraineohchr.wixstudio.com/shortrangedrones-en> (Letöltés ideje: 2025. 12. 15.)

Solt Zoltán[✧], Zolcsák Attila[✧]

A maoizmus és a nemzetközi dzsihád

DOI 10.17047/HADTUD.2026.36.1.38

Jelen tanulmány célja annak vizsgálata, hogy a maoista gerillaelmélet milyen hatást gyakorolt a harmadik világ irreguláris fegyveres mozgalmaira, különös tekintettel azokra az esetekre, amikor ezek eltérő ideológiai alapokon szerveződtek. E vizsgálat során arra is keressük a választ, mennyiben tekinthetők univerzálisnak Mao hadviselési alapelvei. A tanulmány első részében a maoista gerillastratégia alapvető elméleti pilléreit tekintjük át, majd a második részben elemezzük, hogy a jelentősebb iszlamista szervezetek milyen módon adaptálták ezeket az elveket saját működésükbe, különös figyelmet fordítva azokra az esetekre, ahol közvetlen kapcsolódási pontok azonosíthatók.

KULCSSZAVAK: Mao Ce-tung, negyedik generációs hadviselés, gerillastratégia, Al-Kaida, Iszlám Állam

Maoism and the Global Jihad

The aim of this study is to examine the impact of Maoist guerrilla theory on irregular armed movements in the Third World, with particular attention to cases where these movements were organized on ideologically distinct foundations. In this context, we also seek to assess the extent to which Mao's principles of warfare can be considered universal. The first part of the study reviews the fundamental theoretical pillars of Maoist guerrilla strategy, while the second part analyzes how major Islamist organizations have adapted these principles in their own operations, with special focus on cases where direct points of connection can be identified.

KEYWORDS: Mao Zedong, fourth-generation warfare, guerilla strategy, al-Quaida, Islamic State

✧ Független kutató – independent researcher,
email: zoltan.solt@gmail.com <https://orcid.org/0009-0008-3886-250X>

✧ Független kutató – independent researcher,
email: zolcsaka@gmail.com <https://orcid.org/0009-0006-8307-011X>

Bevezetés

„Ne mondjátok nekem, hogy ezt vagy azt a véleményt olvastátok a könyveimben. Nektek megvan a magatok háborúja, nekünk meg a miénk. Nektek kell megalkotnotok azokat az elveket és ideológiát, amelyeken a háborútok alapul.”¹

A maoista elveken alapuló forradalmi háború koncepciója az iszlamista csoportok elemzésénél gyakran felbukkan a szakirodalomban. Mindez azon a felismerésen alapul, hogy Mao szerepe megkerülhetetlen az aszimmetrikus hadviselés tanulmányozásában, vagyis a hibrid hadviselés a nem állami szereplők között annak eredménye, hogy ezen csoportok átvették a maoista stratégia formáját. Felmerül a kérdés, hogy mennyiben lehetséges, illetve mely körülmények tették lehetővé a közös anti-imperialista retorika mellett a maoizmus katonai aspektusának „kimetszését” a marx-lenini alapú osztályelméletből, és beillesztését egy iszlamista ideológia keretei közé? Ugyanakkor a Mao-féle „Népi Háború” sokkal komplexebb jelenség annál, mint-hogy pusztán egy tetszés szerint felhasználható katonai aspektusra szűkítsük le; mindez tehát további tisztázandó kérdéseket vet fel, melyekre a jelen cikkben igyekszünk választ adni.

Az iszlamista mozgalmak és a maoizmus kapcsolatát illetően alapvetően három eltérő megközelítést találhatunk a szakirodalomban:

Az első megközelítés a maoizmus alapján értelmezi a kortárs dzsihadista mozgalmak taktikáját és stratégiáját. Ezen elméletet legrészletesebben Kirsten Stewart mutatja be a *Revolutionary State* című munkájában.² Több példán keresztül szemlélteti a maoizmus hatását eltérő ideológiával rendelkező terrorista és felkelő szervezetekben; felveti azt a megfontolandó gondolatot is, hogy nem egyszerűen a maoizmus „másolásáról” van szó, Mao nem „feltalált” egy katonai stratégiát, hanem általános törvényszerűségeket figyelt meg és ezeket fogalmazta meg; vagyis a párhuzamok törvényszerűek.

Egy másik elmélet a maoista gerillaelméletet és a modern dzsihadista mozgalmakat külön jelenségeként kezeli. Egyik példa erre Jeffrey Kaplan *Terrorist Groups and the New Tribalism: Terrorism's Fifth Wave* című műve, illetve David C. Rapoport-tól a *Four waves of Modern Terrorism*.³ Noha elfogadják, hogy az általuk „korábbinak” tartott terrorista hullámok hatással bírtak a későbbiekre, de a modern terrorizmust alapvetően önálló jelenségeként kezelik, kiemelve a különbségeket.

A harmadik megközelítés a fenti kettőt állítja egy sajátos szintézisbe; vagyis a tárgyalt mozgalmakra részben hatott a maoizmus, emellett pedig önálló jellegzetességekkel is bírnak, ami az e csoportokon belüli frakcióharcokban figyelhető meg. E nézet legfontosabb képviselője, Ed Stoddard⁴ elsősorban a Boko Haramon belüli,

1 Mao Ce-tung a palesztin delegációhoz intézett beszédéből a Palesztin Szolidaritás Napján, 1965. május 15. (Forrás: Cooley 1972, 7.)

2 Stewart 2021.

3 A két szerző egyaránt a 19. század végén kezdődő anarchista terrorizmust tartja a terrorizmus első hullámának, ezt követi az antikolonialista harc az 1920-as évektől, majd az újbaldali terrorizmus az 1960-as évekből, és a negyedik hullám a vallási terrorizmus 1979 után. Kaplan szerint ez utóbbiból alakult ki az ötödik hullám. (Forrás: Kaplan 2010. és Rapoport 2004.)

4 Stoddard 2020a és 2020b.

illetve az Al-Kaida és az Iszlám Állam közötti ideológiai – és nem egyszer fegyveres – konfliktust ábrázolta a maoista stratégiát követő mérsékelt, és az azt elvető radikális fundamentalista csoport küzdelmeként.

A három megközelítés egyike sem ad teljes magyarázatot a problémakörre, mivel mindegyik nyitott kérdéseket hagy maga után:

1. A dzsihadista mozgalmak és a maoizmus kapcsolatát hirdető elmélet esetében egyrészt meg kell vizsgálnunk, hogy a cikkben tárgyalt szervezetek valóban Mao gerillaháborúra vonatkozó teóriáját használták-e fel, másrészt azt, hogy vannak-e különbségek, és ha igen, ezek mivel magyarázhatóak?

2. A dzsihadista mozgalmakat a maoizmustól elválasztó elmélet esetében azt kell megvizsgálnunk, hogy az elmélet által említett eltérés a terrorizmus hullámai között a maoizmus és a kortárs dzsihadista mozgalmak esetében kimutatható-e, és ha igen, miben?

3. Mennyiben helytálló az a vélemény (Stoddard) hogy a dzsihadista fegyveres szervezetekre egyszerre hatott a maoizmus és az iszlám fundamentalizmus, ami belső konfliktusokban jelent meg, és ha igen, mi erre a magyarázat?

A tanulmány a Mao-féle „Népi Háború”, és három fázisának bemutatása mellett az egyes iszlamista szervezetekre gyakorolt hatást vizsgálja, törekedve komparatív elemzésből következtetések levonására.⁵

Mao Ce-tung gerillahadviselési elméleteinek alapjai

Mao Ce-tung gerillaelmélete mély és tartós hatást gyakorolt a huszadik századi forradalmi és függetlenségi mozgalmak katonai stratégiájára. Forradalmi vezetőként és stratégaként Mao felismerte, hogy a gyengébb, rosszabbul felszerelt erőknek rugalmasan és innovatívan kell alkalmazkodniuk egy technikailag és katonailag erősebb hagyományos hadsereggel szemben. Az általa megfogalmazott elvek, amelyeket leginkább *A gerilla háborúról* című művében fejtett ki, központi szerepet játszottak a Kínai Kommunista Párt győzelmében a Kuomintang felett.

Bár a gerilla tevékenység minden valószínűséggel egyidős az emberiséggel, Mao elsődleges innovációja az volt, hogy a gerillatevékenységet tudatosan meghatározott politikai célok elérésére fordítsák, figyelmen kívül hagyva az egyes összecsapások végkimenetelét.⁶

Két alapvető elvet dolgozott ki és alkalmazott sikeresen a kínai polgárháború során. Az egyik, hogy egy fegyveres konfliktusban a politikai hatalom jelenti a legfontosabb tényezőt, a másik pedig, hogy ezt a politikai erőt az erőviszonyok átalakítására lehet felhasználni, lehetővé téve a felkelő hadsereg számára a végső támadás megindítását a kormány ellen.

A polgárháború kihívásaira adott gyakorlati megoldásai egy új hadviselési forma kialakulásához vezettek, amely „Népi Háború” néven vált ismertté. Forradalmi újításként szilárd politikai bázist épített ki a lakosság körében, majd ezt az erőt felhasználva fokozatosan felőrölte az ellenség katonai fölényét. Bár korábban is

5 A vizsgálat csak az Al-Kaida, az Iszlám Állam, a Boko Haram, és a Talibán mozgalmakra terjedt ki.

6 Taber 2002, 267–270.

alkalmaztak hasonló stratégiát, Mao volt az első, aki ezt a módszert világosan megfogalmazta és hadviselési formaként elterjesztette, bizonyítva, hogy még egy gyengébb fél is képes lehet egy erősebb ellenfél legyőzésére.⁷

A maoista értelemben vett gerillaháború nem követi a hagyományos hadviselés szabályait, hanem a rugalmasságra, a mozgékonyásra és a meglepetés erejére épít. A gerillacsapatok gyors rajtaütésekkel támadnak az ellenség gyenge pontjaira, majd azonnal eltűnnek, elkerülve a nyílt, hagyományos összecsapásokat az ellenség nagyobb, jobban felszerelt egységeivel. A gerillaháború célja nem egy gyors, döntő győzelem elérése, hanem az ellenség fokozatos kifárasztása és demoralizálása erősségeinek elkerülése és gyenge pontjainak kihasználása által. A gerillaharc hosszú távú folyamat, amely során a győzelmet nem egyetlen csata, hanem az ellenség erőforrásait és akaratát folyamatosan aláásó apró, de tartós sikerek hozzák meg.

Békés Márton remek analógiájával élve, a gerillaháború olyan, mint az 1974-es bokszeccs George Foreman és Muhammad Ali között. Kettejük közül Foreman volt az erősebb, de Ali a fürgébb. Ali engedte, hogy Foreman ütéseként vigyen be, és nem kísérelt meg ellentámadást, így Foreman minden erejét ütésekre fordította, és hamar kifáradt. A meccset végül Ali nyerte meg. Ennek mintájára a gerillaháború célja hosszan elhúzni a harcot, de alacsony intenzitáson tartani.⁸

A nép és a gerillák kapcsolata

Mao egyik legismertebb gondolata az, hogy a gerillák sikere elválaszthatatlan a civil lakosság támogatásától. Ahogyan ő fogalmazott: „Néhányan azt gondolják, hogy a gerilláknak lehetetlen sokáig az ellenség hátában tevékenykedni. Ez az elgondolás azonban az emberek és a csapatok közötti kapcsolat nem értésén alapul. Az előzőeket tekinthetjük a víznek, az utóbbiakat a hálnak, mely ebben a vízben él.”⁹ A gerillák képtelenek fennmaradni és sikeresek lenni a nép támogatása nélkül. A civil lakosság biztosítja számukra az utánpótlást, az információt és a rejtékhelyeket, miközben az ellenség támadásai gyakran elidegenítik a lakosságot a megszálló erőktől.

Mao számára a nép támogatása nem csupán logisztikai szempontból volt fontos. Úgy vélte, hogy a gerillák harca nemcsak katonai, hanem politikai küzdelem is, amelynek célja a nép felszabadítása és a társadalmi igazságosság elérése. Ennek megfelelően a gerillák feladata, hogy megnyerjék a nép bizalmát és támogatását, és hogy ne váljanak elnyomóvá vagy bűnözővé a szemükben. „Mi a gerillaháború viszonya a néphez? Politikai cél nélkül a gerillaharc szükségszerűen kudarcot vall, ugyanígy akkor is, ha politikai céljai nem esnek egybe a nép törekvéseivel, és nem tudja elnyerni annak szimpátiáját, együttműködését és támogatását. A gerillaháború lényege tehát forradalmi jellegű. Ezzel szemben ellenforradalmi háborúban nincs helye a gerillahadviselésnek. Mivel a gerillaharc alapvetően a tömegekből ered és azok támogatják, nem létezhet és nem virágozhat, ha elszakad a nép szimpátiájától és együttműködésétől.”¹⁰

7 Hammes 2006, 52.

8 Békés 2017, 9–17.

9 Idézi Forgács 2020, 176.

10 Mao 2015.

Ez a gondolat világossá teszi, hogy a gerillaháború nem csupán katonai kérdés, hanem politikai és társadalmi forradalom is. Mao számára a gerillák harca a nép harca, és a katonai siker elválaszthatatlan a politikai céltól.

A háború fázisai

Mao Ce-tung gerillahadviselési elmélete három fázisra tagolható, amelynek periodizációs alapelvei Marxtól származnak.¹¹ Az első fázis a „stratégiai védekezés”, amelyben a gerillacsapatok még nem rendelkeznek elegendő erőforrással és szervezeti kapacitással nagyobb katonai műveletek végrehajtásához. Ebben a fázisban az ellenség folyamatos zaklatása és a közvetlen konfrontációk elkerülése a cél, miközben a szervezet belső megerősítése és a támogatói bázis kiépítése zajlik.

A második fázis, a „stratégiai egyensúly”, akkor kezdődik, amikor a gerillák elérik azt a szintet, hogy rendszeres támadásokat tudnak végrehajtani, és bizonyos területeket ellenőrzésük alá vonhatnak. Ebben az időszakban fokozatosan kiegyenlítik az erőviszonyokat, növelve katonai műveleteik intenzitását és kiterjedését.

A harmadik fázis a „stratégiai támadás”, amelyben a felkelők már elég erősek ahhoz, hogy nyílt katonai összecsapásokban is részt vegyenek, és domináns pozícióba kerüljenek. Ez a fázis a gerillaháború csúcspontja, amely a területi ellenőrzés megszerzéséhez és a végső győzelemhez vezet.

Mao elméletének alapvető előfeltevése, hogy a hadjárat fázisai átfedésben lesznek egymással: sok esetben visszaesések következhetnek be, a mozgó egységeket szét kell oszlatni, hogy ismét gerillaosztagokká alakuljanak, a harmadik fázis visszaesés a másodikba, a már elfoglalt területeket fel kell adni, és azok többször is gazdát cserélhetnek.¹²

Brett Friedman *On Operations* c. művében nyolc kategóriába sorolta a hadműveleteket a felhasznált tér, idő és haderők tekintetében. Ha modelljét felhasználjuk a „Népi Háború” egyes fázisainak vizsgálatához, akkor megállapítható, hogy az első fázis egy DPC (defensive-persistent-cummulative¹³) művelet. A DPC hadműveleti kategóriába tartozik a legtöbb felkelés. Taktikailag a gyors támadás és visszavonulás („hit and run”¹⁴) jellemző, de a hadjárat permanens és nem rajtaütésszerű. A második fázis leginkább az OPC (offensive-persistent-cummulative¹⁵) kampánynak felel meg. Ilyenkor nem áll rendelkezésre elég erő a másik fél teljes megsemmisítésére, taktikailag a kumulatív kifárasztásra törekszenek, de ez politikai cél nélkül szinte mindig eredménytelen.¹⁶ A harmadik fázis pedig egyértelműen OPA (offensive-persistent-annihilation¹⁷), ami a leggyakoribb hadműveleti forma.

11 Forgács 2020, 387.

12 Taber 2002.

13 Védekező-perzisztens-kummulatív

14 Üss és fuss

15 Támadó-perzisztens-kummulatív

16 Friedman 2021.

17 Támadó-perzisztens-megsemmisítő

Hosszú távú harc és kitartás

Mao Ce-tung gerillahadviselési stratégiájának egyik alapvető pillére a hosszú távú harcra való tudatos felkészülés. Az elhúzódó háború koncepciója már Leninnél is megjelent, aki elengedhetetlennek tartotta a forradalmi harc tömegbázisának kiszélesítése érdekében.¹⁸ Mivel a gerillák, szemben egy erősebb és jobban felszerelt ellenséggel, nem érhetnek el gyors győzelmet, ezért stratégiájuk alapját a kitartás és az erőforrások fokozatos felhalmozása képezi. A hosszú távú szemlélet magában foglalja a támogatói bázis kiépítését, a gerillaerők fokozatos erősítését, valamint a kedvező stratégiai feltételek megteremtését az ellenséggel szembeni előny megszerzéséhez.

A kitartás kulcsfontosságú, mivel lehetővé teszi a gerillák számára, hogy ellenálljanak az ellenség nyomásának, miközben folyamatosan gyengítik annak erejét és akaratát. Ez a megközelítés nem csupán katonai, hanem politikai és társadalmi dimenziókat is magában foglal, biztosítva, hogy a gerillaháború a nép támogatására épüljön, és idővel átforduljon a gyengébb fél javára.

Míg az ipari nemzetek az olyan kézzelfogható katonai tényezőkre helyezték a hangsúlyt, mint a fegyverek, a logisztika és az emberi erőforrások, Mao az immateriális tényezőkre összpontosított: az időre, a térre és az akaratra. Mivel nem rendelkezett elegendő fegyverrel ahhoz, hogy szembe szálljon a jól felszerelt hadseregekkel a csatatéren, harc helyett inkább területet adott fel. Ezzel teret cserélt időre, és az időt arra használta, hogy akaratot termeljen: vagyis a kínai nép pszichológiai képességét arra, hogy ellenálljon a vereségnek. Ez a gerillahadviselés lényege. Míg a nyugati hadviselésben elsősorban arra összpontosítottak, hogyan lehet egy háborút minél hamarabb befejezni, Mao stratégiája ennek pont az ellenkezője volt.¹⁹

Japán, mint iparosodott nemzet, szükségszerűen egy gyors lefolyású háborút keresett. A helyes katonai válasz az volt, hogy ezt megtagadják tőle, elkerülve a közvetlen katonai összecsapást. Kína hatalmas terét időre cserélték, hogy egyrészt hagyják kibontakozni és megmutatkozni Japán belső gyengeségeit egy elhúzódó háború okozta nyomás alatt; másrészt olyan szintre fejlesszék a kínai ellenállási erőket szervezetszféra és erőben, amely lehetővé tette, hogy szembeszálljanak a fokozatosan meggyengülő japán hadigépezettel.²⁰

A maoizmus terjedése és hatása a nemzetközi dzsihadista mozgalmakra

A fundamentalista iszlám gyökerei alapvetően világiak. Létrejöttét a gyarmatosítás következményei és a régi elit tehetetlensége váltotta ki, továbbá a megvalósult modernizáció túl gyors volt. A marxizmus-leninizmus általános hatása nem csak baloldali arab mozgalmaknál mutatható ki. Innen jött a komprádor burzsoázia elmélete, ami nagyon könnyen beilleszthető volt az iszlamizmus gondolatrendszerébe.²¹

18 Forgács 2020, 125.

19 Taber 2002, 525–536.

20 Taber 2002, 555–558.

21 Póczik 2011, 23–25.

Az 1950-es és 1960-as években kialakult maoizmus gyorsan hívekre talált a Harmadik Világban. Mao „három világ” elmélete jelentős vonzerővel bírt, mivel egy forradalmi elméletet és praxist kínált a harmadik világ nemzeti felszabadító mozgalmainak anélkül, hogy ez a szocialista tábornak való alárendelődéssel járt volna. Mint egy nagy, nem fehér nemzet, amelynek lelkesen antiimperialista vezetése volt, Mao kommunizmusa sokak számára vonzó volt a dekolonizálódó világban. A kínai befolyás a direkt anyagi támogatás mellett ideológiai hatást is jelentett, és ettől elválaszthatatlanul a harci módszerek alkalmazására is rányomta a bélyegét. A korszakban a gerillaháború baloldali keretének megerősödését globális történések is elősegítették: a kubai forradalom, az algériai függetlenségi háború, és mindenekelőtt a vietnami gerillaháború sikere. Az 1970-es évek végén egy nagy horderejű esemény történt: Iránban győzött az iszlám forradalom, és ezzel párhuzamosan Mao halálával és a „Négyek bandájának” röviddel ezt követő bukásával a forradalmi maoizmus korszaka lényegében befejeződött Kínában. Vagyis a maoizmus ideológiája erejét veszítette, és a maoi gerillahadviselés elveit új keretekbe kellett illeszteni, amire kulturális okokból a térségben az iszlám látszott alkalmasnak: *„A szent háború dzsihadista eszméje jól ötvöződött a fegyveres harc és az igazságos igazságosság maoista eszméivel. A hívők és a hitetlenek közötti kozmikus harc megfogalmazása, amely annyira szerves része a dzsihadista gondolkodásmódnak, kísérteties párhuzamot mutat a manicheista „forradalmár kontra reakciós” mentalitással, amely áthatotta Mao Kínáját. Ráadásul a maoizmus ragaszkodása a néptől való tanuláshoz és alulról jövő populizmusa megkönnyítette az iszlám fundamentalizmusra való áttérést.”*²²

Az Al-Kaida

Az Al-Kaidához köthető stratégiai gondolkodók közül többen is kiemelkedő szerepet szántak a maoista gerillaelmélet beépítésére és alkalmazására a szervezet tevékenységében. 9/11 utáni stratégiájuk egyik legfontosabb alakja Abu Ubayd al-Qurashi, akiről a nevéen és az írásain kívül semmit sem tudunk. Az általa írt cikkek nagy része 2002–2003 között jelent meg az online Al-Ansar folyóiratban. Műveiben hivatkozik többek között Szun-cére, Clausewitzre, Maora, Giapra és Che Guevarára is.

Clausewitz évszázadokkal ezelőtti gondolatainak visszhangjaként Mao Ce-tung forradalmi háborúról szóló írásaiban a háború és a politika alapvető kapcsolatára helyezte a hangsúlyt, amely alárendeli a katonai műveleteket a politikai vezetésnek. E tekintetben Mao azt mondta: *„A háború egy pillanatra sem térhet el a politikától.”* Hozzátette: *„A politika lényegében háború, de vér nélkül.”*²³ Al-Qurashi számára a terrorizmus a forradalmi háború része, de nem szabad a terrorista tevékenységekkel a népet elidegeníteni a mozgalomtól, mert a nép a kulcs a küzdelem egészéhez. Kiemelte Maohoz hasonlóan, hogy a katonai terveket a politikai céloknak kell alárendelni, és a politikai szervezetnek kell irányítania a katonai szervezetet.

22 Young 2024. Mindehhez hozzájárult az is, hogy a maoizmus által felfogott „első” világ könnyen megfeleltethető volt általában egy Európa-ellenes harcnak, amire a maoisták szovjet bírálói nem is mulasztottak el rámutatni. KHM 93, 99–100.

23 Ryan 2013, 87.

„A legtöbb forradalmi mozgalom időt szán arra, hogy ne csak helyi közigazgatást hozzon létre, hanem párhuzamos kormányzati intézményeket is, amelyek a nép lojalitásáért folytatott küzdelem központi elemeiként szolgálnak. Ezek az alternatív intézmények szükségesek ahhoz, hogy a forradalmi hadseregek bizonyos fokú legitimitást biztosítsanak, miközben megtörik a kormány legitimitásának monopóliumát. Ennek megfelelően a kínai „népi háború” során a kommunista erők által ellenőrzött területeken egy állam az államban jellegű rendszer jött létre.”²⁴

Ezt az elvet láthatjuk megjelenni a táliboknál (amikor még felkelők voltak), az egyiptomi Muszlim Testvériségnél illetve az Iszlám Államnál is. Kórházakat és saria bíróságokat üzemeltettek, hogy ezáltal olyan előnyöket biztosítsanak a népnek, amelyre a korrupt központi kormány képtelen volt. Robert J. Bunker definíciója szerint a népi háború egy olyan szabálytalan hadviselési forma, amely „*paraszti hadseregeket használ, akiket egy integrált és elhúzódo politikai-katonai fázisú stratégia részeként mozgósítanak az állam végső elfoglalására. Egy árnyék- vagy protoállam jön létre párhuzamosan a már létező állammal, amelyet megsemmisítésre célzottak meg.*”²⁵

Al-Qurashi írásaiban is megjelenik a maoista három fázisra bontás, kiemelve, hogy a lokális katonai győzelmek nem számítanak, ha nem gyengítik a rezsimet és nyerik el a nép támogatását. A pusztán katonai célok kergetése kudarchoz vezet.

A társadalmi és gazdasági tényezőkkel kapcsolatban összeveti egymással a két fő gerillateoretikus elméleteit: bár Mao szerint az előnytelen gazdasági környezetnek adottnak kell lennie ahhoz, hogy a forradalom sikerrel járjon, Che Guevara viszont úgy gondolta, hogy maga a forradalom is előidézheti ezt a környezetet. A gazdasági célpontok elleni támadásoknál felhossa példának az IRA, az ETA, a Baader Meinhof csoport és az olasz Vörös Brigádok tevékenységét.

A pszichológiai környezettel kapcsolatban megjegyzi, hogy Vietnamban is kulcsfontosságú volt a káosz (fawda) előidézése az ellenség köreiben. Maora utalva, a forradalmárnak a teret fel kell cserélnie az időre, és az időt pedig felhasználni arra, hogy létrejöjjön a megfelelő akarat.²⁶ A forradalmi katona egyben a forradalmi mozgalom propaganda eszköze. A mozgalom nem tesz semmit, aminek nincsen pozitív pszichológiai és politikai hatása.

Abu Bakr Naji *A brutalitás kormányzása* című könyve 2005-ben jelent meg először dzsihadista fórumokon. Az Al-Kaida többi teoretikusa, mint Al-Qurashi és Al-Suri mellett a legnagyobb hatással írására Tabernek a *War of the Flea* című könyve volt. A *brutalitás kormányzásán* megfigyelhető a szekuláris jelleg, minimális mértékben hivatkozik a Koránra. Naji megállapítása szerint a saria alapú államot ugyanúgy kell létrehozni, mint minden államot, sőt kijelenti, hogy a politika és a háború nem iszlamista.²⁷ Tehát nála is megfigyelhető az a trend, hogy nem az iszlám radikalizálódik, hanem a radikalizmus iszlamizálódik.²⁸ Az Al-Kaida is sikeresebben toboroz olyan fiatalok körében, akik nem kaptak vallási oktatást.²⁹

24 Ryan 2013, 87.

25 Whiteside 2016, 5.

26 Mao elsősorban „Az elhúzódo háborúról” című művében foglalkozik ezzel a témával.

27 Ryan 2013, 148-150.

28 Békés 2017, 311.

29 Ryan 2013, 166.

A könyv előszavának a címe „*The Order that has Governed the World Since the Sykes-Picot Era*”³⁰, itt egyértelműen gyarmatosítás-ellenes felhangok fedezhetők fel.

Az Al-Kaida globális stratégiájával összefüggően internacionalista vonalat vesz fel és elítéli a nemzeti felszabadító/terrorista szervezeteket, mint a Hamasz. A cél egy nemzetközi kalifátus létrehozása, ahogy ezt később az Iszlám Állam is átvette. Az általa felvázolt stratégia párhuzamot mutat Mao elhúzódó háborúval kapcsolatos megállapításaival: Kína egy nagy területű, de gyenge ország, míg „*Japán előnye katonai erejében rejlik, gyenge oldala pedig háborújának reakciós és barbár jellege, embertartalékainak és anyagi erőforrásainak elégtelensége, és nemzetközi elszigeteltsége*”³¹ Ez ugyanígy rávetíthető a muszlim umma és az Egyesült Államok kapcsolatára.³² Túl nagy a terület, amit ellenőrizni kéne, és apró bolhacsípésekkel ki lehet véreztetni a behemót. Az Al-Kaida vezetőségének szent meggyőződése, hogy a dzsihadisták okozták a Szovjetunió vesztét, és ezzel a meggyőződésükkel nincsenek egyedül.³³ Nem hiába hívják Afganisztánt a birodalmak temetőjének.

Naji a terrorizmusra, mint a kulturális romlás katalizátorára tekint. Egy nagyhatalom, ha túlvállalja magát, veszélybe sodorja azt a társadalmi kohéziót, ami létrehozta. A terrortámadások, mint zaklató műveletek, arra készítetik a nagyhatalmat, hogy túlfeszítse magát a végkimerülésig. Kimerítik a célpont harci kedvét és kivéreztetik a gazdaságát. Véleménye szerint, ha az amerikaiak egytized annyi veszteséget szenvednek, mint a szovjetek Afganisztánban, azzal megfutamodásra lehet őket kényszeríteni.³⁴ Érveinek alátámasztására Paul Kennedyt idézi: „*Ha Amerika túlzottan kiterjeszti katonai erejének alkalmazását és stratégiaileg szükségtelenül túlnyújtózik, ez a bukásához fog vezetni.*”³⁵

A gerillastratégia alkalmazandó fázisait tekintve megkülönbözteti a magas prioritású és az alacsonyabb prioritású területeket. A magas prioritású területek közé sorolja Szaúd-Arábiát, Jement, Pakisztánt, Nigériát, Jordániát és Észak-Afrikát.³⁶ Maohoz hasonlóan feltételeket határoz meg, amelyek az adott területet társadalmi és geográfiai szempontból alkalmassá teszik a forradalomra, vagyis a dzsihádra. A magas prioritású területeknél klasszikus háromfázisú stratégiát ajánl, ezek a „zaklatás és kifárasztás”, a „brutalitás kormányzása”, valamint az „állam létrehozása.”³⁷ A második csoportba eső területeknél kétfázisú stratégiát javasol, ezek a „zaklatás és kifárasztás”, illetve a külső beavatkozás másik muszlim ország részéről.

Egy másik jelentős Al-Kaidás gondolkodó Abu Musab Al-Suri, akit a modern dzsihad legkifinomultabb stratégiájának neveztek. 1600 oldalas könyve, melynek címe *Felhívás a globális iszlamista ellenállásra*, a dzsihadista gerillataktika alapművének számít. Afgán kiképző táborokban oktatott katonai stratégiát, és az egyik tanítványa

30 Naji 2006, 12.

31 Mao 953, 223.

32 Ryan 2013, 164.

33 Ryan 2013, 56-57.

34 Ryan 2013, 158-160.

35 Naji 2006, 18.

36 Ryan 2013, 168.

37 Farkas 2018, 13.

Abu Musab al-Zarqawi volt, aki később az Iszlám Állam alapítója lett.³⁸ Az Al-Suri által lefektetett stratégia egy az egyben követi a klasszikus maoista elhúzódoó gerillaháború alapelveit. A három fázis elnevezése nála kimerültség szakasza, egyensúly szakasza és felszabadulás szakasza.³⁹

Az Iszlám Állam

Az Iszlám Állam (ISIS) pályafutását az Al-Kaida fiókszervezeteként kezdte, és kijelenthető, hogy az Al-Kaida stratégiának közvetítő szerepén keresztül náluk is megjelenik a maoista gerillaelmélet. Az Al-Kaida szervezetével való szakítás okát külön ki kell emelni, amelyről az Al-Kaida részéről al-Zawahiri ír: „E cél [a győzelem] nem érhető el a mudzsahed mozgalom által, amíg el van vágva a társadalmi támogatástól, még akkor sem, ha a dzsihadista mozgalom a hirtelen, döntő roham metódusát követi... Ha hiányzik a nép támogatása, az iszlám harcok mozgalmat a sötétség mélyén tiporják el, távol azoktól a tömegektől, akik vagy közömbösek, vagy rettegnek... A mudzsahed mozgalomnak tehát kerülnie kell minden olyan lépést, amelyet a nép nem ért meg, vagy amely nem nyeri el jóváhagyásukat – mindaddig, amíg ez nem ütközik a sáría törvényeivel, és van más járható út is. Nem vethetjük a tudatlan tömegeket a mély vízbe anélkül, hogy előbb meg nem tanítjuk őket úszni.”⁴⁰ A kritika egyértelműen Mao hatását tükrözi.

A mozgalomnak kezdetől klasszikus forradalmi célja van – eltörölni a fennálló társadalmi rendszert. A különbség annyi, hogy kommunista diktatúra helyett szalafista elveken működő kalifátus létrehozása volt a cél. Történetükben jól kimutatható a három fázis megléte:

Első fázis – építkezés (2002–2005)

Politikai erőfeszítéseik öt irányba összpontosultak: gyengíteni és akadályozni kellett a kormány és biztonsági erőinek növekvő hatalmát, toborozni a rivális ellenálló csoportok tagjai közül, elősegíteni a szunnita elnyomásérzet erősödését, provokálni a síta milíciákat és meggyőzni az Egyesült Államokat az Irakból való kivonulásról.⁴¹ Irakban kezdetől fogva látványos akciókra törekedtek szimbolikus célpontok ellen, a média figyelmének felkeltése érdekében. A legnagyobb fókusz ebben az időben a toborzáson volt, ekkor lépett be a mozgalomba Abu Omar al-Baghdadi, a későbbi emír is.

Második fázis – expanzió (2005–2007)

Ebben az időszakban jelentős mértékben növelték katonai képességeiket és infrastruktúrájukat. Egy jól kiépített zsarolási rendszer és a háborús zsákmány értékesítése által megteremtették a szervezet pénzügyi önállóságának alapjait. Az Iszlám Állam brutalitása és arroganciája miatt azonban egyre több törzs és ellenállási csoport fogott össze ellenük, és végül kiűzték őket a szunnita területekről. Kénytelenek voltak visszavonulni a távoli vidéki területekre, hogy elkerüljék a teljes megsemmisülést. Ezzel

38 Whiteside 2016, 6.

39 Ryan 2013, 235-265.

40 Al-Zawahiri 2005.

41 Whiteside 2016, 7.

visszaléptek az első fázisba (hasonlóan a Vietminh-nek is vissza kellett lépnie a harmadik fázisból a másodikba, miután 1950-ben elhamarkodottan indítottak általános offenzívát a franciák ellen⁴²).

Első fázis – fennmaradás (2008–2011)

Követve az aszimmetrikus harci doktrínát, ebben fázisban nem próbáltak meg nagyobb, hagyományos támadásokat végrehajtani, ehelyett a terrorkampányuk került tevékenységük központjába. A terrorcselekmények célja nagyrészt az volt, hogy korábbi harcosaiknak megmutassák erejüket és visszacsábítsák őket. Jelentős számú börtönt támadtak meg ezen időszakban, hogy kiszabadítsák rabosított tagjait. Ráadásul az iraki hatóságok is közrejátszottak az erősödésükben, mivel közel 20 ezer fegyencet engedtek szabadlábra amnesztiával, köztük számos korábbi terroristát. Moszul volt az egyetlen urbánus terület, ahol nagyobb befolyásuk maradt még. Okulva a korábbi hibáikból, nagyobb hangsúlyt fektettek a lakosság megnyerésére, ennek érdekében vallási oktatást és térítési programokat vezettek be.

Második fázis – expanzió (2011–2013)

A szír polgárháború kezdetével újabb mozgástérhez, továbbá nagyobb mennyiségű fegyverhez és önkénteshez jutottak. Szíria területén már képesek voltak szakasz méretű műveleteket végrehajtani, ez lehetővé tette, hogy áttérjenek a mozgó hadviselésre, és ezzel a maoista harmadik fázisba lépjenek.

Harmadik fázis – a kalifátus létrehozása

Mao kifejezésével élve elkezdték a stratégiai offenzívát. Itt már sikerült létrehozniuk egy proto-államot, amely legnagyobb kiterjedés idején 100-110 ezer km² területet ellenőrzött 12 millió lakossal. Az olajkitermelésnek köszönhetően az Iszlám Állam GDP-je 2015-ben meghaladta legalább 30 országét.⁴³ 2017 után újra alacsonyabb intenzitású fázisba történő visszalépés tapasztalható, miután elvesztették a korábban az uralmuk alatt tartott városokat. A hangsúly ezután ismét a terrorkampányra helyeződött.⁴⁴

Boko Haram

Következő példánk a nigériai Boko Haram.⁴⁵ A maói modellt egyrészt a gyakorlati tevékenységből, másrészt az Iszlám Államon keresztül közvetett hatásból lehet első-sorban levezetni, de közvetlen hivatkozást is találunk: egy interjúban Abu Musab al Barnawi, a Boko Haram ISWAP frakciójának vezetője a szervezet történetét illetően

42 Taber 2002, 797–804. és. Forgács 2020, 262.

43 Whiteside 2016, 9–13.

44 Farkas 2018, 11–12.

45 A csoport hivatalos neve Jamā'at Ahl as-Sunnah lid-Da'wah wa'l-Jihād („A szunna közössége a dawahra és a dzsihádra”) A „Boko Haram” rövidítés jelentése: „a nyugati oktatás bűn/tiltott”. A 2016-os szakadás után az eredeti csoportot a JAS rövidítéssel jelöljük, a szakadár csoport az ISWAP (Islamic State – West Africa Province).

világosan fázisokra osztja azt: „átmenet a gerillaharc fázisából (*ḥarb al-‘iṣābāt*) a konszolidáció (*al-tamkīn*) és az ellenőrzés kiterjesztésének fázisába”.⁴⁶

A Nigéria északi, muszlim többségű területein megszületett, kezdetben békés mozgalom 2002-től lépett a fegyveres harc útjára Mohammed Juszuf vezetésével. Az első 2002–2009 közötti szakaszt alacsony intenzitású gerillaharcként definiálhatjuk, melynek fő célpontjai a rendőrség és az állami iskolarendszer volt; utóbbit illetően érdemes megjegyezni hogy a csoport elnevezése magyar nyelvre körülbelül a „nyugati oktatás tilos” kifejezéssel fordítható le.⁴⁷ Ebben a szakaszban történik a globális dzsihadista mozgalommal történő megismerkedésük is. 2009-ben a nigériai hadsereg nagyszabású tisztogató akciót hajtott végre, melynek Mohammed Juszuf is áldozatául esett.⁴⁸

2009–2012 között ugyanúgy alacsony intenzitású gerillaharcot folytatott Abubakar Shekau vezetésével, de a korábbi szakaszhoz képest több változást is megfigyelhetünk, mindenekelőtt az Al-Kaida hatására. A szervezet ekkor fordult nyíltan a keresztény lakosság és a keresztény vallás szimbólumai ellen; keresztény áldozatok korábban is voltak, de nem elsősorban a vallásuk miatt.⁴⁹ Ugyancsak célponttá váltak a liberális oktatók, és a korrupcióval vádolt hivatalnokok is, és nem utolsósorban a szervezet több tagja is kiképzést kapott az Al-Kaida maghrebi szervezetében.⁵⁰ Ezt a szakaszt tételezhetjük a maoi értelemben első fázis tudatos alkalmazásának.

2012/2013–2014 között a szervezet átlépett a második, a stratégiai egyensúly fázisába. Erősödésében több szerző is hangsúlyozza, hogy a Boko Haram „üss és fuss” taktikájára a nigériai fegyveres erők nem az erők megosztásával és a stratégiai defenzívába szorulásával, hanem kíméletlen ellencsapásokkal reagáltak. Ezek növelték a Boko Haram támogatottságát; vagyis az állam által alkalmazott terror képtelennek bizonyult a szervezet felszámolására, folyamatosan újratermelve annak alapjait.⁵¹ A korábbi irreguláris módszerek mellett ekkor lépett át a félkonvencionális szakaszba, nagyszabású rajtaütéseket hajtván végre a hadsereg és a civil lakosság ellen. A hadsereg elleni sikereinek egyik következménye az lett, hogy a zsákmányolt fegyverekkel – 2013-ban már tankokkal is rendelkezett – javult az ütőképessége; ez lehetővé tette, hogy még nagyobb szabású akciókat hajtsa végre, még több fegyvert szerezve. Vagyis győzelmei kumulatív hatásúak voltak, lehetővé téve a szimmetrikus hadviselés felé való elmozdulást. Taktikájában kiemelt jelentőséggel bírt a terror alkalmazása és az öngyilkos merényletek.⁵²

46 Stoddard 2020a, 24.

47 Ennek magyarázata, hogy az általuk támadott nigériai államapparátus tagjai a gyarmati múlt részeként európai típusú oktatásban részesültek, és a Boko Haram Nigériát sújtó politikai, társadalmi és gazdasági válság fő okozóiként tekintett rájuk; Az európai oktatás pedig természetesen a kereszténységhez kapcsolódott, vagyis a tönkrement muszlim paraszti tömegek számára a radikális iszlám vonzó perspektívának bizonyult. (Forrás: Ogunrotifa 2013, 36–39.)

48 Yayla, Yahaya 2023, 110.

49 de Montclos 2014, 137–143.

50 Sziij 2012, 79–86.

51 Ogunrotifa 2013, 33–35. Abbo, Zain 2017, 20. és de Montclos 2014, 149–150.

52 Yayla, Yahaya 2023, 113–114.

Mindezek eredményeként 2014-ben a Boko Haram kikiáltotta a kalifátust, és 2015-ben csatlakozott az Iszlám Államhoz. 2015-ben az iraki-levantei Iszlám Állam után a második legerősebb dzsihadista szervezetté vált. A 2014–2015 közötti szakaszt a stratégiai offenzívára való áttérésként jellemezhetjük: ekkor már városokat volt képes elfoglalni, és zászlóalj-szintű katonai erővel sikeresen megküzdeni.⁵³ A szervezet ekkor földrajzilag túllépett Északkelet-Nigérián, az ország más régióiban és szomszédos államokban is megjelenve.⁵⁴

Ezt követően a szervezet azonban erejét veszítette. Ennek egyik alapvető oka a szervezeten belüli 2016-os szakadás volt, amikor egy mérsékelt és egy radikális szárnyra szakadt. A radikálisok a Boko Haramhoz nem csatlakozó muszlimokat a „takfir” (kiátkozás) révén hitetlennek („kafir”) nyilvánítottak, legitimé téve a muszlim közösségek elleni támadásokat. Az Al-Kaidával hasonló ideológia probléma miatt szakító ISIS érdekes módon a mérsékelt szárny mellé állt.⁵⁵ A mérsékelt szárny ezzel szemben a lakossággal való együttműködésre, és az atomizálódott közeg újjászervezésére fektette a hangsúlyt.⁵⁶ A szakítás témánk szempontjából nagy jelentőséggel bír: Kaplan „ötödik hullám” elmélete nyomán a radikális JAS kíméletlensége gyengítette a dzsihadizmus támogatását, amit Stoddard a maoista stratégiától való elhajlásként jellemez, mivel figyelmen kívül hagyja a „hosszú népi háború” egyik legfontosabb előfeltételét, a népi támogatás megnyerését.⁵⁷ További figyelemre méltó eltérés a két frakció között, hogy a radikális JAP kevésbé centralizált és hierarchikus mint az ISWAP. A két szervezet azóta egymással is harcol, amit eleinte az ISWAP, 2022-től inkább a JAP sikerei jellemeznek.⁵⁸ Lehetséges korrelációs magyarázat, hogy a radikális vonal a sikerek csúcspontján kontraproduktívává vált, lehetővé téve a mérsékelt vonal megerősödését; az ezt követő kudarcok azonban újra a radikális vonalat helyezték előtérbe.

A tálibok

„Nektek óráitok vannak, nekünk időnk. Mi itt születünk. Itt is fogunk meghalni. Mi nem megyünk sehova.” – tálib háborús narratíva.⁵⁹

A tálibokat ért maoista hatásokkal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a 2001-es amerikai invázió után beépültek a nemzetközi dzsihadizmusba, és ezáltal bővítették elméleti repertoárjukat a többi hasonló mozgalommal történt tudásátadás során. A koalíciós erők Al-Qurashi és Al-Sura mellett Mao lefordított könyveit is megtalálták tálib bázisokon.⁶⁰

53 Stoddard 2020a, 23–26.

54 Yayla, Yahaya 2023, 113. Ogunrotifa 2013, 47–48.

55 Ahmed 2020. illetve International Crisis Group 2024.

56 Az elsvatagosodás és az általa kiváltott klímaváltság eleve jelentős társadalmi felforduláshoz – egyebek között nagyszámú klímamenekülthöz – vezetett. Денисова – Костелянец 2021, 220–223.

57 Stoddard 2020b, 5. Érdeemes megemlíteni Kimbartas nyomán azt a megközelítést, amely a JAS módszereit a maoizmussal szemben Che Guevara foco-elvével állítja párhuzamba: vagyis a szigorú ideológiai puritánság mellett a katonai sikereket tekinti alapvetőnek. Kimbartas 2023, 95, 115–118.

58 International Crisis Group 2024.

59 Khan 2009, 1.

60 Mason 2016, 3.

Teológiai kérdésekben az amerikai invázió előtt ultraortodox, beszűkült iszlám magyarázat volt jellemző a tálib mozgalomra, utána ultrakonzervatív, de politikai és internacionalista világnézetet tettek magukévá. Ezzel járt együtt a korábban említett integrálódás a globális dzsihadba, illetve megjelent az új technológiák használata (ami korábban nem volt jellemző, az eredeti tálibok elutasították a modern technológia minden formáját).⁶¹

A koalíciós erők ellen kezdetben konvencionális hadseregként próbálták felvenni a harcot, ami minden esetben csúfos kudarccal végződött. Utána viszont megfigyelhető egy változás a stratégiájukban, Afganisztán földrajzi adottságainak kiváló ismerete az előnyükre vált. Mao útmutatásait követve a tálibok bevették magukat a hegyekbe és onnan szerveztek bolhacípésszerű rajtaütéseket. Ezzel szemben az amerikai hagyományos erők lassan és nehézkesen mozogtak: mozgásukat akadályozta a túlméretezett felszerelés, a gyenge infrastruktúra, valamint az aknák és rejtett robbanószerkezetek miatti folyamatos útelellenőrzések. Ez a lassúság teret adott a tálib egységeknek, hogy csapdába csalják a katonai oszlopokat, majd gyors visszavonulással új pozíciókba vonuljanak, ahol már előkészítették a következő támadás helyszínét.⁶² Mivel deklarált céljuk volt, hogy addig harcoljanak, amíg ki nem vívják a végső győzelmet, felkelésüket maoista értelemben vett elhúzódó háborúnak tekinthetjük.⁶³

A tálib felkelés népi támogatottságára vonatkozóan ellentmondó vélemények vannak. Thruelsen szerint nincs meg a népi támogatás, mert aláássák a törzsi alapon nyugvó hatalmi bázisokat,⁶⁴ Khan azonban kihangsúlyozza, hogy az etnikai és vallási kohézió megvolt a lakossággal. A kormánnyal és a „hitetlenekkel” való kollaboráció továbbá súlyos büntetéseket vont maga után. Nem egy törzsi vezetőt gyilkoltak meg kormánypártisága következtében. Az emberek mobilizációjára tehát eredményesen használták a megfélemlítés taktikáját.⁶⁵

A szervezet történetében szintén azonosítható a Maohoz köthető három fázis.

Első fázis 2001–2005

Miután az amerikai vezetésű erők 2001 végén eltávolították őket a hatalomból, a tálibok vidéki területekre és pakisztáni menedékhelyekre vonultak vissza. Ebben az időszakban a túlélésre, a parancsnoki struktúrák újjáépítésére, harcosok toborzására, propaganda terjesztésére és a helyi támogatói hálózatok kiépítésére összpontosítottak. Támadásaik kisléptékű rajtaütésekre és gyors csapásokra korlátozódtak, elkerülve a nyílt összecsapásokat. 2003 után szervezeti felépítésüket is maoista alapokra helyezték: központi irányítás, de önállóan működő, decentralizált sejtek.⁶⁶ Ahogy Mao írta: „Mivel a gerillaalakulatok önállóan tevékenykednek, és mivel ők a fegyveres alakulatok legegyszerűbb formáját képviselik, a parancsnokság nem lehet túlságosan központosított. Ha az lenne, a gerillatevékenység túlságosan korlátozott lenne terjedelmében.”⁶⁷

61 Giustozzi 2007, 236.

62 Meszaros 2019, 47.

63 Khan 2009, 1–2.

64 Thruelsen 2007, 11.

65 Khan 2009, 11.

66 Meszaros 2019, 44.

67 Mao 2015.

Második fázis 2006–2016

A tálibok fokozatosan egyre intenzívebb támadásokat indítottak az afgán és nemzetközi erők ellen. Míg az afgán kormány amerikai és nemzetközi segítséggel modernizálódni és liberalizálódni próbált, a korrupció és a gyenge vezetés megakadályozta ebben. A tálibok árnyékintézményeket hoztak létre vidéken, adókat szedtek, és a saját vallási törvényeik alapján ítéleztek⁶⁸ (Mao: *„Fokozatos átmenetet kell biztosítani a gerillaalakulatoktól a reguláris ezredi szervezet felé. Létre kell hozni a szükséges politikai és katonai hivatalokat és törzseket.”*⁶⁹). Műveleteik egyre összehangoltabbak és összetettebbek lettek: öngyilkos merényletek, célzott gyilkosságok, és infrastruktúra elleni támadások jellemezték ezt az időszakot. Céljuk az állami ellenőrzés gyengítése és saját befolyásuk kiterjesztése volt. A 2006-os Kandahar körüli harcok arra utalnak, hogy megpróbálták átlépni a harmadik fázisba, ugyanakkor lehetséges, hogy okulva az 1968-as Tet offenzíva tapasztalataiból, nem számítottak győzelemre és csak pszichológiai hatást akartak elérni.⁷⁰ 2015-ben ismét megpróbálták átlépni a harmadik fázisba. Voltak olyan ütközetek, ahol ezernél is több harcost vetettek be. A támadások kudarca egyben a középvezetőség megtizedelésével járt, ezért 2016-ban kénytelenek voltak alacsonyabb fázisba visszalépni.

Harmadik fázis 2017–2021

Az utolsó években a tálibok több régióban áttértek a konvencionális harcmodorra: kerületi központokat és tartományi fővárosokat foglaltak el. A 2020-as amerikai–tálib békemegállapodás és a külföldi csapatok kivonása felgyorsította az offenzívájukat. 2021 közepére már országos hadjáratot indítottak, amely Kabul elfoglalásával és az afgán kormány összeomlásával zárult.

Konklúzió

Az előszóban felvázolt kérdésekre a következő válaszokat adhatjuk.

1. Az első kérdést illetően a források kétségtelenné teszik, hogy a tárgyalt szervezetek stratégiai gondolkodására Mao jelentős hatást gyakorolt. Mivel e szervezetek nem kommunisták, ezért nem feltétlenül idézik szó szerint Maót; a forráskritika mellett a stratégiájukból vonható le az a következtetés, hogy e csoportok vezetői ismerték a maoista stratégiát akár közvetlenül akár közvetve; politikailag nem voltak maoisták, ellenben a maoista gyakorlatot alkalmazták és ennek valószínűleg tudatában is voltak, illetve vannak. Mindez természetesen nem zárja ki, hogy működésükben más hadviselési elméletek is szerepet játszottak.

Fontos kiemelni az Al-Kaida szerepét, mely több iszlamista szervezet felé is közvetítette a Mao-féle hadművészet alapvető gondolatait. Mindez nem zárja ki Stewart azon elméletét, hogy Mao „mindössze” formába öltötte a gerillaharc bizonyos alapelveit; érdemes azt is megjegyezni, hogy Mao hatása több más, cikkben nem tárgyalt iszlám fundamentalista szervezet esetében (al-Nuszra, Iszlám Dzsihád) is kimutatható.

68 Meszaros 2019, 51.

69 Mao 2015.

70 Giustozzi 2007, 136.

A „hasonló körülményekre adott hasonló” válasz kérdésénél ki kell emelni, hogy a maoizmus eleve a „harmadik világra” lett „formatervezve”, és feltűnő ideológiai rugalmasságot mutatott.⁷¹

2. A második kérdést illetően három tényezőre kell felhívni a figyelmet. Egyrészt a Kínai Népköztársaság Mao halála után lényegében szakított a maoista gyakorlattal, és csökkentette a maoista csoportok támogatását is, melyek fokozatosan talajt vesztek – általánosságban is fel kell hívni a figyelmet a szocialista/kommunista modell kifulladására –, ezzel párhuzamosan az iráni forradalom hatását kell kiemelni, mely az iszlám keretei között kínált alternatívát.

Másrészt a vizsgált mozgalmak között találhatunk egy figyelemre méltó közös pontot: az Iszlám Állam a Szíria és Irak területén élő szunnitákra támaszkodott, akik mindkét országban egy síita kormányzat vezetése alatt álltak; a Boko Haram a – szintén szegényebb – észak-nigériaira szunnitákra alapozta hatalmát a déli keresztény dominanciájú kormányzattal szemben; Afganisztánban a felekezeti eltérés jelentősége ugyan kisebb, ezt ellenben kiegyenlíti az ország etnikai sokszínűsége; itt azt láthatjuk, hogy a Talibán a pastu etnikum között tett szert népszerűsége az 1990-es évek elején, amikor a Nazibullah-féle kormány bukása után kirgiz, üzbég stb. hadurak domináltak az országban.⁷² Vagyis a maoizmus alapját jelentő osztályellentét helyett/mellett mindegyik tárgyal régióban megfigyelhetünk egy másik – döntően vallási-kulturális – törésvonalat.⁷³

Harmadrészt egy újabb – részben a fentiekhez kapcsolódó – eltérés a vizsgált szervezetek társadalmi bázisa. Míg a klasszikus maoizmus döntően a parasztságra támaszkodott, az iszlamista szervezetek részéről az 1970-es évek után – részben a globális neoliberális fordulat által generált változásokhoz illeszkedve – a hangsúly eltolódott a deklasszálódott, részben lumpenproletariátussá vált tömegekre, akikre Marx és Lenin eleve a reakció forradalmi osztályöntudattal nem rendelkező eszközeiként tekintett; ebből a szempontból a tárgyal iszlamista mozgalmak a harmadik világ ellenforradalmi „vallási-fasisztoid” mozgalmi. E társadalmi csoport kialakulásában szerepet játszottak az 1970-es éveket követő társadalmi változások, háborús megrázkódtatások (Irak), illetve még az éghajlatváltozás is (Nigéria),⁷⁴ de megemlíthetjük a menekült palesztinokat is.

71 Az előszóban említett idézet mellett megemlíthető, hogy az iszlám és a szocializmus – elsősorban Izrael megalakulása után – eleve konvergenciát mutatott; ez volt az úgynevezett „iszlám szocializmus”. Bővebben Gómez García 2019, 241–257. Érdemes megjegyezni azt is, hogy maga Mao lényegében a katonai elképzeléseihez „illesztette” a marxizmus-leninizmus ideológiáját. Wylie 1980, 43, 50. A maoizmus katonai módszerként tehát működhetett más ideológia eszközeként is, csak más lett a hal és más volt a víz.

72 Afganisztán esetében az ideológiai fordulathoz hozzájárult a Szovjetunió ellen folytatott háború hatása is. Idevágó érdekesség, hogy az Afgán Demokratikus Köztársaság 1990-es alkotmánya – noha kommunista vezetés alatt állt – a marxista-leninista utalásokat teljesen elhagyva „iszlám köztársaságként” definiálta magát. Constitution of Republic of Afghanistan (1990)

73 Ugyanezt figyelhetjük meg a cikkben nem tárgyal szervezeteknél is: Jemenben a húszik az északi – szegényebb – síita régióra támaszkodva emelkedtek fel, míg Libanonban a Hezbollah a – szintén leginkább háttérbe szorított – síita lakosságra tekint bázisként, a palesztin Hamasz pedig talán a legélesebb vallási-etnikai törésvonal mentén jött létre.

74 Az ország északi részén élő döntően muszlim pásztorok és keresztény földművesek közötti ellentétet az elsivatagosodás tovább éllezte. Маслова 2015, 53–57.

3. A harmadik kérdéssel kapcsolatban Stoddard a fő különbséget az erőszak alkalmazásában látja, mely véleménye szerint e szervezetek fundamentalista szárnyát elkülöníti a maoi modelltől. A maoi hosszú népi háború egyik nélkülözhetetlen eleme ugyanis a társadalmi támogatás megnyerése volt, ami véleménye szerint elméletben kizárta a túlzott erőszak alkalmazását. Az egyes dzsihadista csoportok fegyveres harcánál azonban megfigyelhető, hogy miközben kimutatható a maoi modell hatása, ezt az előfeltételt látszatra sokszor mintha semmibe vennék. Ez több alkalommal is töréshez vezetett, mint az Al-Kaida és az Iszlám Állam, vagy a Boko Haram két frakciója esetében. Az extrém terrorista erőszak tehát Stoddard szerint nem konzisztens a maói modellel, mivel a megnyerni kívánt tömegek elidegenítéséhez vezet. Tény, hogy Mao a kínai polgárháború döntő szakaszában egyáltalán nem vett elő radikális jelszavakat és módszereket; az erőszak azonban ott rejlik a maoi elméletben és gyakorlatban, csak nem a döntő, harmadik fázisban. Az 1930-as években a maoista gyakorlatot ugyanis szélsőséges módszerek jellemezték, vagyis a Kaplan-féle – elsősorban a kíméletlen terrorista erőszakkal összekapcsolt – „ötödik hullám” benne rejlik a maoizmusban is (Kaplan maga a Vörös Khmert tekinti első képviselőjének). Mindezt úgy fogalmazhatjuk meg, hogy a harmadik fázisra való áttérés előfeltétele a fegyveres erők regularizása, ami megköveteli az államélet „regularizálását”, vagyis a korábbi radikalizmus mérséklését. Mindezek alapján azon iszlamista csoportok voltak képesek konszolidálódni, amelyek az „ötödik hullám” elemeit (vagy azok egy részét) a harmadik fázis előtt alkalmazták, amikor az még nem vált kontraproduktívá.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Abbo, Usman, Zain, Zawiyah, Mohd 2017. Terrorism and its Purveyors in the North-Eastern Nigeria: Understanding the Maoist Model of Insurgency for Effective Policy against the Boko Haram menace. *Frontiers of Business Research: Interdisciplinary Academic Journal* 1 (1): 11–23.
- Ahmed, Passeint 2020. *Factional Split Inside Boko Haram: Evolving Dynamics and Future Implications*. Cairo: Cairo Centre for Conflict Prevention and Peacekeeping in Africa. https://www.cccpa-eg.org/pdf_read_download.php?file=8427_05020326.pdf. (Letöltés ideje: 2025. 08. 18.)
- Békés Márton 2017. *Gerillaháború: a fegyveres felkelés elmélete és gyakorlata*. Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány
- Cooley, John K. 1972. *China and the Palestinians*. *Journal of Palestine Studies* 1 (2): 19–34.
- de Montclos, Pérouse, Marc-Antoine (szerk.) 2014. *Boko Haram: Islamism, Politics, Security, and the State in Nigeria*. Leiden: African Studies Centre. https://www.academia.edu/6109251/2014_Boko_Haram_Islamism_politics_security_and_the_state_in_Nigeria_Edited_by_Marc_Antoine_P%3C%A9rouse_de_Montclos (Letöltés ideje: 2025. 11. 26.)
- Farkas Sándor 2018. Az ISIL alkalmazott eljárásai és stratégiája. *Honvédségi Szemle* 146 (2): 3–16.
- Forgács Balázs 2020. *Gerillák, partizánok, felkelők*. Zrínyi Kiadó. <https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/For%3C%A1cs%20B.pdf> (Letöltés ideje: 2025. 08. 19.)
- Friedman, Brett A. 2021. *On Operations: Operational Art and Military Disciplines*. Naval Institute Press. Kindle.
- Gómez, García, Luz 2019. Islamist and Communists: A History of Arab Convergence Parallels. In Laura Feliu és Ferran Izquierdo-Brichs (szerk.): *Communist Parties in the Middle East: 100 Years of History*. 241–257. Abingdon, New York: Routledge.

- Guistozzi, Antonio 2009. *Koran, Kalashnikov, and Laptop: The Neo-Taliban Insurgency in Afghanistan 2002–2007*. Columbia University Press.
- Hammes, Thomas, X. 2006. *The Sling and the Stone: On War in the 21st Century*. Zenith Press. Kindle.
- International Crisis Group. 2024. *JAS vs. ISWAP: The War of the Boko Haram Splinters*. Report No. B196. <https://www.crisisgroup.org/africa/west-africa/nigeria/b196-jas-vs-iswap-war-boko-haram-splinters> (Letöltés ideje: 2025. 08. 18.)
- Kaplan, Jeffrey 2010. *Terrorist Groups and the New Tribalism: Terrorism's Fifth Wave*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Khan, Ehsan, Mehmood 2010. A Strategic Perspective on Taliban Warfare. *Small Wars Journal*. https://www.academia.edu/12921684/A_Strategic_Perspective_on_Taliban_Warfare_ (Letöltés ideje: 2025. 08. 19.)
- Kimbartas, Juras 2023. The Protracted Survival of Boko Haram from a Revolutionary Warfare Perspective. *Lithuanian Annual Strategic Review* 21 (1): 85–125.
- Letter from al-Zawahiri to al-Zarqawi 2005. Federation of American Scientists. https://irp.fas.org/news/2005/10/letter_in_english.pdf (Letöltés ideje: 2025. 08. 15.)
- Mao Ce-tung 1953. Az elhúzózó háborúról. In Válogatott Művei 2. Kötet. Szikra Kiadó
- Mason, M. Chris. 2016. Strategic Insights: The Mysterious Case of the Vanishing Taliban. *Articles & Editorials*. 442. https://press.armywarcollege.edu/articles_editorials/442 (Letöltés ideje: 2025. 08. 19.)
- Meszaros, Elisa A. 2019. *The Afghan Taliban: Evolution of an Adaptive Insurgency*. Master's thesis, Naval Postgraduate School. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1080341.pdf> (Letöltés ideje: 2025. 08. 19.)
- Naji, Abu, Bakr (McCants, William ford.) 2006. The Management of Savagery: The Most Critical Stage Through Which the Umma Will Pass. John M. Olin Institute for Strategic Studies. <https://web.archive.org/web/20170110084554/https://azelin.files.wordpress.com/2010/08/abu-bakr-naji-the-management-of-savagery-the-most-critical-stage-through-which-the-umma-will-pass.pdf> (Letöltés ideje: 2025. 08. 19.)
- Ogunrotifa, A. B. 2013. Class Theory of Terrorism: A Study of Boko Haram Insurgency in Nigeria. *Research on Humanities and Social Sciences* 3(13): 27–59.
- Póczik Szilveszter 2011. *Az iszlám forradalom: négy műhelytanulmány a radikális iszlámról*. Publikon Kiadó. https://okri.hu/images/stories/kutatok/poczikszilveszter/ekonyvek/az_iszlam_forradalom.pdf (Letöltés ideje: 2025. 08. 19.)
- Rapoport, David, C. 2004. The Four Waves of Modern Terrorism. In Cronin, Kurth, Audrey, Ludes, M. James (szerk.): *Attacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy*. 46–73. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Ryan, Michael 2013. *Decoding Al-Qaeda's Strategy: The Deep Battle Against America*. Columbia University Press.
- Stewart, Megan A. 2021. *Governing for Revolution: Social Transformation in Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stoddard, Ed. 2020a. Maoist hybridity? A comparative analysis of the links between insurgent strategic practice and tactical hybridity in contemporary non-state armed groups. *Studies in Conflict & Terrorism*. Early online publication, July 25, 2020.
- Stoddard, Ed. 2020b. Boko Haram faction demonstrates parallels with Cold War-era revolutionary insurgents. *Africa at LSE*, január 23. <https://blogs.lse.ac.uk/africaatlse/2020/01/23/boko-haram-nigeria-cold-war-revolutionary-warfare/> (Letöltés ideje: 2025. 08. 18.)
- Szjij, Dóra 2012. Nigéria tálibjai: a Boko Haram tevékenysége. *Nemzet és Biztonság* 5–6: 79–89.
- SZN. 1990. *Constitution of the Republic of Afghanistan*. Digital Commons, University of Nebraska–Lincoln. <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1014&context=afghanenglish> (Letöltés ideje: 2025. 08. 15.)
- Taber, Robert 2002. *War of the Flea: The Classic Study of Guerrilla Warfare*. Potomac Books. Kindle.
- Thruelsen, Peter Dahl 2007. *Tribal Elders, the Taliban, NATO, and Locally Brokered Peace Deals in Afghanistan*. Royal Danish Defence College.

- Whiteside, Craig 2016. New Masters of Revolutionary Warfare: The Islamic State Movement (2002–2016). *Perspectives on Terrorism* 10 (4): 4–18.
<https://www.jstor.org/stable/26297614> (Letöltés ideje: 2025. 08. 19.)
- Wylie, Raymond F. 1980. *The Emergence of Maoism: Mao Tse-tung, Ch'en Po-ta, and the Search for Chinese Theory, 1935–1945*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Yayla, Mustafa, Yahaya, Aboubakar 2023. Boko Haram and Terrorism in Nigeria: Reflections on the Origins, Impact and Government Response. *International Journal of Economics Politics Humanities and Social Sciences* 6 (2): 106–121.
- Young, Benjamin R. 2024. How Chinese Maoism Intellectually Shaped Modern Palestinian Jihadism. *The Diplomat* 2024 május 16.
<https://thediplomat.com/2024/05/how-chinese-maoism-intellectually-shaped-modern-palestinian-jihadism/> (Letöltés ideje: 2025. 08. 15.)
- Zedong, Mao (Griffith, B. Samuel ford.) 2015. *On Guerilla Warfare*. Hauraki Publishing. Kindle.
- Денисова, Т. С., Костелянец, С. В. 2021. Раскол в Вокко Нарама и его последствия для региона бассейна озера Чад. In: *Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право* 14 (2): 214–230.
- Маслова, А. А. 2015. Вокко Нарама: социально-экономические факторы распространения терроризма в Нигерии. *Африканский сборник*. Санкт-Петербург / Абуджа: МАЭ РАН, 52–63.

Zsivity Tímea[✧]

A modern információs technológiák hatása a társadalmi nyilvánosságra Szerbiában

DOI 10.17047/HADTUD.2026.36.1.57

Az információs technológiák robbanásszerű fejlődése és az internet megjelenése lehetővé tette az információk gyors, tér- és időbeli korlátokat meghaladó áramlását, ezzel alapvetően átalakítva a társadalmi nyilvánosság szerkezetét és működését. A tanulmány az új információs technológiák szerbiai társadalmi nyilvánosságra gyakorolt hatásait vizsgálja, kiemelve a biztonság- és védelempolitikai kihívásokat. Rámutat a digitális fenyegetések (kibertámadás, propaganda, álhírek, dezinformáció) közvéleményre és döntéshozatalra gyakorolt hatására. Hangsúlyozza az EU-s jogharmonizáció és a biztonsági kockázatok kezelését szolgáló jogi és intézményi megoldások kidolgozásának fontosságát.

KULCSSZAVAK: információs technológia, digitális platformok, kiberbiztonság, társadalmi nyilvánosság, Szerbia

The Impact of Modern Information Technologies on Public Life in Serbia

The explosive development of information technologies and the emergence of the Internet have enabled the rapid flow of information across space and time, fundamentally changing the structure and functioning of the social public sphere. This paper examines the impact of new information technologies on the social public sphere in Serbia, with a focus on security and defence challenges. It highlights the impact of digital threats (cyber-attacks, propaganda, fake news, disinformation) on public opinion and decision-making. It stresses the importance of EU harmonisation and the development of legal and institutional solutions to address security risks.

KEYWORDS: information technology, digital platforms, cybersecurity, public opinion, Serbia

✧ Nemzeti Közszerzői Egyetem, Európa Stratégia Kutatóintézet Nyugat-Balkán kutatója és a Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza. –
Ludovika National University of Public Service, Europe Strategy Research Institute, researcher, PhD Student.
email: zsivity.timea@gmail.com <https://orcid.org/0009-0008-7961-772X>

Bevezetés

A modern információs technológiák megjelenése és az internet elterjedése alapjainban alakította át a társadalmi nyilvánosságot. Az interneten elérhető digitális platformok és kommunikációs csatornák egyrészt megkönnyítették a felhasználók közötti kapcsolattartást, a gyors információcserét, másrészt jelentős befolyással vannak a közéleti diskurzus alakulására. Az online tér egyre nagyobb szerepet játszik a politikai véleményformálásban, miközben az így erősödő társadalmi polarizáció és digitális megosztottság új geo-, és biztonságpolitikai kihívásokat idéznek elő.

A tanulmány célja az új információs technológiák és a társadalmi nyilvánosság kapcsolatának átfogó vizsgálata, külön figyelmet fordítva a szerb jogszabályi háttér uniós elvárásokkal való összehangolására, a társadalmi polarizáció és az online platformokhoz való hozzáférés problémájának, valamint a digitális tér biztonsági és védelmi kihívásainak elemzésére.

Módszertanilag – a téma összetettsége miatt – az interdiszciplinaritás elvét követem. A tanulmány írásakor figyelembe vettem a releváns jogi, gazdasági, politikai, szociológiai, biztonságpolitikai, statisztikai és demográfiai szempontokat.

A tanulmány négy fejezetből áll. Az első áttekintést nyújt, hogyan befolyásolja a modern információs technológia a digitális tér fejlődését. A második fejezet a szerb jogszabályi keret és az uniós szabályozás harmonizációjának szükségességét elemzi. A harmadik a digitális tér társadalmi nyilvánosságra és közvéleményre gyakorolt hatását elemzi. Vizsgálja az internetes infrastruktúra és az online média használatának helyi sajátosságait. Bemutatja, hogy a társadalmi-gazdasági különbségek miként befolyásolják az online térben való közéleti részvételt, az információhoz való hozzáférést. A negyedik fejezet az új információs technológiák és a digitális tér biztonsági és védelempolitikai kihívásait vizsgálja. A kibertámadások jelentette veszélyek kapcsán bemutatja, hogy ezek a kockázati tényezők miként befolyásolják Szerbia biztonság- és védelempolitikai döntéshozatalát. A tanulmány elemzi továbbá a propaganda, az álhírek, a dezinformációk és a deepfake okozta fenyegetések társadalmi kohézióra, közéleti diskurzusra és politikai döntéshozatalra gyakorolt hatásait.¹

1 Megjegyzés: a propaganda, az álhírek, a dezinformáció és a deepfake fogalmát gyakran tévesen, egymás szinonimájaként használják, összemosva a jelentésüket. A tanulmányban a *propaganda* kifejezés alatt az információk narratívászerű, egyoldalú és manipulatív célú terjesztését értem, amely a befogadók érzelmeire hatva igyekszik befolyásolni véleményüket és viselkedésüket. *Álhírek* azt a szándékosan hamis vagy félrevezető információt tekintem, amelyet valós hírnek álcáznak, és a hitelesség látszatát keltve terjesztenek. A *dezinformáció* szintén szándékosan hamis és megtévesztő információ, amelyet azért hoznak létre és terjesztenek, hogy kárt okozzanak, politikai célokat érjenek el, olyan cselekvésre vagy döntésre ösztönözze a befogadó felet, amelyet a közlő szeretne elérni, valamint aláássák a bizalmat vagy megzavarják a közvéleményt.

A *deepfake* mesterséges intelligencia segítségével előállított, manipulált videó- vagy hanganyag, amely rendkívül valóságűnen képes egy személy arcát vagy hangját egy másikéra cserélni, illetve olyan szavakat adni a szájába, amiket soha nem mondott. Lásd bővebben: Török Bernát – Zódi Zsolt (2022): *Az internetes platformok kora*, Budapest, Ludovika Kiadó.

A modern információs technológiák hatása a digitális tér alakulására Szerbiában

Az információ mindig meghatározó szerepet játszott a társadalmi és gazdasági fejlődésben, előnyt biztosítva azoknak, akik rendelkeztek vele. A 20. század technológiai áttörése még nyilvánvalóbbá tette az információ jelentőségét, és az információs forradalom révén az információs technológiák a mindennapok és a fejlődés kulcsfontosságú elemévé váltak, lehetővé téve az adatok gyors és hatékony kezelését.

A modern információs technológiák magukba foglalják az információk kezelését támogató eszközöket, rendszereket és módszereket, beleértve a hardvereket (például számítógépek, szerverek) és a szoftvereket (alkalmazások, programok) egyaránt. A tanulmány ezen fejezetében a korszerű információs technológiák azon elemeit vizsgálom, amelyek döntő hatással vannak a digitális tér alakulására Szerbiában. Kiemelten elemzem a hálózati infrastruktúrát és kommunikációs technológiákat, mint az internet, amely alapvető kommunikációs csatornaként szolgál a digitális térben, valamint a szélessávú hálózatokat (5G, 4G, optikai kábelek), amelyek biztosítják az adatok gyors cseréjét és a valós idejű kommunikációt. A Wi-Fi és mobilhálózatok szerepe alapvető az eszközök közötti zökkenőmentes interakciók lebonyolításában, amelyek nélkülözhetetlenek a digitális tér működéséhez és fejlődéséhez. Így a digitális tér magában foglalja az online világot, az internetes interakciókat, a digitális platformokat, valamint az információk digitalizált formában történő tárolását, felhasználását és megosztását.

Szerbia az elmúlt évtizedekben jelentős mértékű technológiai fejlődésen ment keresztül, és ezzel párhuzamosan az internethasználat széleskörű elterjedése figyelhető meg. A számítógép megjelenésének és fejlődésének történetét Szerbiában a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság kontextusában kell vizsgálni. A számítógép-fejlesztés története Jugoszláviában az 1950-es évek közepén kezdődött, amikor a Vinča Nukleáris Intézetben mérnökök dolgoztak az első jugoszláv számítógépek kifejlesztésén. Az első számítógép, a CER-10 1960-ban készült el.² A szigorú importszabályok, amelyek akkor érvényben voltak, jelentősen befolyásolták a számítógépek fejlődését az országban.³ Az 1980-as évek végén megjelentek az első IBM-kompatibilis számítógépek. A 1990-es években a délszláv háborúk miatt stagnálás következett be az új számítógépek fejlesztésében. Ebben az időszakban a kutatók fokozott figyelmet kezdtek fordítani az internethez való csatlakozás lehetőségeire. Az 1990-es évek elejére az internet hálózata fokozatosan terjedni kezdett, és Belgrádban létrejött az Akadémiai Hálózat, amely a legfejlettebb számítógépes infrastruktúrát képviselte Szerbiában, összekapcsolva több jelentős egyetemet, így az Elektrotechnikai Kart, a Természettudományi Kart, a Szervezéstudományi Kart, valamint a Technológiai és Metallurgiai Kart.⁴ Ezt követően 1996. november 1-jén a Sezam Pro vállalat teljes körű internet-hozzáférést biztosított, ezzel Szerbia hivatalosan is csatlakozott a globális internetes hálózathoz, elindítva az internet korszakát az országban.⁵

2 Navidiku, 2024.

3 Navidiku, 2024.

4 Milić, 2023.

5 Milić, 2023.

Az 1999-es NATO-bombázás jelentős mértékben hozzájárult a technológiai fejlődés újabb stagnálásához. A légitámadások következtében súlyos károk keletkeztek, többek között harminc számítástechnikai központ, melyek áthelyezésére nem volt lehetőség, megsemmisült a támadások során.⁶ Ennek ellenére a 2000-es éveket már a távközlési infrastruktúra fejlesztése és az internet sebességének növekedése jellemezte.

A Szerb Köztársaság Statisztikai Hivatalának legfrissebb, 2025-ös felmérési adatai szerint a háztartások 90,1%-a rendelkezik internet hozzáféréssel.⁷ 2015-ben ez a szám 63,8% volt.⁸

A megkérdezettek 71,8%-a használt számítógépet az elmúlt három hónapban,⁹ valamint 89,8%-a naponta többször csatlakozik a világhálóra.¹⁰ A háztartások 95,8%-a rendelkezik mobiltelefonnal, 95,5%-a TV készülékkel. A felmérésben résztvevők több mint 84%-a rendelkezik közösségimédia-fiókkal. A megkérdezettek 95,5%-a az internetet leginkább online telefon- és videohívásra használja, 84,7%-a a közösségimédia-platformok szolgáltatásait veszi igénybe, míg 83,8%-a online újságokat és folyóiratokat olvas.¹¹

A BIRN (Balkan Investigative Reporting Network, Balkáni Oknyomozó Újságírói Hálózat) adatai szerint 2023-ban Szerbiában a mobil- és internetszolgáltatások többségét az ország három szolgáltatója: az MTS, a Yettel és az A1 biztosította.¹² A három szolgáltató lefedi a kártyás és az előfizetéses mobilpiacot. A mobilszolgáltatók piaci részesedése: Telekom Srbija 43,3%, Yettel 31,3%, A1 24,57%.¹³ Az MTS részvénytársaságként alakult, amelyben a Szerb Köztársaság birtokolja a részvények többségét, 58%-át. A Telekom Srbija részvényeinek 58%-át a Szerb Köztársaság birtokolja, 20%-át a Telekom Srbija a.d. Beograd, míg 22%-át a szerb állampolgárok tulajdonolják.¹⁴ A vállalat kiterjesztette tevékenységét Bosznia-Hercegovinára, Montenegróra és Észak-Macedóniára, és tovább bővül a kábel- és multimédiás szolgáltatások területén, helyi kábeltársaságok felvásárlásával és TV-kábelcsatornák létrehozásával.

A Yettel viszonylag új szereplő a piacon, 2022 márciusában vette át a norvég Telenor korábbi tevékenységeit. Az anyavállalata a cseh PPF befektetési alap, amely a Yettel márkanévét használja mobilszolgáltatói számára Bulgáriában, Magyarországon és Szerbiában.

Az A1 Serbia a nemzetközi Telekom Austria Csoport tagja. 2007 óta van jelen a szerb piacon.

Szerbia Elektronikus Hírközlési és Postai Szolgáltatásokat Szabályozó Ügynökségének (RATEL) 2023 második negyedévére vonatkozó jelentése szerint a Telekom

6 Milić, 2023.

7 Republički zavod za statistiku 2025, 12.

8 Republički zavod za statistiku 2025, 12.

9 Republički zavod za statistiku 2025, 15.

10 Republički zavod za statistiku 2025, 22.

11 Republički zavod za statistiku 2025, 23.

12 Media Ownership Monitor Serbia 2023.

13 Media Ownership Monitor Serbia 2023.

14 Media Ownership Monitor Serbia 2023.

Srbija rendelkezik a legtöbb felhasználóval. A dokumentum szerint a Telekom Srbija piaci részesedése 42,85%.¹⁵ A második legnagyobb távközlési szolgáltató, a Yettel 31,92%-kal. A vizsgált időszakban az előfizetéssel (postpaid) rendelkezők száma 5,2 millió, míg a kártyás (prepaid) felhasználók száma 3,189 millió volt.¹⁶

Az elmúlt években a távközlési szolgáltatók (az állami tulajdonú Telekom Srbija és a magánkézben lévő SBB) – kábeltelevízió állomások létesítésével és meglévők megvásárlásával – a médiapiac aktív szereplőjévé váltak. A Telekom Srbija és az SBB nem csak piaci versenyre törekszik, hanem mediabefolyásuk révén a politikai folyamatok alakítására is. Ezt tükrözi szerkesztéspolitikájuk is: a Telekom Srbija érdekeltiségébe tartozó csatornák jellemzően a kormányzati álláspontokkal összhangban számolnak be az eseményekről, míg az SBB tulajdonában lévő United Media Group médiumai kritikusabb hangvételűek. Ez a különbség hozzájárul a médiatér polarizálódásához, és befolyásolja a közvélemény formálódását, valamint a politikai diskurzust. Az Európai Bizottság 2025-ös jelentése szerint aggodalomra ad okot a médiára nehezedő politikai befolyásolás lehetősége. Ezt egy kiszivárgott telefonbeszélgetés is alátámasztani látszik, amelyben a Telekom Srbija és egy magán médiacsoport vezetői a hatóságokkal szemben kritikusnak tartott szerkesztőségekben tervezett személyi változásokról egyeztettek.¹⁷

A nyomtatott és online sajtópiacra két cégcsoport, a Ringier és a MONDO dominál, amelyek bulvár jellegű tartalmaikkal és népszerű weboldalaikkal uralják a piacot.¹⁸ Ez a két cég birtokolja a leglátogatottabb webhelyeket is, mint például a blic.rs, a kurir.rs és az espresso.rs. A Dnevni list Danas, a „Nova S” újság és az N1 és Nova S kábelcsatornák mellett a United Media Group része lett.

Az elektronikus médiában a Telekom Srbija és az SBB közvetlen befolyással bír a televíziós csatornák szerkesztői politikájára, illetve a tartalomgyártásra. A Telekom Srbija együttműködik a kormánypárti B92, Prva TV és Pink csatornákkal, míg az SBB tulajdonában lévő United Media Group által üzemeltetett N1 és Nova S csatornák kritikusabb irányvonalat képviselnek.¹⁹

Az Európai Bizottság 2024. évi országjelentésében megállapította, hogy a 2023 októberében elfogadott közérdekű tájékoztatásról és médiáról szóló törvény számos jogszabályi újítást vezetett be.²⁰ Ezek közül kiemelkedik az Elektronikus Médiaszabályozó Testület (REM) függetlenségének és átláthatóságának erősítése, valamint a média pluralizmusát fenyegető veszélyek kezelésére vonatkozó felhatalmazásának bővítése. Ugyanakkor a médiatörvény kapcsán további módosításokra van szükség, hogy az teljes mértékben megfeleljen az uniós normáknak. Az új szabályozás, amely lehetővé teszi állami vállalatok számára a médiatulajdonlást, nem nyújt elegendő védelmet a médiapluralizmus és a szerkesztői függetlenség megőrzésére.²¹

15 Media Ownership Monitor Serbia 2023.

16 Media Ownership Monitor Serbia 2023.

17 European Commission 2025, 43.

18 Media Ownership Monitor Serbia 2023.

19 Media Ownership Monitor Serbia 2023.

20 European Commission 2024,70.

21 European Commission 2024,70.

Bár az új rendelkezések a REM függetlenségének és hatékonyságának erősítését célozták, a szabályozó szerv továbbra sem használta ki teljes mértékben jogköreit, függetlenségét illetően aggályok merültek fel. 2023 novemberében kinevezték a REM új igazgatóját, de a Tanács új tagjainak megválasztására vonatkozó eljárást 2024. november 4-ig még nem indították el, megsértve ezzel a törvényi előírásokat.²²

A Bizottság 2025-ös országjelentésében felszólította Szerbiát, hogy maradéktalanul hajtsa végre a már elfogadott médiatörvényeket, biztosítsa a szabályozó hatóságok (REM és RATEL) pénzügyi és működési függetlenségét, valamint hangolja össze a vonatkozó jogszabályokat az európai médiaszabadságról szóló rendelettel.²³ Tekintettel arra, hogy a REM Tanácsának új tagjait 2025 őszéig sem sikerült megválasztani, a szerb vezetés ígéretet tett a helyzet rendezésére.²⁴

A Bizottság megállapította, hogy Szerbia mérsékelten felkészült a digitális átalakulás területén.²⁵ Megállapításra került, hogy városi területeken a digitális kapcsolódási infrastruktúra jól kiépített, ugyanakkor a vidéki régiókban továbbra is fejletlen, mivel a kereskedelmi szolgáltatók számára ezek a területek kevésbé vonzóak gazdasági szempontból. Ezt alátámasztják a szerb Köztársasági Statisztikai Hivatal által végzett legfrissebb felmérés adatai is. Belgrád és környékén a háztartások 95,5%-a rendelkezik internetkapcsolattal, Šumadija és Nyugat-Szerbiában 88,3%, Vajdaság területén 88,8%, Dél- és Kelet-Szerbiában ez a szám 86,7%.²⁶

A digitális szolgáltatások terén Szerbia továbbfejlesztette a kormányzati információs portált és új e-kormányzati szolgáltatásokat vezetett be, de még nem igazodott a digitális szolgáltatások és piacokról szóló törvényekhez.

Az adatkezelés kapcsán Szerbia még nem harmonizálta teljes mértékben szabályozását az EU nyílt adatokra vonatkozó irányelvvel.

Szerbia elindította az 5G frekvenciaárverést, miután elfogadta az 5G frekvenciaárverés keretében az egyes üzemeltetők frekvenciahasználati engedélyeinek kiadására vonatkozó minimumfeltételekről szóló végrehajtási jogszabályokat. Az ország átültette az EU 5G kiberbiztonsági eszköztárát, amelynek előírásait teljes körűen végre kell hajtania. Ez magában foglalja a beszállítók kockázati profiljának értékelését, valamint a magas kockázatúnak minősített beszállítókkal szemben megfelelő korlátozások és/vagy kizárások bevezetését. A regionális együttműködést illetően Szerbia még nem írta alá a digitális átalakulást szolgáló 5G-ütemtervről szóló egyetértési megállapodást.

A versenyjogi szempontból releváns biztosítékok tekintetében nem történt érdemi előrelépés. Ezzel párhuzamosan a kábelszolgáltatói piac további koncentrációja figyelhető meg, amely a médiaszolgáltatók tartalomszolgáltatói piaci részesedésében is változásokat eredményezett.²⁷

22 European Commission 2024, 70.

23 European Commission 2025, 13.

24 Tanjug, Euronews Srbija 2025.

25 European Commission 2025, 13.

26 Republički zavod za statistiku 2025, 15.

27 European Commission 2025, 81.

A Bizottság jelentése és a Media Ownership Monitor Serbia adatbázisában szereplő adatok rámutatnak a szerb digitális tér és média működésének hiányosságaira, fejlesztést igénylő területeire, valamint a jogszabályi háttér uniós normákkal való harmonizációjának szükségességére.

A szerb jogszabályi háttér és az uniós elvárások

A Bizottság 2025. évi országjelentése szerint Szerbia közepesen felkészült a digitális átalakulás és a médiaszabályozás területén. A dokumentum szerint korlátozott előrelépés történt az elektronikus hírközlésről szóló törvény elfogadása, az e-kormányzat, e-közigazgatás kapcsán, valamint az EU digitális egységes piacának célkitűzéseire való igazodás területén.

A Bizottság 2025-ös évre vonatkozó ajánlásai csak részben kerültek végrehajtásra, ezért felhívta Szerbia figyelmét, hogy 2026-ban:

- Hangolja össze az elektronikus hírközléssel, a digitális bizalommal, a kibernetikus biztonsággal kapcsolatos jogszabályokat az uniós szabályozással, ideértve a gigabites infrastruktúráról szóló törvényt, az eIDAS 2.0-t, a NIS2 irányelvet²⁸ és a mesterséges intelligenciáról szóló törvényt.²⁹
- Biztosítsa a REM és a RATEL teljes pénzügyi és működési függetlenségét.³⁰
- A már elfogadott médiatörvényeket teljes körűen végre kell hajtani, ideértve a Közszolgálati Médiaszolgáltatók és a REM Tanács pénzügyi és működési függetlenségének biztosítását is. Ezen túlmenően a médiatörvényeket tovább kell módosítani annak érdekében, hogy azok összhangban álljanak az Európai Médiaszabadságról szóló Rendelettel, mindezt átlátható és inkluzív jogalkotási folyamat keretében.³¹

Szerbia folyamatosan fejleszti a jogi, stratégiai és intézményi kereteket a tömegtájékoztatás, a közérdekű adatokhoz való hozzáférés és az információbiztonság területén.

Már a 2006. évi szerb alkotmány 50. cikke kimondja, hogy a törvényben előírt módon bárki szabadon, jóváhagyás nélkül alapíthat sajtót és más tömegtájékoztatási eszközöket. A Szerb Köztársaságban nincs cenzúra.³² Az 51. cikk pedig így szól: „Mindenkit megillet a közérdekű kérdésekről való hiteles, átfogó és kellő időben történő tájékoztatásra való jog, és a tömegtájékoztatási eszközök e jogot kötelesek tiszteletben tartani. Mindenkit megillet a közmegegyezéssel felruházott állami szervek és szervezetek birtokában levő adatokhoz való hozzáférés joga, a törvénnyel összhangban.”³³

A gyakorlatban azonban az Európai Bizottság 2025-ös jelentése a véleménynyilvánítás szabadsága terén való visszalépést állapított meg. Az újságírók és a sajtóorgánumok helyzete jelentősen romlott, egyes magas rangú köztisztviselők nyilatkozatai

28 Lásd bővebben: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/hu/policies/nis2-directive>

29 European Commission 2025, 13.

30 European Commission 2025, 13.

31 European Commission 2025, 13.

32 Ustav Republike Srbije 2006.

33 Ustav Republike Srbije 2006.

pedig korlátozó hatással vannak a véleménynyilvánítás szabadságára. A közéleti részvétel megakadályozását célzó stratégiai perek (SLAPP-ok) egyre gyakrabban gátolták az oknyomozó média munkáját.³⁴

Fontos kiemelni, hogy a szerb médiapiac kicsi és telített. A Szerbiai Gazdasági Nyilvántartási Ügynökség (APR) adatai alapján jelenleg több mint 2500 médiaszolgáltató van bejegyezve az országban.³⁵ Ez a szám azonban nem feltétlenül a média-pluralizmusról, a tényalapú információ közlés lehetőségének széles palettájáról, a szerbiai polgárok tájékozottságának valós állapotáról szól. Az online médiumok és közösségi-platformok megjelenése kedvezett a szubjektív, érzelmi alapú véleménynyilvánítás térnyerésének. Mindez súlyos társadalmi-gazdasági, politikai és biztonsági kockázatokkal járhat. Az érzelmekre építő tartalmak kedveznek a propaganda, az álhírek és dezinformációk terjesztésének. Ez destabilizálhatja a közvéleményt, polarizálhatja a társadalmat, és alááshatja az állami intézményekbe vetett bizalmat. A polarizált és szubjektív információkkal elárasztott társadalmak kiszolgáltatottabbak a külső szereplők politikai nyomásgyakorlásával szemben. Az érzelmekre ható tartalmak megkönnyítik az adathalász támadásokat, így a felhasználók könnyebben válhatnak kibertámadások célpontjává.

Az elmúlt években Szerbia erőfeszítéseket tett a magánszektoralal és a civil társadalommal együttműködve az információbiztonság területét szabályozó jogi és stratégiai keretek meghatározására. Szerbiában az információbiztonság területét a 2016-os információbiztonsági törvény szabályozza, amely meghatározza minden jogi személy és állami szerv jogait, kötelezéseit és felelősségeit, amelyek IKT-rendszereket működtetnek és használnak.³⁶ A törvény részletesen taglalja az IKT-rendszereket érintő kihívásokat, kockázatokat és fenyegetésekkel szembeni védelmi intézkedéseket. Emellett meghatározza a rendszerek védelméért felelős szervezetet, a szereplők közötti koordináció formáit és az előírt intézkedések végrehajtásának módját. Három évvel az elfogadása után a törvényt módosították és kiegészítették, hogy javítsák annak alkalmazását, és orvosolják a gyakorlatban felmerült problémákat.

Szerbia kiberbiztonsági szabályozási rendszere fejletlenek tekinthető, melyet az alacsonyabb szintű jogszabályok, valamint a személyes adatok védelmére, kritikus infrastruktúrára és elektronikus kommunikációra vonatkozó törvények egészítenek ki. A csúcstechnológiai bűnözés³⁷ elleni küzdelem területét a csúcstechnológiai bűnözés

34 European Commission 2025, 7.

35 Simić 2024.

36 Zakon o informacionoj bezbednosti, 2016.

37 Megjegyzés: a csúcstechnológias bűncselekmény fogalmát a „a csúcstechnológiai bűnözés elleni küzdelemben résztvevő állami szervek szervezeti és illetékességi hatásköréről szóló törvény” 2. cikke a következőképp határozza meg: „A törvény értelmében a csúcstechnológias bűncselekmény olyan bűncselekmények elkövetése, amelyek során számítógépek, számítógépes rendszerek, számítógépes hálózatok, számítógépes adatok, valamint ezek anyagi vagy elektronikus formában lévő termékei bűncselekmények elkövetésének tárgyaként vagy eszközöként jelennek meg.

Elektronikus formátumú termékek alatt különösen a számítógépes programokat és az elektronikus formában felhasználható szerzői műveket kell érteni.

A számítógép, számítógépes adat, számítógépes program, számítógépes vírus, számítógépes rendszer és számítógépes hálózat kifejezéseket e törvény a Büntető Törvénykönyv rendelkezései szerint értelmezi.

Lásd: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_organizaciji_i_nadleznosti_drzavnih_organaz_a_borbu_protiv_visokotehnoloskog_kriminala.html

elleni küzdelemben résztvevő állami szervek szervezeti és illetékességi hatásköréről szóló törvény,³⁸ az Európa Tanács számítástechnikai bűnözésről szóló egyezménye (budapesti egyezmény), valamint a kapcsolódó büntetőjogi és eljárásjogi rendelkezések szabályozzák. Noha a jogi keret szilárd alapot nyújt, a végrehajtás hatékonysága nem tart lépést a kibertérben megjelenő dinamikus fenyegetésekkel, miközben az új technológiák további, jelenleg még szabályozatlan kihívásokat eredményeznek.

Az információbiztonság stratégiai keretét illetően 2020 végéig két stratégia volt érvényben: az Információbiztonság fejlesztési stratégia (2017–2020) és a Szerb Köztársaság információs társadalmának fejlesztési stratégiája (2010–2020).³⁹ Mivel mindkét dokumentum érvényessége lejárt, ezért elfogadásra került a Szerb Köztársaság információs társadalmának és információbiztonságának fejlesztési stratégiája (2021–2026).⁴⁰ Emellett Szerbia kormánya elfogadta a Mesterséges intelligencia fejlesztési stratégiáját (2020–2025),⁴¹ amely az állam azon törekvését tükrözi, hogy fejlett technológiákat integráljon a működésébe. A két stratégiát egybevetve megállapítható, hogy az állam a digitális társadalom fejlesztését helyezi előtérbe az információbiztonsággal szemben. A szerb kormány prioritásként kezeli a digitális társadalom építését, amelynek célja növelni az állami intézmények és helyi önkormányzatok működésének hatékonyságát, ezzel eleget téve a polgárok és az üzleti szektor által megfogalmazott igényeknek.

A szerb információbiztonsági szektor intézményi keretét a Kereskedelmi, Táv-
közlési és Idegenforgalmi Minisztérium (MTTT), a RATEL, a nemzeti CERT és az Információbiztonsági Feladatot Koordináló Testület alkotja.⁴²

Az MTTT javasolja Szerbiában az e területre vonatkozó törvényeket és stratégiákat és felel az információbiztonsággal kapcsolatos tevékenységek végrehajtásáért. A minisztérium beszámolókat nyújt be a parlamentnek, amelyeket bizottsági üléseken és nyilvános meghallgatásokon mutat be.

A RATEL független állami ügynökség, amelynek keretében működik a Nemzeti CERT.⁴³

Az Információbiztonságról szóló törvény 15. cikke értelmében a Nemzeti CERT feladata az IKT rendszerek biztonsági kockázataival kapcsolatos információk gyűjtése és megosztása, valamint az IKT rendszerek működtetőinek tájékoztatása, támogatása és tanácsadás nyújtása.⁴⁴

38 Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala 2005.

39 Bjeloš, Pavlović 2022, 6.

40 Strategija razvoja informacionog društva i informacione bezbednosti u Republici Srbiji za period od 2021. do 2026. godine

41 Strategija razvoja veštačke inteligencije u Republici Srbiji za period 2020–2025. godine

42 Bjeloš, Pavlović 2022, 7.

43 Megjegyzés: A Nemzeti CERT a Szerb Köztársaság területén működő IKT-rendszerek biztonsági kockázatainak megelőzésére szakosodott nemzeti központot képviseli. A Nemzeti CERT országos szinten koordinálja az IKT-rendszerek biztonsági kockázatainak megelőzését és védelmét. A Nemzeti CERT munkájáért az Elektronikus Hírközlési és Postai Szolgáltatások Szabályozó Testülete (RATEL) felelős. Lásd bővebben: <https://www.cert.rs/rs/cesto-postavljana-pitanja.html>

44 Zakon o informacionoj bezbednosti, 2016.

A Nemzeti CERT mellett más szervezetek is rendelkeznek saját CERT-tel, mint például a Belügyminisztérium (MUP), a Biztonsági-Információs Ügynökség (BIA) és a Szerb Hadsereg.⁴⁵ Az állami szervek információs és kommunikációs rendszereinek biztonsági központját (az állami szervek CERT-jét) az Információs-Technológiai és Elektronikus Közigazgatási Iroda keretében hozták létre, az Információbiztonságról szóló törvénnyel összhangban. Az állami szervek CERT-je az állami intézmények egységes információs és kommunikációs hálózatában végzi az incidensek elleni védekezéssel kapcsolatos tevékenységeket, kivéve a független üzemeltetőket.

Az állami központokon kívül gazdasági társaságok és civil egyesületek 14 különálló CERT-et hoztak létre.⁴⁶ A SHARE Alapítvány az egyetlen civil szereplő, amely saját CERT-tel rendelkezik. A SHARE Alapítvány CERT-jét a digitális jogok és szabadságok megsértésének nyomon követésére hozták létre. Elsősorban újságírók, aktivisták és civil szervezetek használják, akik jogi és technikai támogatást igényelnek. A legaktívabb nem állami szereplő a Szerbiai Bankok Szövetsége, amely saját CERT-et alapított azzal a céllal, hogy pénzügyi CERT-ként működjön.⁴⁷

Az állami szervek és a magánszféra közötti együttműködés kulcsfontosságú a kibertámadások és a kibertérben elkövetett bűncselekmények visszaszorításában. Ezt a feladatot az MTTT keretében az Információbiztonsági Feladatot Koordináló Testülete végzi.⁴⁸ A Testület tagjai között megtalálhatók az információbiztonságért felelős állami intézmények, az akadémiai szféra, civil szervezetek és a magánszektor képviselői. A testület évente kétszer ülésezik. Az ülések következtetései és ajánlásai nem nyilvánosak. Szakértők úgy vélik, hogy a Testület döntéshozókra gyakorolt hatása korlátozott, mivel elsősorban tanácsadói funkciót tölt be, továbbá hiányzik a kormányzati politikai akarat annak érdekében, hogy szélesebb jogkörrrel ruházzák fel.

Összegezve a fent leírtakat megállapítható, hogy bár a jogi keret meglehetősen szilárd, az intézményi válasz az online térben történő incidensek kezelésére és kibertámadások elleni küzdelemben lassú ütemben halad. A büntető igazságszolgáltatási rendszer nem képes lépést tartani a technológiai fejlődéssel. Emellett a kiberbiztonság megfelelő szintű oktatásának és ismeretének hiánya az állami szereplők, különösen a bírák, ügyvédek és rendvédelmi dolgozók körében, a „magas technológiai” bűncselekmények számos esetében eredményezi a felderítetlenséget.

A fent leírtakból megállapítható, hogy a szerb jogszabályi háttér szilárd, azonban az intézményi fellépés a korszerű információs technológiák okozta kihívásokkal szemben hatékonysági problémákkal küzd. A büntetőjogi szabályozás nem tart lépést a technológiai fejlődéssel, ezért az új típusú csúcstechnológiák által elkövetett bűncselekmények kívül esnek a büntetőjogi kereteken.

45 Bjeloš, Pavlović 2022, 8.

46 Bjeloš, Pavlović 2022, 8.

47 Bjeloš, Pavlović 2022, 8.

48 Bjeloš, Pavlović 2022, 8.

A digitális tér hatása a társadalmi nyilvánosságra

Szerbia digitális tere – az új információs technológiák fokozódó használatával, az internetes infrastruktúra fejlődésével, az online média és a platformszolgáltatók térnyerésével – folyamatosan alakítja a társadalmi nyilvánosságot. Az internet, különösen a közösségimédia-platformok lehetőséget biztosítanak az egyének és csoportok számára, hogy véleményüket kifejezzék, és kapuőrök nélkül⁴⁹ legyenek aktív részesei a társadalmi vitáknak. A digitális tér egyszerre nyújt lehetőséget a demokratikus részvételre és az információhoz való szélesebb körű hozzáférésre, ugyanakkor fokozza a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségeket, különösen azok körében, akik nem férnek hozzá az online világhoz. Az eszközök elérhetőségének és a digitális készségek fejlesztésének hiányosságai akadályozzák az inkluzív társadalmi nyilvánosság megvalósulását, míg a digitális térben zajló aktivitások jelentősen alakítják a közvéleményt és a politikai részvétel dinamikáját. Az internet megjelenése és széleskörű elterjedése optimizmust váltott ki a demokratikus nyilvánosság fejlődésével kapcsolatban, ám hamar nyilvánvalóvá váltak a negatív hatásai, mint a társadalmi manipuláció, álhírek, gyűlöletbeszéd terjedése. Jürgen Habermas szerint az internet egyszerre szélesítette ki és tette töredezetté a kommunikációs kontextust, ezzel gyengítve a hagyományos média hatalmát.⁵⁰ Habermas kritikával illeti az internetet, mint egalitárius médiumot, amely lehetőséget teremtett az anonim és decentralizált információ-hozzáférésre anélkül, hogy ezek bármilyen módon szabályozottak lennének.⁵¹ Ezáltal az értelmiségiek mint a közvélemény fókuszának irányításáért felelős szereplők jelentősége csökken. Valójában arra hívja fel a figyelmet, hogy hiányzik a racionális diskurzus, illetve azok az alapelvek, amelyek a kommunikációt a közös megértés irányába terelnék. Az online aktivizmus révén a digitális tér a társadalmi és politikai mozgósítás eszközévé válhat, különösen a fiatalok körében. Ugyanakkor azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a digitális térben keletkezett feszültségek átszivároghatnak a valós térbe, s ez veszélyt jelenthet az egyénekre és különböző társadalmi csoportokra. Manuel Castells ezzel szemben arra hívja fel a figyelmet, hogy a legjelentősebb hatalom a hálózatok létrehozásának a képessége, amely magába foglalja a hálózat programozását és a kommunikációs áramlatok irányítását a hálózatok között. Ezek az aktorok képesek előnyben részesíteni bizonyos ötleteket, valamint az általuk meghatározott mederbe terelni a kommunikációt.⁵² Ezek olyan társadalmi szereplőkből álló csoportok, amelyek sajátos társadalmi helyzetükből adódóan hatalommal rendelkeznek, amit a kommunikációs hálózat biztosít számukra. Castells szerint ez az összekapcsolt társadalomban a hatalom legmagasabb formája. Természetesen az ilyen típusú hatalommal szemben az ellenállók is megjelennek, akik a hálózat újraprogramozásával, az áramlatok átirányításával és a kommunikáció akadályozásával próbálják meg felvenni a harcot.

49 Török, 2021.

50 Habermas, 2006.

51 Habermas, 2006.

52 Castells, 2012, 9.

A Szerb Köztársasági Statisztikai Hivatal 2025. évi, az információk és kommunikációs technológiák használatáról szóló felméréseinek adatai alátámasztják a fentiekben ismertetett elméleti megállapításokat, miközben átfogó képet nyújt az IKT-technológiák elterjedtségéről és alkalmazásáról az egyének, háztartások és vállalkozások mindennapi életében. E technológiák használata, a gazdasági növekedésre és a fejlődésre gyakorolt pozitív hatások mellett bizonyos negatív következményeket is eredményezett és ezek a digitális megosztottság különféle alább bemutatásra kerülő formáiban mutatkoznak meg.

Az előző fejezetekben említettem, hogy Szerbiában 2025-ben a háztartások 90,1%-a rendelkezik internethozzáféréssel és 71,7%-a számítógéppel, azonban ezek az arányok jelentős területi eltéréseket mutatnak. Belgrádban a háztartások 81,7%-a rendelkezik számítógéppel, míg Dél- és Kelet-Szerbiában ez az arány csak 67,0%.⁵³ A városi és vidéki háztartások közötti eltérés (73,8% szemben 67,5%-kal) jól tükrözi a társadalmi részvétel földrajzi különbségeit, amely hatással van az egyének online közösségi aktivitására.⁵⁴

A felmérés adataiból megállapítható, hogy a digitális infrastruktúra elérésének területi és jövedelmi különbségei tovább mélyítik a társadalmi megosztottságot. A szerb Köztársasági Statisztikai Hivatal adatai szerint a magasabb jövedelemmel rendelkező háztartások nagyobb valószínűséggel rendelkeznek digitális eszközökkel: a 70 000–90 000 dinár közötti jövedelemkategóriában a háztartások 65,3%-a rendelkezik számítógéppel, szemben a max. 70 000 dináros kategória 50,6%-ával.⁵⁵

A háztartások 91,1%-a rendelkezik vezetékes szélessávú internettel, ami alapot biztosít az online közigazgatási szolgáltatások bővítéséhez. Fontos kiemelni, hogy a Covid-19 járvány⁵⁶ alatt tapasztalt gyors digitalizáció rávilágított arra, hogy a technológiai előrelépések ellenére a sérülékeny csoportok digitális integrációja továbbra is kihívást jelent.

A felmérésből kiderül, hogy a digitális készségek terén is komoly eltérések tapasztalhatók. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők 90,8%-a használ számítógépet, míg az alacsonyabb végzettségűek körében ez az arány mindössze 45,4%.⁵⁷ Ez a demográfiai eltérés polarizálja a digitális nyilvánosságot, hiszen az alacsonyabb végzettségű és az idősebb generációk kevésbé tudnak bekapcsolódni az online diskurzusba.

Az internethasználat nemek szerinti megoszlása tekintetében megállapítható, hogy az elmúlt három hónapban a férfiak 91,4%-a, míg a nők 88,7%-a internetezett. A válaszadók zöme online üzenetküldés (WhatsApp, Viber, Skype, Messenger) 92,1%, internetes telefon- és videohívás 95,5%, valamint online újságok és folyóiratok olvasása céljából 83,8% csatlakozott a hálózatra.⁵⁸ Ezek az adatok rávilágítanak az internet társadalmi kapcsolatokban játszott szerepére, ugyanakkor azt is jelzik, hogy az eszközhasználat célja leginkább személyes és kommunikációs jellegű.

53 Republički zavod za statistiku 2025, 10.

54 Republički zavod za statistiku 2025, 11.

55 Republički zavod za statistiku 2025, 27.

56 Megjegyzés: a szerb Köztársasági Statisztikai Hivatal 2025-ös felmérése alapján 2020-ban a háztartások 81,0%-a rendelkezett internet hozzáféréssel, 2025-ben már 90,1%-a.

57 Republički zavod za statistiku 2025, 16.

58 Republički zavod za statistiku 2025, 23.

Általánosságban elmondható, hogy a médiatartalmak széles körben hozzáférhetőek Szerbiában, ami kedvező környezetet teremt az információk szabad áramlásához. A Freedom House 2023. június és 2024. május közötti időszakban végzett vizsgálata szerint a szerb kormány nem korlátozta az internet-hozzáférést.⁵⁹ Az internetszolgáltatók (ISP-k) infrastruktúrája nem központosított, annak ellenére, hogy az állam többségi részesedéssel rendelkezik a Telekom Szerbiában. Az ország internetes adatcseréjét koordináló Szerbiai Open eXchange (SOX) egy magánvállalkozás, amely decentralizált hálózati struktúrát működtet.

Ez a decentralizált, széleskörű internetes hozzáférés kedvező feltételeket teremt a digitális aktivizmushoz, ugyanakkor a közösségimédia-platformok és online terek elérhetősége önmagában nem garantálja a politikai és társadalmi kérdésekben való aktív állampolgári részvételt. Ezt támasztják alá a szerb Köztársasági Statisztikai Hivatal 2025-ös felméréseinek eredményei is. A kutatás rámutatott, hogy a közösségi platformokon politikai vagy társadalmi kérdésekről véleményt nyilvánítók aránya alacsony: a 16–24 évesek 4,0%-a osztott meg ilyen témájú bejegyzést, míg a 35–44 év közöttiek körében ez az arány 8,5%, a 65–74 korosztály pedig mindössze 2,3%.⁶⁰ Összességében a férfiak 6,5%-a és a nők 5,1%-a osztott meg politikai vagy társadalmi kérdésekkel kapcsolatos véleményt online.

Az aktív részvételt igénylő online konzultációkban – például petíciók aláírásában vagy szavazásokon – még ennél is alacsonyabb részvételi arányt tapasztaltak. A 16–24 évesek mindössze 1,7%-a, a 25–34 év közöttiek 5,2%-a, a 65–74 évesek körében pedig csupán 0,2% vett részt ilyen aktivitásokban.⁶¹ Nemek szerint vizsgálva a részvételt, a férfiak 1,9%-a, míg a nők 3,0%-a nyilvánult meg ilyen módon.

Ezzel szemben a Freedom House jelentése szerint a közösségi média fontos szerepet játszik társadalmi megmozdulások szervezésében, de az online megnyilvánulások nem minden esetben maradnak következmények nélkül. Egyes felhasználók ellen eljárásokat indítottak vagy őrizetbe vették őket az online térben kifejtett véleményük miatt, amit sok esetben rágalmazás és becsületsértés vádjával indított perek követtek.⁶²

A jelentés példaként említi a belgrádi fellebbviteli bíróság egyik bírójának ügyét, aki két keresetet is benyújtott a Crime and Corruption Reporting Network (KRIK) nonprofit oknyomozó újságíró szervezet ellen.⁶³ A keresetek alapját a bírákról készített adatbázis képezte, amelyet a szervezet hozott nyilvánosságra. Dušanka Đorđević bírónő profilja a KRIK adatbázisában tartalmazza igazságszolgáltatási pályafutásának részleteit, az általa vezetett főbb ügyeket, valamint a férjével közösen birtokolt ingatlanokra vonatkozó információkat.⁶⁴ A bírónő állítása szerint ezek nyilvánosságra hozatala sértette az ő és férje magánélethez való jogát. Követelésében 10 hónapos börtönbüntetést, pénzbírságot, valamint a riporterek két évre szóló újságírói tevékenységtől való

59 Freedom House 2024.

60 Republički zavod za statistiku 2025, 32.

61 Republički zavod za statistiku 2025, 32.

62 Freedom House 2024.

63 International Press Institute 2024.

64 KRIK Prosudi ko sudi, 2024.

eltiltását kérte.⁶⁵ A KRIK jelentése szerint az elmúlt három évben összesen 13 pert indítottak a szervezet ellen, ami jól szemlélteti az online újságírói tevékenységre nehezedő nyomás mértékét.

Mіндеz arra világít rá, hogy a digitális tér ugyan számos lehetőséget kínál a társadalmi és politikai aktivizmus számára, azonban az online tevékenységek jelentős kockázatokkal is járhatnak, különösen azok számára, akik kritikusan lépnek fel a hatalmi szereplőkkel szemben. Ez egyúttal azt is jelzi, hogy a technológiai infrastruktúra és hozzáférés megléte önmagában nem elégséges a társadalmi részvétel növeléséhez. Ahhoz, hogy a digitális tér valóban a demokratikus diskurzus katalizátorává váljon, szükség van a felhasználók tudatosságának növelésére, a digitális készségek fejlesztésére, valamint a véleménynyilvánítás szabadságának védelmére irányuló intézkedésekre.

Biztonság- és védelempolitikai kihívások

A modern információs technológiák robbanásszerű fejlődésével, az információs hálózatok terjedésével az állami és nem állami szereplők felismerték a kibertér stratégiai jelentőségét. A kibertér fogalmának meghatározása a folyamatosan fejlődő és változó technológiák, eszközök, platformok, különféle internetes alkalmazások miatt nehézségekbe ütközik. Daniel Kuehl úgy fogalmaz: „a kibertér egy globális tartomány az információs környezetben, amelynek jellegzetes és egyedi karakterét az elektronika és az elektromágneses spektrum felhasználása határozza meg az információk létrehozására, tárolására, módosítására, cseréjére és kiaknázására az információs-kommunikációs technológiákat használó, egymástól függő és összekapcsolt hálózatokon keresztül.”⁶⁶ Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) is hasonló módon határozza meg a kibertér fogalmát:⁶⁷ „globális tartomány, amely minden összekapcsolt kommunikációs, információs technológiai és egyéb elektronikus rendszert, hálózatokat és adatokat tartalmaz, beleértve azokat is, amelyek elkülönültek vagy függetlenek, amelyek adatokat dolgoznak fel, tárolnak vagy továbbítanak.”⁶⁸ A két definíció közötti hasonlóság arra utal, hogy a kibertér fogalmának meghatározásában kulcsfontosságú az információs-technológiai rendszerek és hálózatok globális összekapcsoltsága, valamint az ezekben rejlő lehetőségek és kihívások felismerése mind állami, mind nem állami szereplők részéről.

Szerbia esetében a digitális infrastruktúra fejlődése, az online információmegosztás széleskörű elterjedése, valamint a közösségi média dominanciája új biztonsági és védelmi kihívásokat teremtett. A kiberbiztonság kulcsfontosságú szerepet játszik az állam nemzetbiztonsági stratégiájában, különösen a kritikus infrastruktúrák és az információs rendszerek védelme tekintetében. Ezért fontos a kiberfenyegetések elleni védelmi rendszerek kiépítése, valamint a kibertér biztonságának megerősítése.

65 International Press Institute 2024.

66 Kuehl 2009, 27.

67 Megjegyzés: a NATO 2016-ban önálló hadszíntérré nyilvánította a kibernetet.

68 NATO glossary of terms and definitions 2019, 37.

Az Európai Bizottság 2025. évi jelentése szerint Szerbia a digitális bizalmat és a kiberbiztonságot illetően rendelkezik a megfelelő jogi kerettel és intézményi felépítéssel, azonban a kiberbiztonságra vonatkozó uniós vívmányokkal, többek között a NIS 2 irányelvvel való további jogszabályok összehangolására van szükség. Szerbiának emellett igazodnia kell az új európai digitális identitás és bizalmi szolgáltatások keretrendszeréhez is, hogy hatékonyan reagálhasson a digitális térben rejlő veszélyekre. A jelentésből kiderül, hogy a hibrid fenyegetések, valamint a külföldi információs manipuláció és beavatkozás (FIMI), beleértve a dezinformációt is, továbbra is aggodalomra adnak okot, amelyeket sürgősen kezelni kell.⁶⁹ Szerbia 2023-ban, 2024-ben és 2025-ben sem igazodott az EU nyilatkozataihoz és korlátozó intézkedéseikhez a kibertámadásokra adott reakciók terén.

A kibertér globális jellege nemcsak lehetőségeket teremt, hanem új típusú geopolitikai kihívásokat is előidéz. A nagyhatalmak (USA, Oroszország és Kína) jelentős szereplői ennek a térnek, és tevékenységeik számos biztonsági fenyegetést jelentenek az államok és nemzetközi szervezetek számára. Az orosz dezinformációs kampányok és a kínai technológiai dominanciaépítés, például a kritikus infrastruktúrákban alkalmazott technológiák terén, új dimenziót adnak a kibertér biztonsági kérdéseinek. Ezért a nemzetállamok, köztük Szerbia, nemcsak belső stratégiájuk megerősítésére, hanem nemzetközi együttműködésre is rákényszerülnek.

A Nyugat-Balkán országokban is egyre inkább terjed a kiberbűnözés. A hivatalos statisztikák szerint Szerbiában jelentős növekedés figyelhető meg a kibertámadások és a kiberbűnözés terén. 2020-ban mintegy 26 millió kibertámadás érte az IKT rendszereit, amelyek többsége ezen rendszerekbe való behatolási kísérlet és engedély nélküli adatgyűjtés volt.⁷⁰ 2022-től kezdődően több internetes csalás és személyazonosság-lopás is történt, például a Raiffeisen Bank és a Szerb Posta felhasználói adataival kapcsolatban.⁷¹ Emellett állami nyilvántartásokat értek hekkertámadások, valamint elektronikus bombariadó bejelentések is előfordultak, amelyek ideiglenesen megbénították az érintett köz- és magánintézmények működését.

Az Európai Parlament a nyugat-balkáni szervezett bűnözés elleni küzdelem területén folytatott együttműködésről szóló állásfoglalásában felszólította a régió államait, hogy bővítsék kapacitásukat a kiberbűnözés elleni küzdelem tekintetében és növeljék a kiberbűnözéssel kapcsolatos büntetőeljárások számát.⁷² Kiemelte, hogy az európai partnerekkel együttműködve fel kell lépni a manipulatív félretájékoztatással szemben. A hibrid fenyegetések, a dezinformációk terjesztése, valamint a kibertámadások – különösen a kritikus infrastruktúrák ellen – továbbra is politikai és biztonsági kihívást jelentenek a térség országai számára. Az orosz–ukrán háború kitörését követően megfigyelhetővé vált, hogy Moszkva milyen módon tudja saját javára felhasználni a Nyugat-Balkán etnikai konfliktusait. Oroszország befolyása folyamatosan nő a kulcsfontosságú nyugat-balkáni államokban. Ezzel is azt a képet mutatja magáról, hogy továbbra is olyan hatalom, amelyet számításba kell venni, az uniós szankciók és

69 European Commission 2025, 105.

70 Bjeloš, Pavlović 2022, 9.

71 Bjeloš, Pavlović 2022, 4.

72 European Parliament 2021.

diplomáciai elszigeteltsége ellenére. Az Európai Bizottság 2023. 2024. és 2025. évi jelentésében is felszólította a szerbiai vezetést, hogy sürgősen intézkedjen a külföldi információmanipuláció és az EU-ellenes narratívák terjesztésének megakadályozása kapcsán.⁷³ Erre azért volt szükség, mert az EU által szankcionált orosz, államilag támogatott csatorna sugároz rádió- és multimédiás műsorokat Szerbiában, köztük a Russia Today (RT) is. Az Európai Bizottság értékelése szerint a csatorna a Wagner félkatonai csoport katonai toborzását is népszerűsítette, ami a szerbiai jogszabályok szerint tilos, de az ügyészség mégsem vizsgálta ki az ügyet. Ezek a médiatartalmak nagyban befolyásolják nemcsak a szerbiai, hanem az egész régió közvéleményét is. Ezt az állítást alátámasztja egy 2023 júliusában közzétett esettanulmány is, mely szerint Szerbiában több orosz érdekeltségű médiafelület működik, többek között a „News Front”, melyen megjelent tartalmakra gyakran hivatkoznak más szerbiai és bosznia-hercegovinai médiumok is.⁷⁴ Az Unió és szövetségeseinek félelme, hogy az EU nyugat-balkáni terjeszkedésének megállítása érdekében Oroszország információ- és műveleteket alkalmaz etnikai feszültségek és befagyott konfliktusok szítására. Oroszország nyíltan támogatja Szerbiát Koszovóval kapcsolatos álláspontjában, de emellett információs hadviselést folytat a szerb társadalom és politikai elitiek polarizálása érdekében. A nyugat-balkáni államok EU-taggá válása egyértelműen csökkentené az orosz befolyást a térségben. A Nyugat ezzel párhuzamosan információs kampányt indított, amelynek célja Szerbia és Oroszország közötti feszültség fokozása volt, különösen a lőszerexport ügyét illetően. A vádak szerint Szerbia közvetve 800 millió euró értékben szállított lőszert Ukrajnába.⁷⁵ Aleksandar Vučić, Szerbia elnöke válaszában kijelentette, hogy az export kizárólag az engedélyezett végfelhasználók számára történt, és hangsúlyozta, hogy Szerbia maradéktalanul betartja a fegyverexporttal kapcsolatos nemzetközi szerződéseket.⁷⁶ Vučić a Nyugat által felhozott vádakot politikai manőverként értékelte, és megerősítette, hogy Szerbia és Oroszország közötti kapcsolat továbbra is stabil, elutasítva bármiféle fegyverközvetítést Oroszország számára. Az ilyen információs műveletek az államok és szövetségi rendszerek döntéshozatali képességeit is célba vehetik, aláásva a biztonságpolitikai stabilitást.

Kína globális propaganda- és véleményformáló stratégiája a nyugati diskurzusdominancia gyengítését és saját narratíváinak terjesztését célozza, különösen a Globális Délen. 2008 óta évente több mint 1,5 milliárd dollárt fordít erre, miközben a Szinchua hírügynökség hálózatán keresztül napi 7300 tartalmat oszt meg, 15 nyelven, 200 millió követővel.⁷⁷ A „precíz kommunikáció” módszerével adatokat gyűjt és célzott üzeneteket juttat el a közönséghez. Kína ezen kívül befolyásolja a globális információs és kommunikációs technológiák szabványait, elősegítve a kiber-szuverenitás elvét, amely szerint az államok teljes ellenőrzést gyakorolnak a határokon belüli internetes infrastruktúra és adattartalom felett, szemben a nyitottabb, több

73 European Commission 2025:41.

74 Brey 2023, 8.

75 Radio Slobodna Evropa 2024.

76 Radio Slobodna Evropa 2024.

77 Bajčić 2023.

szereplős (multi-stakeholder) globális internetirányítási modellel. Ezen eszközök segítségével Kína technikai infrastruktúráját biztosít fejlődő országok számára, miközben a kínai normákat népszerűsíti. Kína technológiai és infrastrukturális beruházásai – például Szerbiában a Nuctech szkennerai – szoros kapcsolatban állnak a kínai állammal, adatbiztonsági és geopolitikai aggodalmakat felvetve.⁷⁸ Az eszközök, melyek a szerb–bolgár határon kerültek telepítésre, biztonsági aggályokat vetnek fel, különösen az érzékeny adatok gyűjtése és a Kínai Kommunista Párt befolyása miatt.⁷⁹ A kínai technológia alkalmazása Szerbiában, különösen a kétoldalú megállapodások alapján történő vásárlások, a transzparencia hiányát vetik fel és geopolitikai feszültséget okozhatnak az EU és szövetségeseivel való kapcsolatban.

A geopolitikai környezetben tapasztalható kibertérbeli aktivitások egyértelművé teszik, hogy a kibervédelem nemcsak technológiai, hanem stratégiai és diplomáciai kérdés is. Miközben Szerbia hivatalos stratégiai célja továbbra is az Európai Unióhoz való teljes jogú csatlakozás, külpolitikája a gyakorlatban multivektorális. A biztonsági és védelmi kihívások hatékony kezelése szempontjából elengedhetetlen az EU-val és annak biztonsági struktúráival való együttműködés elmélyítése, különösen a közös kül- és biztonságpolitikához való igazodás terén, ami a csatlakozási folyamat egyik kulcsfontosságú követelménye.

Összegzés

A modern információs technológiák fejlődése jelentős mértékben alakította át a társadalmi nyilvánosság szerkezetét és működését Szerbiában. Az internet és a digitális platformok elterjedése új lehetőségeket teremtett a közvélemény formálása, a politikai részvétel és az információáramlás szempontjából, ugyanakkor számos kihívást is felszínre hozott. A tanulmány elemezte a társadalmi polarizáció, a dezinformáció és a digitális térben megjelenő biztonsági fenyegetések – például kibertámadások, propaganda és álhírek – hatásait a társadalmi kohézióra és a politikai döntéshozatalra. A szerb digitális infrastruktúra fejlődése és a jogi környezet elemzése során a tanulmány hangsúlyozta, hogy az EU-s normákhoz való igazodás elengedhetetlen a hatékony szabályozási keretek megteremtéséhez. Miközben a jogszabályi keret szilárd alapot biztosít, az intézményi kapacitások fejlesztése elengedhetetlen ahhoz, hogy az állami szervek lépést tartsanak a technológiai változásokkal. Ennek érdekében elengedhetetlen a megfelelő képzések biztosítása az állami intézmények dolgozói, a rendvédelmi szervek és a bírói testület számára, továbbá az erőforrások bővítése, különösen a kiberbiztonsági intézmények és a nemzeti CERT-ek megerősítése terén. Kiemelt fontosságú az állami és civil szféra közötti együttműködés elmélyítése, főként a kiberfenyegetések kezelése és a lakossági tudatosság növelése érdekében. A médiapluralizmus biztosítása érdekében szükség van a médiatulajdon átláthatóságát célzó szabályozások szigorítására, valamint a közérdekű tájékoztatás támogatására. A digitális tér által kínált lehetőségek csak akkor használhatók ki teljes mértékben, ha biztosítják az egyenlő hozzáférést a digitális infrastruktúrához. A vidéki és

78 Gočanin 2023.

79 Gočanin 2023.

alacsony jövedelmű régiók fejlesztésével csökkenteni kell a digitális szakadékot, ami nemcsak a társadalmi kohézió erősítéséhez, hanem az ország gazdasági fejlődéséhez is hozzájárulhat. A digitális írástudás fejlesztése, széles körű oktatási kampányokkal kiegészítve, szintén kiemelkedően fontos a lakosság információs környezetben való eligazodásának elősegítése és a dezinformációval szembeni ellenállóképesség növelése érdekében. Az álhírek és propaganda elleni hatékony fellépés megvalósításához célzott oktatási programok és közösségi médiakampányok szükségesek, amelyek a kritikus gondolkodás erősítésére irányulnak. Nemzetközi szinten a regionális együttműködés elmélyítése kiemelten fontos a kiberbűnözés elleni közös fellépés előmozdítása érdekében, miközben szükség van a közösségi médiaplatformok átláthatóságának és felelősségvállalásának szabályozására is. A digitális tér jelentette kihívások és lehetőségek megfelelő kezelésével Szerbia nemcsak a társadalmi egyenlőség és a biztonság erősítéséhez járulhat hozzá, hanem hosszú távon gazdasági és politikai stabilitását is biztosíthatja.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bajčić, Tamara: Kako Kina utiče na globalno javno mnjenje? Online: <https://www.danas.rs/vesti/politika/kako-kina-utice-na-globalno-javno-mnjenje/> (Letöltés ideje: 2024. 11. 29.)
- Bjeloš, Maja – Pavlović, Marija 2022. *Sajber bezbednost i ljudska prava na Zapadnom Balkanu: slučaj Srbije*. Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Brey, Thomas 2023. *Ruski mediji na Balkanu i njihova uloga u agresorskom ratu protiv Ukrajine. Studija slučaja: RT Balkan*. Potsdam–Babelsberg: Friedrich-Neumann-Stiftung für die Freiheit.
- Castells, Manuel 2012. *Networks of outrage and hope : social movements in the Internet Age*. Polity Press, second edition.
- Európai Bizottság (n.é.). NIS 2 irányelv: hálózati és információs rendszerek biztosítása. Online: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/hu/policies/nis2-directive>
- European Commission 2024. *Commission Staff Working Document, Serbia 2024 Report*. SWD(2024) 695 final. Brussels, 30.10.2024. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52024SC0695>
- European Commission 2025. *Commission Staff Working Document, Serbia 2025 Report*. SWD(2025) 755 final. Brussels, 4.11.2025. Online: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/serbia-report-2025_en
- European Parliament 2021. *European Parliament resolution of 15 December 2021 on cooperation on the fight against organised crime in the Western Balkans*. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021IP0506>
- Freedom House 2024. *Freedom on the net 2024–Serbia*. Online: <https://freedomhouse.org/country/serbia/freedom-net/2024> (Letöltés ideje: 2024. 11. 29.)
- Gočanin, Sonja: Kinesku opremu instalirano u Srbii, u EU preispituju, u SAD zabranjuju. Online: <https://www.slobodnaevropa.org/a/nuctech-oprema-srbija-kina-donacija-bezbednost/32674637.html> (Letöltés ideje: 2024. 11. 29.)
- Habermas, Jürgen: Towards a United States of Europe. Online: <http://www.signandsight.com/features/676.html> (Letöltés ideje: 2024. 11. 29.)
- International Press Institute. Serbia: KRIK journalists facing SLAPPs after publishing the profile of Judge Dušanka Đorđević in database. Online: <https://ipi.media/serbia-krik-journalists-lawsuit-judge-database/> (Letöltés ideje: 2024. 11. 29.)
- KRIK. Prosudi ko sudi. Online: <https://prosudikosudi.rs/sudija.php?id=201203195752&ime=Dusanka-Dordevic> (Letöltés ideje: 2024. 11. 29.)

- Kuehl, Daniel 2009. From Cyberspace to Cyberpower: Defining the Problem. In Franklin D. Kramer-Stuart H. Starr-Larry K. Wentz (szerk.): Cyberpower and National Security. University of Nebraska Press.
- Media Ownership Monitor Serbia 2023. Online: <https://serbia.mom-gmr.org/en/owners/> (Letöltés ideje: 2024. 11. 29.)
- Milić, Marija: Prostori razvoja računarstva i IT industrije u Jugoslaviji. Online: <https://www.oblakodermagazin.rs/prostori-razvoja-racunarstva-i-it-industrije-u-jugoslaviji/> (Letöltés ideje: 2024. 11. 29.)
- Nacionalni CERT Republike Srbije – Regulatorno telo za elektronske komunikacije i poštanske usluge (n.é.). Online: <https://www.cert.rs/rs/cesto-postavljana-pitanja.html>
- NATO glossary of terms and definitions AAP-06 Edition 2019. Online: https://www.coemed.org/files/stanags/05_AAP/AAP-06_2019_EF.pdf (Letöltés ideje: 2024. 11. 29.)
- Navidiku: Kada je stigao prvi računar u Srbiju? Online: <https://www.navidiku.rs/firme/laptop-servis-racunara-beograd/kada-je-stigao-prvi-racunar-u-srbiju> (Letöltés ideje: 2024. 11. 29.)
- Radio Slobodna Evropa: Vučić o prodaji municije Ukrajini: Izvozimo samo 'krajnjim korisnicima'. Online: <https://www.slobodnaevropa.org/a/vucic-ukrajina-srbija-oruzje-naoruzanje-izvoz/33007417.html> (Letöltés ideje: 2024. 11. 29.)
- Republički zavod za statistiku 2025. *Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u Republici Srbiji*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Simić, Lazar: Medijske pustinja u Evropi: kako je u EU i ko kupuje lokalne medije u Srbiji? Online: <https://localpress.org.rs/medijske-pustinje-u-evropi-kako-je-u-eu-i-ko-kupuje-lokalne-medije-u-srbiji/> (Letöltés ideje: 2024. 11. 29.)
- Strategija razvoja veštačke inteligencije u Republici Srbiji za period 2020–2025. godine. Online: http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/2020_01/t01_0005.htm (Letöltés ideje: 2024. 11. 29.)
- Strategija razvoja informacionog društva i informacione bezbednosti u Republici Srbiji za period od 2021. do 2026. godine. Online: <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2021/86/1/reg> (Letöltés ideje: 2024. 11. 29.)
- Tanjug, Euronews Srbija: U Skupštini usvojena izmena Liste kandidata za članove Saveta REM-a. Online: <https://www.euronews.rs/srbija/politika/194987/u-skupstini-usvojena-izmena-liste-kandidata-za-clanove-saveta-rem-a/vest> (Letöltés ideje: 2025. 11. 07.)
- Török Bernát- Zódi Zsolt 2022. *Az internetes platformok kora*. Budapest, Ludovika Kiadó
- Török Bernát: Donald Trump különös esete a szólásszabadsággal. Online: https://telex.hu/velemeny/2021/01/16/szolasszabadsag-es-kozossegi-media?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_202101 (Letöltés ideje: 2024. 11. 29.)
- Ustav Republike Srbije 2006. Online: https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html (Letöltés ideje: 2024. 11. 29.)
- Zakon o informacionoj bezbednosti, 2016. Online: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_informacionoj_bezbednosti.html (Letöltés ideje: 2024. 11. 29.)
- Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala 2005. Online: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_organizaciji_i_nadleznosti_drzavnih_organ_a_za_borbu_protiv_visokotehnoloskog_kriminala.html (Letöltés ideje: 2024. 11. 29.)

Huber András[✦]

Az orosz–ukrán háború hatása a kötelező katonai szolgálat intézményére Európában

DOI 10.17047/HADTUD.2026.36.1.76

A bipoláris világrend megszűnése alapvető katonapolitikai változásokat eredményezett a hajdani vasfüggöny mindkét oldalán. A döntéshozók többsége úgy vélte, hogy a tömeghadseregek kora lejárt, és a jövőben kizárólag hivatásos állományra épülő haderőkre lesz szükség, amelyek ENSZ- és NATO-mandátum alapján látnak el missziós feladatokat. A paradigmaváltást Oroszország Ukrajna elleni 2022-es inváziója hozta el számos európai állam számára, noha a 2014-es krími annexió már komoly intőjelnek bizonyult. Az események hatására Európában egyre több ország vezette vissza vagy erősítette meg különböző formában a kötelező katonai szolgálat intézményét, és a tendenciák alapján ez a folyamat várhatóan folytatódni fog. A kérdés, hogy Magyarország védelempolitikája miként alkalmazkodik mindehhez.

KULCSSZAVAK: sorkatonai szolgálat, orosz–ukrán háború, nemzetközi védelempolitika, NATO, területvédelmi tartalék

The Impact of the Russo–Ukrainian War on the Compulsory Military Service in Europe

The end of the bipolar world order led to fundamental changes in military policy on both sides of the former Iron Curtain. Most decision-makers believed that the era of mass armies was over and that, in the future, only professional forces would be needed, carrying out missions under UN and NATO mandates. For many European states, this paradigm shift was brought about by Russia's 2022 invasion of Ukraine, although the 2014 annexation of Crimea had already served as a serious warning sign. In response to these events, an increasing number of countries in Europe have reintroduced or strengthened compulsory military service in various forms, and based on current trends, this process is expected to continue. The question is how Hungary's defense policy will adapt to all of this.

KEYWORDS: conscription, Russo–Ukrainian war, international defence policy, NATO, territorial defence reserve

✦ Magyar Honvédség Bauer Gyula 5. Területvédelmi Ezred, oktató tiszt (ÖT. főhadnagy) – Hungarian Defence Forces Gyula Bauer 5th Territorial Defense Regiment, instructor (reserve 1st lieutenant) E-mail: huberandras96@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6415-5978>

Bevezetés

A 2014-ben kirobbanó ukrán belpolitikai válság, majd a Krím-félsziget orosz annexiója és az azt követő kelet-ukrajnai szakadár fegyveres csoportok megjelenése Jugoszlávia széthullása óta nem látott mértékű változást okozott az európai biztonsági architektúrában, melyet a 2022-es totális orosz invázió tovább mélyített, illetve szélesített. Ezzel a hidegháború lezárta óta többnyire változatlan katonai doktrínákat változtattak meg államok szerte Európában és ezek közül egyik központi kérdés a kötelező katonai szolgálat visszavezetése vagy megerősítése. Miután felbomlott a Varsói Szerződés 1991-ben, a tömeghadseregek kora leáldozott és a haderők túlnyomó része az önkéntes szerepvállalásra, valamint a hivatásos és szerződéses állományra helyezte a toborzás fókuszát, amely beleillett a különböző konvencionális erőket érintő leszerelési egyezményekbe, valamint a gazdasági nehézségekkel küzdő főleg egykori szocialista országok új politikai irányelveibe (például Magyarország esetében).¹

Jelen tanulmányban elsősorban azt vizsgálom, hogy a 2022-ben totális háborúvá eszkalálódó – addig évekig alacsony intenzitású – konfliktus miként hatott a különböző európai országok (főként az EU és/vagy NATO tagállamok) sorkötelezettséggel kapcsolatos paradigmáira, illetve rövid történeti áttekintést adok az ukrán helyzet előtti környezetről és természetesen az egyes államok sorkatonai szolgálati formáiról. Némileg kitekerek a téma hazai vonatkozásaira, azonban nem célozom hosszú történeti áttekintést adni mivel 2004-ben az Országgyűlés felfüggesztette a sorkatonai szolgálatot és ennek visszavezetése nem szerepel napirenden², végezetül a jelenlegi tendenciákból konzekvenciát vonok le a jövőre nézve.

Haderők a posztbipoláris világrendben

A Szovjetunió és a szocialista katonai blokk felbomlását és a kelet-nyugati szembenállás megszűnését követően gyökeresen átalakult az európai biztonsági környezet és a tömeghadseregek korának leáldozott. Miután sorra buktak meg a kommunista rezsimok, a helyükre érkező politikai szereplők többnyire az euroatlanti integrációs törekvések, valamint a szabadpiaci gazdaságra történő átállás anyagi nehézségei okozta pénzügyi helyzet együttesen hatottak a védelmi doktrínák megváltoztatására.³ Számos esetben a lakosság számára is nehezen volt elfogadható, hogy miért van szükség a kötelező sorkatonai szolgálat fenntartására, de szakmai okok is indokolták a haderők átalakításának szükségességét. Az új típusú missziós feladatok (például béketámogató műveletek) pedig magasan képzett, hivatásos katonákat igényeltek, amit a vegyes minőségű sorállomány nem tudott optimálisan végrehajtani.⁴

Mіндеzen okok miatt az ezredforduló után Európa-szerte két hullámban számolták fel a sorkötelezettséget: az első hullám a nyugati országoké volt a '90-es évek elején, a második a közép- és kelet-európai posztkommunista államoké a NATO-hoz

1 Lippert 2024.

2 Szalay-Bobrovniczky 2023.

3 Tólas 2008, 69-71.

4 Hutton, Yann, Santana 2021, 17.

való csatlakozásuk környékén (pl. Magyarország 2004-ben). Az Európai Unió tagállamaiból 2019-re mindössze nyolc ország maradt, amely fenntartotta a sorozást (Ausztria, Ciprus, Dánia, Észtország, Finnország, Görögország, Litvánia és Svédország).⁵ E nyolcak között semleges vagy sajátos helyzetű állam is található, amelyek geopolitikai okokból vagy népszavazás nyomán döntöttek a megtartása mellett. Ausztriában 2013-ban népszavazás erősítette meg a sorkötelezettség fenntartását⁶, míg Finnország és Görögország sosem szüntette meg azt a közvetlen fenyegetettség (Oroszország, illetve Törökország) miatt. Ezekben az országokban a haderő társadalmi megbecsültsége is kiemelkedően magas és a lakosság bizalma átlag feletti a fegyveres erők iránt.⁷

Új kihívások és a paradigmaváltás

A 2010-es évek közepére Európa biztonsági környezetében ismét negatív folyamatok jelentkeztek. Oroszország expanzív politikája – a 2014-es ukrajnai beavatkozással – közvetlen fenyegetést jelentett a keleti és északi NATO-tagállamoknak, valamint a déli irányból jelentkező migrációs nyomás is komoly biztonsági kockázatot jelentett. A NATO 2014-es értékelése szerint egy esetleges orosz támadás esetén a szövetség nehezen tudna azonnali védelmet nyújtani a balti térségben és mindez arra készítette a frontvonalbeli országokat, hogy saját védelmi képességeiket fejlesszék, beleértve a kiképzett tartalékok bővítését is.⁸ Lényegében ennél a pontnál kezdődött az elemzés szempontjából releváns tendencia, mivel ezt követően Litvánia 2015-ben bejelentette, hogy reaktiválja a sorkötelezettség intézményét 9 hónapos időtartammal.⁹ Bár a litván haderő továbbra is elsősorban önkéntesekre épít, a sorozást a fennmaradó létszámihiányok pótlására használják: az alkalmasnak minősített fiatal férfiak közül évente mintegy 3500–4000 főt sorsol ki egy algoritmus tényleges szolgálatra. Svédország hasonlóképp járt el, ugyanis a 2010-ben felfüggesztett kötelező szolgálatot 2017-ben az akkori kormány megújította, immáron a nőkre is kiterjesztve.¹⁰ Több más országban is napirendre került a vita a sorkötelezettség visszaállításáról, Lettországból például 2017-ben megfontolták a lépést, de akkoriban elvetették arra hivatkozva, hogy legkorábban 5-10 éves távlatban volna kivitelezhető, és aránytalanul nagy anyagi és bürokratikus terhet jelentene a haderő számára.¹¹ Németországban Angela Merkel kancellár szintén nem támogatta a sorozás visszahozatalát, aki inkább a megkezdett haderőreform folytatását és a professzionális önkéntesekre támaszkodást tartotta kívánatosnak. Elismerve ugyanakkor a katonai szolgálat nemzetépítő és integrációs értékeit, a német kormányzó pártok elkezdtek

5 Lazarou, Lamprou 2025, 4–5. 2025-re tovább bővült a lista: The return of conscription? EU countries debate bringing back military service

6 Marad a kötelező sorkatonai szolgálat Ausztriában 2013.

7 B. Müller 2019, 3.

8 Shlapak, Johnson 2016, 1.

9 Kaziukonyte 2016, 87–88.

10 Besch, Westgaard: Europe's Conscription Challenge 2024.

11 Nikers: Latvia Pursues „Total Defense” Concept 2017.

gondolkodni egy alternatív közösségi szolgálat bevezetésén, amely akár a fegyveres erőknél is letölthető volna, a sorkötelezettség hagyományos formája helyett.¹²

Összességében a 2022 előtti évek már mutatták a paradigmaváltás jeleit: a Krím annexiója és a kelet-ukrajnai konfliktus nyomán a biztonságpolitikai diskurzusban megjelent a „sorkötelezettség reneszánsza” fogalom, valamint szakértők egy része előre jelezte a sorkatonai rendszer újbóli felértékelődését Európában, viszont az áttérés csak 2022 után következett be az Ukrajna elleni nyílt orosz invázióval.

A sorkatonai szolgálat modelljei

- Klasszikus: Ebben a rendszerben a jogalkotó célja az volt, hogy a meghatározott életkort elérő állampolgárokat – elsősorban férfiakat – katonai szolgálatra hívja be, ezáltal nagylétszámú tartalék haderőt hozzon létre. Európában ez a modell jellemzően olyan környezetben valósítható meg, ahol erős a hazafias elköteleződés és a fegyveres erők társadalmi támogatottsága magas. Kihívást jelent ugyanakkor a magas költség és a hosszú kiképzési idő, valamint az, hogy békeidőben a mennyiség sokszor a minőség rovására mehet. Illetve a mindenkit érintő kötelezettség társadalmi ellenállást is kiválthat, különösen, ha a fenyegetettség percepciója alacsony. Jelenleg olyan országokban alkalmazzák ezt a modellt, mint például Görögország vagy Észtország.¹³
- Szelektív: Ahogy a kifejezés is utal rá, ebben az esetben a meghatározott korosztály egy kiválasztott részének kell kötelező katonai képzésen részt venni. Általában az adott államok jogszabályai fenntartják a sorozás lehetőségét, de évente csak egy előre meghatározott létszámkvótát hívnak be, a többieket békeidőben felmentik vagy tartalék státuszba helyezik. A behívás történhet véletlenszerű kiválasztással (sorsolással) vagy célzottan, akár rangsorolással.¹⁴ A szelektív rendszer célja, hogy az állam elkerülje a feleslegesen nagy sorállomány kiképzését és fenntartását, fő kihívása ugyanakkor a kiválasztás igazságossága: biztosítani kell, hogy méltányos és átlátható legyen, ki lesz katona és ki nem, emellett gondoskodni kell a be nem hívottak alternatív kiképzéséről vagy tartalékos státuszáról, hogy szükség esetén ők is mozgósíthatók legyenek.
- Vegyes (hibrid) modell: Evidens módon a harmadik verzió az előző kettő ötvö-zete. Lényege, hogy az ország békeidőben is fenntartja a sorkötelezettséget jogilag, de a gyakorlatban elsősorban önkéntes jelentkezőkkel tölti fel a szükséges újonc-létszámot és csak ha nem gyűlik össze elégséges létszám, akkor egészítik ki a keretet kötelező behívásokkal. Hagyományosan Dánia és Norvégia alkalmazza ezt az eljárást: Dániában először a jelentkező önkénteseket veszik fel a katonai szolgálatra, és csak a fennmaradó helyekre sorsolnak ki a célcsoport között bevonulási kötelezettséget.¹⁵ Norvégiában minden 19. életévét betöltött állampolgárt besorozhatnak, de tényleges szolgálatot a korosztály az arra legalkalmasabbnak

12 Knight: Merkel's party mulls return of military service 2019.

13 Lazarou, Lamprou 2025, 5–6.

14 Lazarou, Lamprou 2025, 6.

15 Lásd bővebben a dán védelmi minisztérium tájékoztatását: Hvad er værnepligten?

ítélt részének kell teljesíteni.¹⁶ A hibrid modell előnye, hogy egyúttal helyez hangsúlyt az önkéntességre, valamint biztosítja a szükséges állománylétszámot kötelező erejű szolgálaton keresztül.

A fenti három modell azonosítható azon országok közül, ahol alkalmazzák a sorkatonai szolgálatot a vizsgált térségben és a következőkben ismertetem, hogy az orosz-ukrán válság, majd a későbbi háború milyen hatást gyakorolt a Európa különböző államainak sorkatonai szolgálathoz való viszonyára.

Svédország

Svédország a 2000-es években drasztikus haderőcsökkentést hajtott végre, majd a hidegháborús „totális védelem” modelljét feladva 2010-ben – a skandináv országok közül egyedüliként – felfüggesztette a kötelező katonai szolgálatot és teljes mértékben önkéntesekből álló haderőre állt át. A 2014-es orosz agresszió azonban ébresztőként hatott és középpontba került a balti-tengeri térség biztonsága a svéd védelmi gondolkodásban, amelynek hatására belátta a skandináv állam, hogy a kizárólag profi katonákból álló kis létszámú haderő nem tudna elég tartalékot mozgósítani egy fegyveres konfliktus esetén. Emiatt a kormány 2017-ben határozott a sorkötelezettség visszaállításáról, és 2018-ban megkezdték szolgálatukat az első bevonulók.¹⁷ 2022-t követően Stockholm feladta katonai semlegességét és csatlakozási szándékát fejezte ki a NATO-ba, amely 2 évvel később megtörtént,¹⁸ és ezzel párhuzamosan haderőfejlesztésbe kezdtek évi 10 ezer nő és férfi tervezett behívásával a következő évek során.¹⁹

Dánia

A hidegháború után azon kevés NATO-tagállam egyike maradt, amely megtartotta a sorkötelezettséget, viszont jelentősen korlátozott formában. Dánia a korábban ismertetett hibrid-szelektív rendszert alkalmazta: a férfi állampolgároknak ugyan regisztrálniuk kellett a sorozásra, de békeidőben csak mintegy évi 4–5 ezer főt hívtak be, jellemzően 4 hónapos alapkiképzésre. A keretet döntően önként jelentkező fiatalokkal töltötték fel, és csak a fennmaradó helyekre hívtak be sorsolással továbbiakat.

A megváltozott európai biztonsági helyzet azonban Dániát is lépésre ösztönözte, ugyanis a parlament 2023 júniusában határozott a katonai szolgálat kiterjesztéséről a nőkre is, valamint a szolgálati idő jelentős meghosszabbításáról. Ennek értelmében 2025. július 1. után minden 18. életévét betöltő dán nőnek is meg kell jelenniük katonai alkalmassági vizsgálatom (mint a férfiaknak), és ugyanúgy bekerülhetnek a sorsolási rendszerbe. Jelen kilátások alapján a kötelező szolgálat időtartamát fokozatosan 4 hónapról 11 hónapra emelik 2026-ra.²⁰ A cél, hogy a jelenlegi 5000 fős éves

16 Lásd bővebben a norvég védelmi minisztérium tájékoztatását: Verneplikten.

17 Lásd bővebben a svéd haderő tájékoztatását: Värnplikten genom åren 2022.

18 Hungary Approves Sweden's NATO Application 2024.

19 A Riksdag által elfogadott teljes törvényjavaslat: Totalförsvaret 2025–2030 2024.

20 Fuld ligestilling i værneplikten fremrykkes 2025.

behívott létszámot 2033-ra 7500 főre növeljék, amit a fokozódó orosz fenyegetés és általánosságban a nemzetközi biztonsági környezet állapota indokol a döntéshozók szerint, illetve a gendersemleges humánpolitika jegyében a nőknek is egyenlő arányban hozzá kell járulniuk a haza védelméhez.²¹

Norvégia

Norvégia NATO-tagként sosem szüntette meg a sorkötelezettséget, sőt 2015-től a világon az első között vezette be a nemek közötti egyenlőségen alapuló sorozást. A norvég rendszer ugyanakkor továbbra is kiválasztás alapú: a fiatalok kb. egynegyedét hívják be ténylegesen, így biztosítva, hogy motivált és alkalmas állomány kerüljön a csapatokhoz.²² A 2022-es háború következtében Norvégia is növelte védelmi költségvetését és szorosabban együttműködik a szomszédos országokkal, de a sorkötelezettség terén nem volt szükség fordulatra, hiszen a rendszer már adott volt a gyors mobilizációra.²³

Észtország

A balti állam függetlensége elnyerése és az euroatlanti integráció ellenére sem szüntette meg a sorozást (ellentétben Lettországgal és Litvániával), az ország csekély számú népessége és Oroszországhoz való földrajzi elhelyezkedése okán. A 2014–2022 közötti időszakban Észtország növelte védelmi ráfordításait, és igyekezett bővíteni a kiképzett állományt. A legfőbb kihívás az, hogy a kis ország korlátozott kapacitása miatt a sorkötelekosztruktúra kevesebb mint felét tudják ténylegesen behívni és kiképezni, de ennek ellenére 2022 után Tallinn radikálisan megemelte és egy évvel később már ötször annyi tartalékost hívtak be szolgálatteljesítésre, mint két évvel korábban. Továbbá Svédországhoz hasonlóan napirenden van a nőkre kiterjedő kötelező katonai szolgálat kérdése.²⁴ Fontos kiemelni, hogy egy 2022-es felmérés szerint az észt lakosság 88%-a támogatja az ország védelmi képességeinek fokozását, amely nagyban megkönnyíti a kormányzat szakpolitikai döntéshozatalát.²⁵

Litvánia

A balti ország az euroatlanti integrációt követően szintén a hivatásos haderő modelljére állt át 2008-ban. 2014 eseményei ébresztőként hatottak Litvániában, hiszen rövid időn belül felmerült a sorkötelezettség ideiglenes visszaállításának gondolata, majd 2015 tavaszán az egyre élesedő geopolitikai helyzet miatt a litván törvényhozás döntött a kérdésben. Ennek értelmében évente 3500–4000 fő 18–26 éves férfinek írnak elő kötelező szolgálatot 9 hónapos időtartamban. A behívás „vegyes” módon történik:

21 Fast-tracking key investments in defence and security and full gender equality in conscription 2024.

22 Lazarou, Lamprou 2025, 7.

23 The Norwegian government proposes a 19 billion (NOK) increase in defence spendings 2024.

24 Szymański 2024, 1–4.

25 Kvamladze 2023, 2.

a többség önként jelentkezik a szolgálatra (a hazafias elköteleződés erős a társadalomban), a fennmaradó helyekre pedig sorshúzással választják ki a hadköteles korúak közül azokat, akiknek be kell vonulniuk.²⁶ 2015–2021 között Litvánia fokozatosan növelte védelmi képességeit: drasztikusan emelték a védelmi kiadásokat, felgyorsították a haditechnikai modernizációt és növelték a haderő létszámát.

A 2022-es orosz invázió után Litvánia további intézkedéseket hozott a katonai szolgálat átalakítására. 2023–2024 folyamán a parlament több intézkedést szavazott meg, hogy rugalmasabbá és vonzóbbá tegye a szolgálatot a fiatalok számára, melyek közül az egyik, hogy bizonyos esetekben a 9 hónapos szolgálat lerövidíthető 6 hónapra – például egyes egyetemisták vagy speciális szaktudással rendelkező önkéntesek számára bevezették a 3 hónapos „alap szolgálat” lehetőségét, mely során intenzív kiképzést kapnak, majd tartalékosként folytathatják civil pályájukat. Mindemellett meghosszabbították a tartalékos kötelezettség időtartamát: a kiképzett katonák immár 15 évig (az addigi 10 év helyett) számítanak hadköteles tartaléknak. A litván közvélemény mára jelentős többséggel (60% felett) támogatja az általános sorkötelezettség fenntartását.²⁷

Finnország

Helsinki nem szüntette meg a hidegháború végével sem a kötelező katonai szolgálat intézményét. A finn doktrínákban a teljes lakosság bevonásával készülnek fel az ország fegyveres védelmére: a békeidőben kicsi, hivatásos magra épülő haderő konfliktus esetén gyorsan felduzzasztható a sorköteles korú állampolgárok tömeges behívásával. Ennek köszönhetően Finnországnak papíron 870 ezer kiképzett tartalékos van – lakosságárányosan az egyik legnagyobb Európában –, amely hatékony elrettentő erőt képviselhet egy agresszorral szemben. Ez a rendszer a 2014-es orosz ukrajnai műveletek után is változatlanul folytatódott: míg sok más ország ekkor ébredt rá a területvédelem fontosságára, a finnek már eleve erre rendezkedtek be, tekintettel az orosz határ közelségére és a történelmi tapasztalatokra.²⁸ A krízis hatására a finn közvélemény még jobban megerősítette a sorkötelezettség támogatását (a lakosság közel 80%-a egyetért a rendszerrel), és a kormányzat növelte a védelmi költségvetést, de nem kellett alapvető paradigmaváltást végrehajtaniuk.

Svédországhoz hasonlóan, az orosz fenyegetésre válaszul Finnország is röviddel a 2022-es események nyomán csatlakozott a NATO-hoz.²⁹ Az integrációt követően jelentősen emelték a tartalékosoknak tartott hadgyakorlatok számát és méretét, 2023-ban már közel ötvenezer tartalékoszt hívtak be különféle kiképzési foglalkozásokra.³⁰ Felmerült a nők kötelező szolgálatának kérdése is, de jelenleg törvényi kötelezettség nem terheli őket, viszont dönthetnek úgy, hogy vállalják a sorkatonai szolgálatot.

26 Lithuanian Armed Forces - Military Service.

27 Szymański 2024, 6–9.

28 McBride 2025, 1–2.

29 Finland joins NATO as 31st Ally 2023.

30 Reuters 2025.

Lengyelország

Lengyelország 2009-ben, elsőként a régióban, felfüggesztette a kötelező katonai szolgálatot, és áttért a teljesen hivatásos állományú katonákból álló haderőmodellre.³¹ A döntés háttérében az akkori viszonylag nyugodt biztonsági helyzet és a NATO-tagság miatti bizalom állt. 2014 után – látva Oroszország egyre agresszívebb politikáját – Lengyelország ugyan jelentősen növelte védelmi kiadásait és gyorsított ütemben modernizálta fegyveres erejét, de a sorozást ekkor sem vezették vissza. Ehelyett a lengyel vezetés arra koncentrált, hogy vonzóvá tegye a katonai pályát: megemelték a katonák fizetését, új fegyverrendszereket szereztek be, illetve 2017-ben létrehozták a Területvédelmi Erőket (WOT).³² A 2022-ben kitört háború azonban Lengyelországot közvetlenül is fenyegetve érintette, hiszen a szomszédban dúló konfliktus és Oroszország ellenséges retorikája új helyzetet teremtett és tavaszán a Szejm elfogadta az új „Honvédelmi Törvény”-t (Lex Obrony Ojczyzny), amelynek célja a fegyveres erők radikális bővítése, azonban a kötelező katonai szolgálat egyelőre nem szerepel napirenden.³³

Németország

Németországban 2011-ben felfüggesztették a kötelező katonai szolgálatot és a Bundeswehr innentől teljes mértékben önkéntes alapú haderővé vált, ami megfelelt a hidegháború utáni nyugodtabb európai biztonsági környezetnek.³⁴ A 2014-es orosz–ukrán válság idején ugyan számos kritika érte a német haderőt a leépítések és az alulfinanszírozottság miatt, de a sorkötelezettség visszaállítása akkoriban politikai tabunak számított. Angela Merkel kormánya inkább a NATO keleti szárnyának megerősítésében vett részt, de odahaza a védelmi büdzsét csak mérsékelten emelték.³⁵ A kötelező szolgálatról legfeljebb elméleti szinten esett szó néha, de konkrét lépések nem történtek 2014 után, valamint fontos hozzátenni, hogy a 18-29 éves korosztály 61%-a nem is támogatja azt egy friss kutatás szerint.³⁶

A 2022 februárjában megindult orosz invázió azonban gyökeres fordulatot (német kifejezéssel *Zeitenwende*-t) hozott Németország védelempolitikájában.³⁷ A kormány óriási (100 milliárd eurós) pluszforrást különített el a haderő fejlesztésére, és vállalta a NATO előírt védelmi kiadási szintjének elérését.³⁸ Ezzel párhuzamosan felélénkült a vita a társadalmi szerepvállalásról is: több politikai szereplő felvetette egy általános nemzeti szolgálat (akár katonai, akár polgári) bevezetését a fiatalok számára. 2023–2024 folyamán a közvélemény is egyre inkább osztotta ezt a vélekedést, látva

31 Dobos, Tálás 2011, 46.

32 Marcinek, Boston 2025, 15–16.

33 A törvény teljes szövege: Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny.

34 Bundestag will Aussetzen der Wehrpflicht beschließen 2011.

35 Fodor 2025.

36 Urbancik 2025.

37 Korcsik 2025, 111.

38 Csiki Varga, Etl 2022, 78.

a szomszédos és/ vagy szövetséges országok (pl. Lengyelország, Litvánia) lépéseit az orosz fenyegetés fennmaradása mellett. 2024-ben már a Bundeswehr vezetése is arról beszélt, hogy ha nem sikerül elég önkéntest toborozni, előbb-utóbb szükség lehet a sorozás visszahozására.³⁹

2025-ben a német kormány elfogadott egy átfogó intézkedéscsomagot a katonai szolgálat vonzóbbá tételére, ami tulajdonképpen előkészíti a terepet a sorkötelezettség esetleges újbóli bevezetéséhez, aminek központi eleme egy „önkéntes szolgálati év”: a fiatalok számára 6 hónapos alapozó katonai kiképzést kínálnak, amelyet követően dönthetnek, hogy leszerelnek, tartalékosnak állnak vagy hivatásos szolgálatra jelentkeznek.⁴⁰ A kormány reményei szerint így sikerül majd elegendő utánpótlást biztosítani a Bundeswehr létszámnövelési céljaihoz: 2031-re 200 ezer főben határozták meg a stratégiai célt.⁴¹ A csomag része a fiatalok korai megszólítása: 2024-től minden 18 éves férfi hivatalos levelet kap, amelyben nyilatkoznia kell a katonai szolgálatra való alkalmasságáról és hajlandóságáról, a nők pedig önkéntes alapon tölthetik ki ugyanezt. 2027 közepétől tervezik bevezetni a 18 éves kort betöltő férfiak számára a kötelező egyézségügyi alkalmassági vizsgálaton történő megjelenést, hogy szükség esetén a tényleges sorozás gördülékenyebben haladhasson. A kormánykoalíció kereszténydemokrata pártja 2025 októberében úgy látta, hogy kizárólag önkéntes alapon nem lehet feltölteni a szükséges állományt és a sorsolás alapú kiválasztással kellene kiegészíteni a haderőreformot, viszont a szociáldemokrata párt vezette védelmi tárca ezt nem támogatta, így egyelőre konkrét döntés nem született.⁴²

Nyugat-Balkán

Általánosságban a nyugat-balkáni országokban a 2010-es évekre megszűnt a sorkatonai szolgálat, de a 2020-as évek változó biztonsági környezete – beleértve az orosz–ukrán háború hatásait – új trendet indított el.⁴³ Szerbia és Horvátország egyaránt úgy döntött, hogy újra bevezeti (könnyített formában) a kötelező szolgálatot.⁴⁴ (2025. október 24-én a horvát parlament el is fogadta az erről szóló javaslatot).⁴⁵ Ez részben válasz a térségbeli fegyverkezési versenyre, a fiatalok csekély hajlandóságára a hivatásos katonai pályára, valamint részben belpolitikai okok is állnak mögötte. A Balkán más államai egyelőre kívánnak, de figyelemmel kísérik a regionális tendenciát és könnyen lehet, hogy amennyiben a biztonsági helyzet tovább romlik, mások is mérlegelik a sorkötelezettség újbóli bevezetését vagy legalább a lakosság szélesebb körű honvédelmi képzését.

39 Martin, Alviz 2025.

40 Neuer Wehrdienst 2025.

41 Bundeswehr – attraktiver Arbeitgeber 2025.

42 Sorkatonai szolgálat: fordulat történt Európa legerősebb országában, úgy néz ki minden borul 2025.

43 Marleku, Llallosi 24, 3.

44 Rakic 2025. és Tesija 2025.

45 Veliki vodiè kroz Temeljno vojno osposobljavanje 2025.

Magyarország

Hazánkban 2004-ben az országgyűlés – a nemzetközi biztonsági környezetnek megfelelően – döntött a kötelező katonai szolgálat felfüggesztéséről. Az euroatlanti integrációnk beteljesedésével a magyar védelempolitika kizárólag missziós szerepvállalásra és szövetségi műveletekre rendezkedett be a professzionális haderő fenntartásával.⁴⁶ Következő 10 esztendő relatíve békésen telt számunkra, de aztán a 2014-es ukrán válság, a 2015-ös menekültválság, valamint a haderő szervezeti- és technikai színvonala (és a NATO elvárása) rákényszerítette a döntéshozókat komoly változások eszközzésére. Ennek nyomán a jól ismert Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program elindult, valamint fontos eleme lett az Önkéntes Területvédelmi Tartalékos (ÖTT) rendszer létrehozása és feltöltése, viszont a kötelező katonai szolgálat továbbra sem került napirendre.⁴⁷ Sőt a 2022-es események hatására sem változott a magyar védelempolitika az adott kérdésben, valamint fontos kiemelni a társadalmi támogatottság hiányát. Amíg más országokban a fenyegetettség percepciója teszi elfogadottá sőt, elismertté a kötelező szolgálatot, hazánk esetében mindez rendkívül hiányzik.⁴⁸

A Területvédelmi Erők célként meghatározott létszámát 20 ezer főben maximalizálták⁴⁹ és az évek alatt fokozatos növekedést mutatott a különböző toborzó- és ösztönzőprogramoknak köszönhetően, így létszámuk mára eléri a 16 ezer főt a Magyar Honvédség Vezérkar főnökének tájékoztatása alapján.⁵⁰

Következtetések

Látható, hogy az orosz–ukrán háború nyomán elsősorban Európa északi, illetve keleti régióiban – tehát az Oroszországhoz földrajzilag közel eső államokban – figyelhetők meg a legjelentősebb változások a sorkatonai szolgálat szabályozása terén. E térségekben a közvetlen fenyegetettség percepció a társadalmakban különösen erőteljesen jelen van, ami kedvezett annak, hogy több állam ismételten bevezesse a kötelező katonai szolgálatot, míg mások a már létező rendszert tovább mélyítsék. Emellett a gendersemleges toborzási elv térnyerése révén a nők szerepe is fokozatosan felértékelődik a nemzeti védelmi stratégiákban. Az egyes országok által alkalmazott sorozási modellek eltérései történelmi, politikai és gazdasági sajátosságokból adódnak, így nincs egységes európai megoldás. Finnország és Svédország esetében a védelempolitikai gondolkodásmód mélyreható átalakulása figyelhető meg: a katonai semlegesség feladásával és a NATO-hoz való csatlakozással e két állam új biztonságpolitikai paradigmát alakított ki. Az orosz agresszió tehát nem csupán közvetlen fenyegetést jelentett, hanem a kollektív védelemhez való csatlakozás irányába is ösztönzően hatott. A kötelező katonai szolgálat kérdése olyan országokban is újra

46 Bodó 2022, 17.

47 Szűcs 2016.

48 Tar 2025.

49 Szénási 2024, 133.

50 Navarrai Mészáros, Teszler 2025.

napirendre került, ahol a fegyveres szolgálat iránt korábban alacsony volt a társadalmi motiváció, például Németországban, bár a német védelmi stratégia továbbra is önkéntes alapon működik, a legmagasabb szintű politikai diskurzusban tapasztalható elmozdulás jól tükrözi a romló európai biztonsági környezet hatását.

Magyarország esetében ugyanakkor sem a 2014-es ukrán válság, sem a 2015-ös migrációs válság, sem pedig a 2022-ben kirobbant orosz–ukrán háború nem eredményezett érdemi paradigmaváltást a sorkötelezettség kérdésében, viszont időről időre közbeszéd tárgyát képezi, de a vizsgált időszakban kormányzati szinten nem mutatkozott tényleges szándék a rendszer visszaállítására. Ezen felül meglátásom szerint a sorkatonai szolgálat általános társadalmi elfogadottsága jelenleg csak egy közvetlen biztonsági fenyegetés esetén volna elképzelhető. A vizsgált országok példája alapján a lakossági támogatás alapfeltétele a honvédelmi nevelés és a társadalmi felelősségvállalás értékeinek korai, intézményesített beépítése az oktatási rendszerbe, valamint fontos hangsúlyozni, hogy a modern társadalmakban a jogok mellett a kötelezettségek tudatosítása is elengedhetetlen ahhoz, hogy a haza védelme közös ügyként jelenjen meg. A korábbi hazai sorkatonai modell visszaállítása önmagában nem jelentene megoldást: a mai kor igényeihez igazodó, rugalmas, többpilléres rendszer kialakítása szükséges, amely a skandináv országok – például Dánia vagy Norvégia – gyakorlatából is inspirációt meríthet. A nemek közötti egyenlőség elve alapján a nők bevonása a honvédelmi rendszerbe nemcsak társadalmi, hanem stratégiai értelemben is indokoltnak látom, viszont ez csak akkor valósulhat meg, ha párhuzamosan biztosított az ehhez szükséges anyagi politikai, és társadalmi támogatás. Az európai és szövetségi szintű tendenciák egyértelműen abba az irányba mutatnak, hogy a kötelező katonai szolgálat – új formákban, de – ismét markáns szerephez jut, ezért Magyarország számára tehát a jövőbeni védelmi reformok során e folyamatokhoz való igazodás nemcsak logikus, hanem célszerű irány is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- B. Müller Tamás 2019. Sorkötelezettség Európában. *Infojegyzet*: 3.
https://www.parlament.hu/documents/10181/1789217/Infojegyzet_2019_29_sorkoteleztetseg.pdf/5ce89f0f-6bed-cfe9-ad8c-8d0ece3e5c52 (Letöltés ideje: 2025.10.16.)
- Besch Sophia, Westgaard Katrine: Europe's Conscription Challenge: Lessons From Nordic and Baltic States.
<https://carnegieendowment.org/research/2024/07/europes-conscription-challenge-lessons-from-nordic-and-baltic-states?lang=en> (Letöltés ideje: 2025.10.15.)
- Bodó Szabolcs 2022. A hadkötelezettség történeti áttekintése Magyarországon.
Hadtudományi Szemle 15 (1): 5–19. <https://doi.org/10.32563/hsz.2022.1.1>
- Csiki Varga Tamás, Etl Alex 2022. Forradalom vagy kiigazítás? A német haderő fejlesztésének kérdései az orosz-ukrán háború fényében.
Nemzet és Biztonság 15 (2): 77–95. <https://doi.org/10.32576/nb.2022.2.5>
- Dobos Edgár, Tóth Péter 2011. Védelmi és haderőreformok Európában – a cseh és lengyel példa.
Nemzet és Biztonság 4 (6): 39–50. <https://nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=450>
- Fast-tracking key investments in defence and security and full gender equality in conscription.
<https://www.fmn.dk/en/news/2024/fast-tracking-key-investments-in-defence-and-security-and-full-gender-equality-in-conscription/> (Letöltés ideje: 2025.10.16.)

- Fuld ligestilling i værnepligten fremrykkes.
<https://www.fmn.dk/da/nyheder/2025/fuld-ligestilling-i-varnepligten-fremrykkes/>
(Letöltés ideje: 2025.10.16.)
- Hungary Approves Sweden's NATO Application.
<https://www.nordicdefencesector.com/article/hungary-approves-swedens-nato-application>
(Letöltés ideje: 2025.10.16.)
- Hutton Liam, Yann Milo, Santana Maria Vitoria 2021. *The Professionalisation of The Armed Forces*.
Brüsszel: Finabel.
- Hvad er værnepligten? <https://karriere.forsvaret.dk/varnepligt/hvad-er-vaernepligt/#collapse-202613>
(Letöltés ideje: 2025.10.16.)
- Kaziukonyte Sandra 2016. A Baltikum biztonsági környezete és az ukrán válság okozta kihívásokra adott válaszok. *Nemzet és Biztonság* 9 (4): 77–96.
https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2016_4_08_kaziukonyte_sandra_-_a_baltikum_biztonsagi_kornyezete_es_az_ukran_valsg_okoza_kihivasokra_adott_valaszok.pdf
- Knight Ben: Merkel's party mulls return of military service.
<https://www.dw.com/en/conscription-in-germany-merkels-party-mulls-return-of-military-service/a-51456280> (Letöltés ideje: 2025.10.15.)
- Korcsik Kristóf Máté 2025. A lengyel–német kapcsolatok alakulása és az együttműködés lehetőségei (2025–2025) I. *Nemzet és Biztonság* 18 (2): 102–139. <https://doi.org/10.32576/nb.2025.3.7>
- Lazarou Eleni, Lamprou Panagiotis 2025. *Conscription as an element in European Union preparedness*.
European Parliament Research Service.
- Lippert William: Stabilizing Europe's Security Architecture after the Russo-ukraine War?
The Future of Conventional Arms Control in Europe.
<https://www.globalgovernance.eu/publications/stabilizing-europes-security-architecture-after-the-russo-ukraine-war-the-future-of-conventional-arms-control-in-europe>
(Letöltés ideje: 2025.10.14.)
- Lithuanian Armed Forces - Military Service. <https://kariuomene.lt/en/who-we-are/military-service/23649>
(Letöltés ideje: 2025.10.17.)
- Marad a kötelező sorkatonai szolgálat Ausztriában.
<https://honvedelem.hu/hatter/biztonsagpolitika/marad-a-kotelezo-sorkatonai-szolgalat-ausztriaban.html> (Letöltés ideje: 2025.10.15.)
- Marcinek Krystyna, Boston Scott 2025. *Polish Armed Forces Modernization: A New Cornerstone of European Security*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Marilen Martin, Laura Alviz: Germany is One Step Closer Toward Reviving Military Conscription.
https://www.bloomberg.com/news/features/2025-08-23/will-germany-reintroduce-mandatory-military-service?_(Letöltés ideje: 2025.10.20.)
- Marleku Alfred, Llallosi Elsa 2024. *The Impact of the War in Ukraine on Conscription Policies in Western Balkan Countries*. UBT Knowledge Center
- Navarrai Mészáros Márton, Teszler Vendel: Haderő: Felépült a tartalékos pillér, amelyre lehet támaszkodni.
<https://honvedelem.hu/magazin/hadero-felepult-a-tartalekos-piller-amelyre-lehet-tamaszkodni.html> (Letöltés ideje: 2025.10.20.)
- Nikers Olevs: Latvia Pursues „Total Defense” Concept.
<https://jamestown.org/program/latvia-pursues-total-defense-concept-rejects-conscription/>
(Letöltés ideje: 2025.10.15.)
- Rakic Snezena: Military Service: Will young men born in 2006 be the first to be recruited?
<https://www.serbianmonitor.com/en/military-service-will-young-men-born-in-2006-be-the-first-to-be-recruited/> (Letöltés ideje: 2025.10.20.)
- Reuters: Fearing war with Russia, Finland hardens NATO's northern frontier.
<https://www.arctictoday.com/fearing-war-with-russia-finland-hardens-natos-northern-frontier/>
(Letöltés ideje: 2025.10.14.)
- Shlapak David A., Johnson Michael W. 2016. *Reinforcing Deterrence on NATO's Eastern Flank*. RAND Corporation.

- Sorkatonai szolgálat: fordulat történt Európa legerősebb országában, úgy néz ki minden borul.
<https://www.portfolio.hu/global/20251015/sorkatonai-szolgalat-fordulat-tortent-europa-legerosebb-orzagaban-ugy-nez-ki-minden-borul-793530> (Letöltés ideje: 2025.10.20.)
- Szalay-Bobrovniczky Kristóf válasza írásbeli országgyűlési képviselői kérdésre:
<https://www.parlament.hu/irom42/02850/02850-0001.pdf> (Letöltés ideje: 2025.10.14.)
- Szénási Imre 2024. Tartalékosok a Magyar Honvédségben. *Hadtudományi Szemle* 17 (k.sz.): 127–141
<https://doi.org/10.32563/hsz.2024.ksz.9>
- Szűcs László: Honvédelmi és haderőfejlesztési program kezdődik.
<https://honvedelem.hu/hirek/hazai-hirek/honvedelmi-es-haderofejlesztési-program-kezdodik.html>
(Letöltés ideje: 2025.10.20.)
- Tálas Péter 2008. Kelet-Közép-Európa az integrációk szorításában. *Nemzet és Biztonság* 1 (3): 65–76.
https://nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/talas_peter-kelet_kozep_europa_az_integraciok_szoritasaban.pdf
- Tar Gábor: Nálunk ellenzik legtöbben a sorkatonaság visszaállítását egy európai felmérés szerint.
<https://www.portfolio.hu/global/20250623/nalunk-ellenzik-a-legtobben-a-sorkatonasag-visszaallitasat-egy-europai-felmeres-szerint-769719> (Letöltés ideje: 2025.10.20.)
- Tesija Vuk: Croatia Unveils Bill Restoring Mandatory Conscription.
<https://balkaninsight.com/2025/06/04/croatia-unveils-bill-restoring-mandatory-military-service/>
(Letöltés ideje: 2025.10.20.)
- The Norwegian government proposes a 19 billion (NOK) increase in defence spendings.
<https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/the-norwegian-government-proposes-a-19-billion-nok-increase-in-defence-spendings/id3056071/> (Letöltés ideje: 2025.10.16.)
- The return of conscription? EU countries debate bringing back military service.
<https://europeanewsroom.com/the-return-of-conscription-eu-countries-debate-bringing-back-military-service/> (Letöltés ideje: 2025.10.15.)
- Totalförsvaret 2025–2030.
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/proposition/totalforsvaret-2025-2030_hc0334/html/ (Letöltés ideje: 2025.10.16.)
- Urbancik Johanna: 'Fully committed to peace': Is it time to bring back conscription in Germany?
<https://www.euronews.com/my-europe/2025/03/27/fully-committed-to-peace-is-it-time-to-bring-back-conscription-in-germany> (Letöltés ideje: 2025.10.17.)
- Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny.
<https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/obrona-ojczyzny-19220069>
(Letöltés ideje: 2025.10.17.)
- Värnplikten genom åren.
<https://www.forsvarsmakten.se/sv/information-och-fakta/var-historia/artiklar/varnplikt-under-109-ar/> (Letöltés ideje: 2025.10.16.)
- Veliki vodič kroz Temeljno vojno osposobljavanje.
<https://www.morh.hr/veliki-vodic-kroz-temeljno-vojno-osposobljavanje-tvo/>
(Letöltés ideje: 2025.10.24.)
- Verneplikt <https://www.forsvaret.no/forstegangstjeneste/verneplikt> (Letöltés ideje: 2025.10.16.)

Varga Nóra[✧]

Az organikus háborúelmélet kritikája a jelenkori háborús ideológiák tükrében

DOI 10.17047/HADTUD.2026.36.1.89

A cikk az organicizmus, mint háborús ideológia értelmezhetőségét vizsgálja a 21. század geopolitikai és ideológiai kontextusában. Az organikus metafora, amely a társadalmat élő szervezetként értelmezi, a háborút gyakran „megtisztító” vagy „gyógyító” beavatkozásként ábrázolja, amelynek célja a belső „idegen” vagy „romlott” elemek eltávolítása. Ez a szemléletmód napjainkban is visszatér, különösen az orosz politikai gondolkodásban és retorikában, ahol a fegyveres konfliktusokat morális és spirituális kötelességként jelenítik meg. A szerző arra a következtetésre jut, hogy az organikus háborúfelfogás nemcsak történelmi jelentőséggel bír, hanem ma is aktívan alakítja a háborúról és békéről alkotott elképzeléseinket, azonban ma már nem a „béke” és a „nyugalom” a szervezetet leépítő destruktív folyamat indikátora, hanem a háború, a nyugtalanság és a félelem.

KULCSSZAVAK: háború, organicizmus, generációk, technológiai forradalom, pszichológia

A Critique of Organic War Theory in the Context of Contemporary War Ideologies

The study examines the relevance of organic war theory within the geopolitical and ideological landscape of the 21st century. It explores how the metaphor of society as a living organism has been used to conceptualize war as a purifying or healing intervention aimed at removing internal “foreign” or “corrupt” elements. This perspective has re-emerged in contemporary political rhetoric, notably within Russian discourse, where military actions are framed as moral and spiritual obligations. The study analyzes the implications of this organic framework on modern conceptions of war and peace, highlighting a shift wherein war, unrest, and fear are no longer seen as destructive forces but as necessary means to preserve the health of the societal organism. It concludes that the organic view of war continues to shape contemporary ideologies, influencing how conflicts are justified and perceived in the modern era.

KEYWORDS: war, organicism, generations, technological revolution, psychology

✧ Nemzeti Közszerzői Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – Ludovika University of Public Service, Doctoral School of Military Science, PhD Fellow
e-mail: varnora98@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0004-7530-7864>

Bevezetés

A történelem folyamán számos gondolkodó tekintette a háborút az állam, a nemzet életének természetes, sőt szükséges velejárójának. Az irányzat képviselői¹ szerint a fegyveres konfliktusok „megtisztítják” a társadalmat a dekadens vagy gyenge elemektől, és megújulást hoznak. Ezt a felfogást nevezzük organikus háborúelméletnek, mivel az államot egy élő szervezethez hasonlítja, amelynek fejlődési ciklusához hozzátartozik a harc és a pusztítás is.² Felmerül a kérdés, hogy vajon a 21. században, a radikálisan megváltozott nemzetközi biztonsági környezetben, illetve a hadviselés karakterisztikájának változása során – például a kiberhadviselés, a drónok és autonóm fegyverek korában – továbbra is tartható-e az a nézet, miszerint a háború az állam életének „természetes” része és a társadalom számára összességében pozitív, megtisztító erőként bír. Ennek megválaszolásához először meg kell ismerni az organikus háborúfelfogás elméleti hátterét és történeti képviselőit, majd vizsgálatnak kell alávetni a modern hadviselés jellemzőit, különös tekintettel azokra az új elemekre, melyek – gyakorlatilag – elidegenítik az embert a harc közvetlen valóságától. Ezt követően kiemelt figyelmet kell fordítani az orosz politikai gondolkodás példájára: Ivan Iljin eszméire és Vlagyimir Putyin gondolkodására, Timothy Snyder: *A szabadság felszámolása* című művét is segítségül hívva annak feltárására, hogy a mai orosz geopolitikai gyakorlat mennyiben követi az organicista elveket. Végül kritikai megközelítésben értékeljük, mennyiben tartható fenn a háború ilyen organikus szemlélete a 21. században, és milyen ellenérvek merülnek fel a modern tapasztalatok fényében.

A tanulmány módszertana kettős megközelítésen alapul: egyrészt koncepcionális elemzésen, mely feltárja az organikus háborúelmélet elméleti gyökereit és történeti fejlődését; másrészt esettanulmányon, amely Ivan Iljin eszméin és azok 21. századi orosz katonai–geopolitikai értelmezésén keresztül vizsgálja, miként jelenik meg az organicizmus a kortárs hadviselési diskurzusban. A módszertan részeként kvalitatív tartalomelemzést alkalmaz a vonatkozó primer és szekunder források (filozófiai szövegek, politikai beszédek, propagandanyagok) összevetésére.

Az organikus háborúelmélet

Az organicizmus a társadalmat és önmagában az államot úgy szemléli, mint egy élő organizmust, amelynek sajátos életciklusai és szükségletei vannak. Az organikus háborúelmélet ennek megfelelően a háborút a politikai élet természetes funkciójának tekinti – hasonlóan ahhoz, ahogy egy szervezet immunrendszere harcol a betegséggel.

1 Az organicista háborúelmélet egyik kiemelt jelentőséggel bíró képviselője Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831), német filozófus volt; továbbá említésre méltó Friedrich von Bernhardi tábornok (1849–1930) és magyar viszonylatban Concha Győző (1846–1933) munkássága. Az orosz filozófia meghatározó alakja Ivan Iljin (1883–1954) a tanulmány során bővebb említésre kerül.

2 Boda 2023.

A 19. század végére és a 20. század elejére azonban az organicista szemlélet radikális formái jelentek meg a politikai gondolkodásban. Erre példa Friedrich von Bernhardi porosz tábornok, aki 1912-ben publikált *Deutschland und der Nächste Krieg* (*Németország és a következő háború*) című művében kijelentette: „A háború elsősorú biológiai szükségszerűség, az emberiség életének olyan szabályozó eleme, amelyről nem lehet lemondani, mert enélkül az emberiség egészségtelen fejlődésnek indulna, ami kizárja a faj felemelkedését és ezzel minden valódi civilizációt.”³ E felfogás szerint a tartós béke vágya érthető ugyan humanitárius szempontból, de természetellenes: a történelemben a háború volt a haladás és megújulás atyjának tekinthető („a háború minden dolgok atyja”, idézve Hérakleitoszt Bernhardi művében).⁴ Hasonló gondolatot fogalmazott meg Oswald Spengler (1880–1936), a nyugat alkonya teóriájának híres képviselője. Spengler szerint a béke csak utópista óhaj, míg a háború történelmi tény: „A béke vágyálom, a háború tény; a történelem sosem törődött az emberi vágyakkal és eszményekkel.”⁵ Spengler a világtörténelmet ciklikus folyamatnak látta, ahol a kultúrák felemelkednek, majd hanyatlanak; szerinte az élő kultúrák és „erős fajok” nem mondhatnak le a harcról anélkül, hogy el ne veszítsék életerejükét – a túlzott pacifizmus a civilizáció öregedésének jele, míg az erős népek fejlődését szükségszerűen végig kísérik a háborúk.⁶ Az ilyen nézetek az államokat a természet rendjének alávetett organizmusoknak tekintették, amelyekre ugyanúgy érvényes a biológiai törvény, miszerint a küzdelem az életadó elv, a gyengék elhullanak, az erősek fennmaradnak.⁷

Az organikus háborúfelfogás a 20. század első felében nem csupán a teoretikusok, hanem művészek között és politikai mozgalmak szintjén is megjelent. F. T. Marinetti és az olasz futuristák provokatív módon ünnepezték a háborút⁸, mint a megtisztulás eszközét. Híres jelszavuk volt: „a háború a világ egyetlen higiéniája”, vagyis a háború az emberiség számára olyan, mint a szervezet számára a fertőtlenítés.⁹ A futuristák a háborúban látták a modern világ megtisztításának útját a régi értékektől és a gyengeségtől; e felfogásuk a szélsőséges nacionalizmus és később a faszizmus előfutárává tette őket.¹⁰ Hasonlóképpen, a faszizmus és a nemzetszocializmus ideológiájában központi helyet kapott a háború heroizálása¹¹ és megtisztító erejének mítosza. A faszizmus szellemiségét tömören ragadta meg Ivan Iljin 1927-ben: „A faszizmus a hazafias önkény megváltó túlzása”¹² – azaz a faszizmus szerinte egy olyan végletekig vitt, szabályokat nem tűrő patrióta cselekvés, amely megváltást hoz a nemzet számára.¹³ Iljin ezzel lényegében azt sugallta, hogy a rendkívüli, erőszakos hazafias

3 Bernhardi 1914.

4 Bernhardi 1914.

5 Spengler n.d.

6 Spengler n.d.

7 Bernhardi 1914.

8 A Futurista Kiáltvány n.d.

9 Sinkovits n.d.

10 Sinkovits uo.

11 Jelentése: hősnak tekint, hősnak nyilvánít.

12 BUKSZ n.d.

13 BUKSZ n.d.

tettek – amelyek a háborúban, forradalomban öltének testet – megújítják és megtisztítják a nemzetet.

Ivan Alekszandrovics Iljin külön figyelmet érdemel az organikus háborúelmélet történetében, mivel az ő eszméi képezik a kapcsot a 20. század első felének eszméi és a 21. századi orosz politikai gondolkodás között. Iljin orosz emigráns filozófus volt, aki a bolsevik forradalom után Nyugatra menekült, és írásaiban a kommunizmus elleni küzdelem morális igazolásán dolgozott. A *háború erkölcsi ellentmondása* (1914) és *A rossz erőszakkal való szembeszögzülésről* (1925) című műveiben Iljin kifejti, hogy bár a háború és az erőszak morálisan problematikus, bizonyos esetekben szükséges a „rossz” megfékezéséhez.¹⁴ Továbbá 1915-ben megjelent *A háború szellemi értelme* című művében mélyebben foglalkozott a háborúval, kifejezetten annak spirituális vonatkozásaival és a szellemi fejlődés lehetőségével.¹⁵ Iljin bírálta Lev Tolsztoj és Vlagyimir Szolovjov pacifista nézeteit, mondván, hogy ha az erőszakos gonosszal szemben nem tanúsítunk erőszakos ellenállást, akkor a nagyobb rossz diadalmaszkodik.¹⁶ Iljin tehát azt hirdette, hogy a „szent erőszak” erkölcsileg igazolható, sőt kötelesség, ha a nemzet fennmaradása és szellemi tisztasága forog kockán. Nézete szerint a háború igenis hordozhat pozitív erkölcsi minőséget, amennyiben azt a „jó” védelmében vívják.¹⁷ Iljin az orosz nemzetet misztikus egységnek tekintette, amelynek lelki megújulását szolgálhatja a közös harc és szenvedés. E felfogással összhangban írta 1948-ban: „A politika a művészetek művészete abban, hogyan ismerjük fel és hatástalanítsuk az ellenséget”¹⁸, ami mutatja, hogy számára a barát-ellenség szembeállítás a politika lényege; az élet halálos harc, ahol az erkölcsi rend fenntartása az ellenség legyőzését követeli meg.

Összefoglalva az organikus háborúelmélet klasszikus képviselőinek nézeteit, kirajzolódik néhány közös alapelv:

A háború elkerülhetetlensége: Az emberi történelemben a háború állandó és megismétlődő jelenség, amely a béke utópisztikus vágyával szemben a valóságot jelenti.

A háború szelektív és megtisztító szerepe: Akár biológiai hasonlaltal, akár spirituális értelemben, a háború egyfajta „tisztító tűz”, amely megedzi a nemzeteket, eltávolítja a gyenge vagy romlott elemeket és elősegíti a „faj”, a nemzet egészséges fejlődését. A harcban edződött nemzet erősebbé válik, míg a harcot kerülő népek elhullanak.

A háború erkölcsi igazolhatósága: Az organicista felfogásban a háború morális mérlegelése eltér a hagyományos keresztény vagy felvilágosult humanista felfogástól. Itt az erőszak nem abszolút rossz, hanem relatív és kontextuális; ha magasabb rendű cél (a nemzet fennmaradása, a civilizáció védelme, a „rossz” legyőzése) érdekében alkalmazzák, úgy érény is lehet. Iljin például érényt látott a katonai szolgálatban és a hazáért való erőszakban, amennyiben az a gonosz elleni küzdelem része.

14 Kytöneva 2025

15 Boda 2021.

16 Kytöneva 2025.

17 Kytöneva 2025.

18 BUKSZ n.d.

Így a háború akár „szent” cselekedetként is felfogható, a nemzet spirituális megújulásának eszközeként.

Ezek az eszmék mélyen beépültek a 20. század totalitárius ideológiáiba. A II. világháború pusztításai és a náci, fasiszta rezsimek bukása után azonban – legalábbis a nyugati fősodorban – erőteljes elfordulás történt az efféle nézetektől.

A modern hadviselés jellemzői

Napjaink fegyveres konfliktusainak, háborúinak jellemzésekor egy szót kellene használni, ami mindent magában foglal: komplex. A konvencionális hadviseléstől eltérően az alkalmazott eszközök, az eljárások, az érintett társadalmi rétegek, a hadműveleti terek mind olyan tényezők, melyek megváltoztak, kiszélesedtek, kibővültek és ami a legfontosabb, minden felgyorsult. A technológia fejlődése alapjaiban határozta meg mindig a hadviselést, de a negyedik ipari forradalom új kapukat nyitott az ezirányú lehetőségek és fenyegetések tekintetében. A forradalmi technológiák¹⁹ harctéri alkalmazása, ezek katonai műveletekbe történő integrációja jelenleg a világ vezető államainak haderőfejlesztési prioritásai között az első helyen szerepelnek. De felmerül a kérdés, hogy a különböző „okos” eszközök, melyek akár autonóm működésre is képesek egyrészt milyen etikai aggályokat vetnek fel, másrészt mennyire idegenítik el az alkalmazót, tehát a végrehajtó katonát a harctéri cselekményektől. Az alábbiakban néhány kiemelkedő tendencia kerül említésre a modern hadviselés tekintetében:

Kiber- és információs hadviselés, kognitív befolyásolás: A kibertér műveleti térré válásával a hadviselés hagyományos eszközei és területei kibővültek, a hadviselő felek egyik legfőbb célja mára a közvélemény befolyásolása. A kifinomult kibertámadások révén egy ország kritikus infrastrukturális elemei megbéníthatók, ezzel közvetve nyomást gyakorolva a központi kormányzatra, mindezt anélkül, hogy fegyveres erőszak alkalmazására került volna sor. Ilyen volt például a 2010-es években a Stuxnet vírus, amely iráni atómlétesítményeket rongált meg²⁰, vagy az Ukrajna elleni ismétlődő orosz kibertámadások (pl. 2015-ben az áramszolgáltatás ellen). Az információs hadviselés (dezinformáció, propaganda kampányok a közösségi médiában) olyan „fegyver”, amely fizikai erőszak alkalmazása nélkül, hosszú távon súlyosan rombolhatja egy társadalom kohézióját és az állam belső működését.

Forradalmi technológiák: mesterséges intelligencia, gépi tanulás, biotechnológia, kvantumtechnológia stb. Csak néhány azok közül, mely technológiai áttörések civil szférából átvett képességek forradalmasítják a katonai műveleteket. A nagyhatalmak felismerték ezeknek az innovációknak a fontosságát, és a versengés egyre inkább erre a területre koncentrálódik. A legnagyobb probléma az, hogy a stratégiai előny megszerzése érdekében jelentős eltérés mutatkozik a transzparens fejlesztést és alkalmazást illetően, mely komoly etikai aggályokat vethet fel a jövőben.

Ezek a tendenciák azt eredményezik, hogy a modern háború egyre személytelebbe és „sterilebbé” válik. A hadviselő felek (legalábbis a fejlettebb technológiájú

19 Emerging & Disruptive Technologies.

20 Kovács és Sipos 2010.

oldalán) igyekeznek minimálisra csökkenteni saját veszteségeiket, a háború „virtualizálódik”, tehát gyakran a katona eltávolodik a fizikai harcértől. Ennek következménye a pszichológiai távolság növekedése: aki nem látja, érzékeli személyesen tetének következményét, az valójában nem is szembesül annak valódi súlyával. A drónkezelőknél paradox módon egyszerre jelentkezhet érzelmi kiégés és valóság-eltolódás: miközben fizikai biztonságban vannak, a napi szinten látott pusztítás távolsága miatt a lelki feldolgozás nehéz; a távolság „érzelmi kiüresedéshez” vezethet, ugyanakkor a civil áldozatok képeinek közvetett átélése poszttraumás stresszt (PTSD) is okozhat.²¹ A technológiai hadviselés így kettős képes fest: a támadó fél harcosa morálisan és érzelmileg eltávolodik az eseményektől, ezáltal könnyebben és gyorsabban hoz döntést – hiszen a „viszcerális emberi következmények” nincsenek közvetlenül előtte²² – ugyanakkor a „remote” hadviselés mégis lelki terhet róhat rá egy másfajta módon.

A társadalom szempontjából is jelentős változások mennek végbe. A 20. század totális háborúiban a társadalmak egészét mozgósították; a hátszág is szenvedett bombázásoktól, szükségállapotoktól, így a háború valósága kollektív tapasztalat volt. Ezzel szemben egy fejlett nagyhatalom ma háborúzhat úgy, hogy a lakosság nagy része legfeljebb a tévéhíradóból érzékeli, hogy valahol harc folyik. Az Egyesült Államok számára például a közel-keleti hadműveletek idején a háború „üzemszerű” háttérjelenséggé vált, miközben a mindennapi élet otthon zavartalanul folyt. Az ember és a háború viszonya így közvetettebbé vált: a polgár nem katona, a katona pedig gyakran gépeken keresztül harcol. A kockázat és áldozatvállalás aránya csökken²³, ami felveti: vajon ugyanúgy tekinthető-e a háború a nemzet megmértetésének vagy a „véráldozat” megtisztító erejű rítusának, mint korábban? Ha egy hadviselő ország népe szinte semmit sem érzékel közvetlenül a háborúból – nincs sorozás, nincs nélkülözés, a veszteségek a kívülállók számára gyakran „láthatatlanok”²⁴ –, akkor a háború társadalmi kohéziót erősítő szerepe is megkérdőjeleződik. Sőt, egyes szerzők arra figyelmeztetnek, hogy a modern, „távolsági” háború morális felelősségvállalás nélküli tömeggyilkossággá torzulhat, ahol a döntéshozók számára pusztán statisztika az emberélet.²⁵ A személyes kockázat hiánya csökkentheti a politikai és katonai vezetők gátlásait is a háború indítása kapcsán.

Természetesen a háború valódi arca mit sem változott azok számára, akik közvetlenül elszenvedik. A modern háború is halállal, sebesülésekkel, traumával jár, azonban egyre jelentősebb a felek közötti aszimmetria, borul az egyensúly. Az aszimmetrikus háborúban a gyengébb fél gyakran a civil lakosság bevonásával vagy szenvedésével igyekszik ellensúlyozni technológiai hátrányát. Így a civil társadalom

21 Kriger 2025.

22 Kriger 2025.

23 Boda 2016.

24 Bár megjegyzendő, hogy pl. az Amerikai Egyesült Államok haderejének külföldi műveletekben való alkalmazása során elhunyt katonák jelentősen csökkentik a társadalom által a hadügy irányába tanúsított támogatását. A vietnámi háború idején pl. a közvélemény támogatása jelentősen visszaesett, amikor a halálos áldozatok száma emelkedett, és a háború kimenetele bizonytalanná vált.

25 Kriger 2025.

továbbra is elszenvedője a háborúnak, csak éppen a támadó oldalon a társadalom közvetlen haszonélvezője a kíméletességnek (kevésbé viseli meg őket a konfliktus). Ez a dinamikus érdekellentét még inkább aláássa azt az idealizált képzetet, hogy a háború egy kétoldali nemes küzdelem, amelyben mindkét nemzet hősi próbát áll ki és megerősödik. A 21. század háborúiban sokszor az egyik oldalon hősi önfeláldozásra kényszerülő védők, a másikon pedig gombnyomással támadó katonák állnak – nehéz ezt közös megtisztulási folyamatnak látni.

A modern hadviselés tendenciái kérdésessé teszik a háború organikus „élet-funkció” szerepét. A klasszikus organicista felfogás egy olyan korszakban született, amikor a háború még emberközeli volt: a nemzet valóban vérzett, gyászolt és megtisztult. Ma a háború lehet egy steril technokrata művelet, melyben az emberi tényező más szerepet kezd el betölteni. E változások fényében érdemes megvizsgálni, hogy akik napjainkban is organicista elvek alapján gondolkodnak, miképpen igazolják a modern háborút. Erre konkrét példa Oroszország és az orosz politikai gondolkodás, ahol a 21. században újra felbukkantak a háborút dicsőítő organikus metaforák.

Iljin és az orosz példa: eszmék és geopolitika

Iljin életműve sokáig feledésbe merült, ám a 2000-es évektől újra figyelemre tett szert Oroszországban. Filozófiája – ahogy már a korábbiakban említésre került – a bolsevizmus ellenében alakult ki, hangsúlyozta az orosz nép különleges hivatását, az ortodox kereszténység és a nemzeti állam egységét, és azt, hogy a nyugati liberális eszmék rombolóak az orosz „nemzeti lélekre” nézve.

Vlagyimir Putyin elnöksége alatt Iljin műveit újra kiadták, sőt 2005-ben hazahozták Iljin földi maradványait és újratemették Moszkvában, ami szimbolikus gesztus volt az állam részéről a filozófus rehabilitálására.²⁶ 2014-ben – éppen a Krími válság idején – magas rangú orosz tisztviselőknél terjesztették Iljin *Küldetésünk* (Our Tasks) című írását ajándékként. Mindez azt jelzi, hogy Iljin eszméi a Kreml ideológiai eszköztárába kerültek.²⁷ Mit tanít Iljin, ami a mai orosz vezetés számára releváns?

Iljin szerint Oroszország egy organikus egység, melynek fennmaradásához erős, egyszemélyi hatalom és erkölcsi egység kell. Elutasította a pluralizmust és a demokráciát mint „a nemzet megosztását”. Úgy vélte, az orosz nemzet testét meg kell tisztítani a bomlasztó elemektől – legyenek azok idegen ideológiák vagy belső árulók. Világképében az ország körül ellenségek leselkednek, belül pedig potenciális ötödik hadoszlop (bolsevikok, liberálisok stb.);²⁸ a politika lényege ezért az ellenség felismerése és megsemmisítése. E gondolat közvetlenül visszhangzik Putyin retorikájában is, aki 2022. februárjában az Ukrajna elleni offenzíva megindítását követő beszédében élesen bírálta az „országokon kívülről gondolkodó” oroszokat.²⁹ Putyin szerint a Nyugat megpróbálja szétzilálni Oroszországot, és ebben segít neki az

26 Gessen 2015.

27 Metazin n.d.

28 Lewis 2020.

29 Manner of Speaking 2022.

a bizonyos „ötödik hadoszlop” – azok a „nemzetárulók”, akik a Nyugathoz húznak. „A nép megtisztulása tőlük csak erősíti az országot” – jelentette ki; természetes és szükséges öntisztulásnak nevezve azt a folyamatot, mely során a társadalom megszabadul a „belső ellenségektől”.³⁰ Ez a retorika pontosan megfelel az organicista logikának: a társadalom, akár egy élő szervezet, reflexszerűen kilöki magából a méreganyagokat. Putyin ezzel lényegében erkölcsileg igazolta a belső tisztogatást, a másként gondolkodók és rendszerkritikusok kiközösítését vagy menekülésre kényszerítését, mint az egészség jeleit. Az állam „immunrendszere” működésbe lép – sugallja –, és ez üdvös.

Iljin hatása nem merül ki a belpolitikai gondolkodásban, hanem a geopolitikai cselekvésben is tetten érhető. Timothy Snyder *A szabadság felszámolása* című könyvében részletesen elemzi, miként épült be Iljin víziója az orosz állami propagandába.³¹ Iljin az 1940-es években azt hirdette, hogy Ukrajna függetlenségének gondolata oroszellenes és a nemzet halálát jelenti – „aki Ukrajnáról beszél, Oroszország halálos ellensége” – utalt erre Snyder könyvében. Ez a gondolat tükröződik Putyin retorikájában: az ukrán szuverenitás tagadása, az ukránok „kitalált nemzetként” való kezelése és az, hogy az orosz állami média általi „náci” megbélyegzés – mind Iljin gondolatvilágából is levezethető. Putyin saját szavaival: Ukrajna nem valódi ország, hanem Oroszország része, amelyet a Nyugat orozott el; így visszavétele egyfajta történelmi-jogi igazságtétel és spirituális kötelesség.³² Az orosz vezetés 2014-es és 2022-es agresszióját belülről úgy keretezték, mint „szent háborút” a dekadens Nyugat és annak „bábkormánya” (az ukrán vezetés) ellen, amely az orosz nép lelkét fenyegeti.

Snyder értelmezése alapján Oroszország a fasizmus egy sajátos, „ortodox” változatát honosította meg a 21. században. Miközben Putyin rendszeresen „náciknak” bélyegzi ellenségeit (elsősorban az ukránokat), épp ez a retorika az, ami Snyder szerint fasiszta jellegű, hiszen a fasizmus maga az ellenségképzés politikájából indul ki. A putyini ideológiában a „fasizmus” szó elvesztette eredeti jelentését, és pusztán azt jelenti: bárki, aki szemben áll velünk (így lesznek a függetlenségükért harcoló ukránok „náci”-k az orosz köztudatban). Eközben a valóságban a Putyin-rezsim számos vonása a klasszikus fasizmust idézi – hívja fel rá a figyelmet Snyder és más elemzők. Ilyen vonás a tömegpropaganda, a vezérkultusz, a militarizmus, és különösképp „a háború mint megtisztító erőszakos cselekedet” kultusza. Az Ukrajna elleni inváziót az orosz állami narratíva nyíltan civilizációs küldetésnek állította be: megtisztítják Ukrajnát a „náci” elemektől, s ezzel Oroszországot is megerősítik – klasszikus fasiszta gondolatmenet, amely a háborút öncélú megtisztulásként látta.

Összességében az orosz példa – Iljin eszméi és Putyin gyakorlata – azt mutatja, hogy az organikus háborúelmélet nem csupán történelmi kuriózum, hanem mai geopolitikai konfliktusok ideológiai mozgatórugója is lehet. Oroszország vezetése a háborút az állami élet természetes eszközének tekintti, mellyel fenntartja a nemzet erejét és tisztaságát. Ez a felfogás közvetlenül hozzájárult konvencionális és – gyakran már – posztmodern jegyeket mutató háború kirobbantásához Európában.

30 Magyar Szó n.d.

31 Schmidt 2020.

32 Justice Everywhere n.d.

Kritikai megközelítés:**A háború, mint „természetes” és „tisztító” erő mítosza**

Az organikus háborúelmélet modern érvényességét több oldalról is kritikák érik. Történelmi, erkölcsi és gyakorlati szempontból is megkérdőjelezhető, hogy a háború a 21. században a társadalom „egészségét” szolgáló, természetes jelenség volna.

Először is, a történelmi tapasztalatok fényében a háború „megtisztító” hatása erősen vitatható. A 20. század két világgépe iszonyú pusztítást és morális válságot hozott a résztvevő nemzetekre. Az I. világháború után például nem a nemzetek megerősödését láttuk, hanem birodalmak összeomlását, forradalmakat, társadalmi zűrzavart (épp e káoszról emelkedtek ki a totalitárius ideológiák). A II. világháború pedig egész Európát romokba döntötte, emberek milliói estek áldozatul. A holokauszt és az atombomba árnyékában a civilizáció inkább a háborúmentességet kezdte az egészséges állapot feltételének tartani, semmint a rendszeres háborúzást. Az ENSZ Alapokmánya (1945) is abból a felismerésből indul ki, hogy a háború nem kívánatos és elkerülendő, nem pedig természetes állapot – szöges ellentétben az organikus feltevessel.

Erkölcsi szempontból is erős ellenvetések fogalmazhatók meg. Azzal a gondolat-tal, hogy a háború tisztító erő, gyakorta könnyen igazolhatóvá válik az agresszió vagy háborús bűntett, hiszen a támadó fél állíthatja, hogy „magasabb cél” (a nemzet megújulása, a civilizáció védelme stb.) érdekében cselekszik. Így viszont elmosódik a határ védelmi háború és agresszív hódítás között.³³ A 21. század nemzetközi normái – legalábbis deklarátívan – az önvédelem kivételével nem fogadják el a háború indítását legitim eszközként. Az organicista felfogás ezzel szemben gyakran felnagyítja vagy létrehozza az ellenségképet, hogy igazolja a háborút. Ez az önbecsapás a társadalom erkölcsi leépüléséhez vezethet, nem a megtisztulásához. A „megtisztulás” retorikája gyakran együtt járt és jár a népirtó logikával: hiszen, ha az ellenség belül van, azt ki kell irtani, el kell távolítani. Gondoljunk csak Ruanda 1994-es népirtó propagandájára, ahol a tuszikat „csótányoknak” nevezték, akiktől meg kell tisztítani az országot – a nyelvezet más, de a mögöttes organikus metafora hasonló (a társadalom testének megszabadítása a kártevőktől).³⁴ A 20–21. századi emberiség tragédiái arra figyelmeztetnek, hogy a háború idealizálása rendre erkölcsi katasztrófába torkollik, nem pedig fennkölt megújulásba.

Gyakorlati szempontból is kétséges, hogy a háború ma „megéri a kockázatot” egy állam számára. A modern hadviselés néhány sajátossága, melyek a korábbiakban említésre kerültek, azt is jelenti, hogy a háború kontrollálhatatlan következményekkel járhat. A nagyhatalmak közötti közvetlen háború lehetősége a nukleáris fegyverek miatt rendkívül kockázatos: egy atomháború nem a „társadalom megtisztulásához”, hanem civilizációs összeomláshoz vezetne. Így a totális háború, mint opció lényegében kikerült a racionális politikai eszköztárból. A regionális és proxy-háborúk persze megmaradtak, de ezek kimenetele is egyre kevésbé kiszámítható. A hibrid hadviselés, a szankciók és a globalizáció révén kialakuló komplex gazdasági

33 Boda 2022.

34 Ndahiro 2019

összefonódások azt eredményezik, hogy egy-egy regionális konfliktus is világszintű hatásokat generál (pl. az ukrajnai háború okozta energiaválság és ellátásbiztonsági kérdések). A történelemben is találunk precedenst arra, hogy a háború nem a „nemzeti újjászületés” forrása lett, hanem ellenkezőleg, a nemzet hanyatlását hozta el: gondoljunk csak a Szovjetunió afganisztáni háborújára, amely hozzájárult a birodalom széthullásához³⁵, vagy az Osztrák–Magyar Monarchia I. világháborús erőfeszítésére, amely végül a Monarchia felbomlásához vezetett.³⁶

A modern társadalmak belső szerkezete – általában már – nem kedvez az organicista háborúfelfogásnak. A globális értékrend – amennyiben beszélhetünk ilyenről – ma az egyéni élet értékét, az emberi jogokat hangsúlyozza (humánbiztonság). Bár e normák sokszor sérülnek, mégis, a totális háború és az azzal járó embertömeg-áldozat elfogadottsága drasztikusan lecsökkent. A demokratikus országokban a közvélemény nyomása miatt a vezetők csak korlátozott konfliktusokat kockáztathatnak, különben elveszítik a támogatottságukat. Még az autokratikus rendszerekben is számolni kell azzal, hogy a hosszan tartó és véres háborúk aláássák a rezsim stabilitását – hiszen a társadalom (ha nem is morális megfontolásból, de önérdékből) nem akarja gyermekeit értelmetlenül feláldozni. Az államok ezért igyekeznek technológiával helyettesíteni a tömeges emberáldozatot. Ez a trend viszont az organikus elmélet szempontjából azt jelenti: a háború egyre kevésbé közügy vagy közös, kataritikus élmény, és egyre inkább specializált tevékenység a hadsereg és a technokraták számára.³⁷ A társadalom többsége passzív szemlélő, legfeljebb propagandán keresztül „vesz részt” benne. Így kevésbé beszélhetünk arról, hogy a társadalom egésze „megtisztul”. Legfeljebb a virtuális valóság szintjén jön létre közös narratíva (pl. hogy „mi oroszok felemelkedünk az ellenség felett”), de ez propaganda-konstrukció, nem valós önmegtapasztalás. Sőt, mondhatni a propaganda által keltett eufória vagy gyűlölet is inkább mérgezi a társadalom lelkét, semmint nemesítené.

Míndezen ellenére fontos megjegyezni, hogy az organikus háborúelmélet továbbélésének egyik oka az, hogy bizonyos elemei „önbeteljesítő jóslatként” működhetnek. Ha egy vezető hisz abban, hogy a háború megerősíti a nemzetet, akkor háborút indít – és a konfliktus alatt valóban kialakulhat egy rövid távú „összezárás” a lakosságban a külső fenyegetés hatására. Gyakran látjuk, hogy a háború első szakaszában a vezetők népszerűsége megugrik. Ezt Putyin is megtapasztalhatta: 2014-ben a Krím annektálása után támogatottsága rekordmagas lett, és 2022 februárjában is rengeteg orosz polgár felsorakozott a „különleges katonai művelet” mögött.³⁸ Rövid távon tehát a háború látszólag egyesítheti a társadalmat és erőt demonstrál, azonban a hosszú távú trendek általában az eufória lecsengése után jönnek elő: a veszteségek miatti gyász, a gazdasági nehézségek, a nemzetközi elszigeteltség problémái. Ezek pedig bomlasztják a nemzet testét – Oroszország esetében például egyre több jel utal

35 Reuveny és Prakash 1999.

36 Encyclopaedia Britannica n.d.

37 Gondoljunk csak bele, a technológia rohamos fejlődésével és a különböző fejlesztések haderőbe való integrálása révén a haderők személyi állományát egyre inkább olyan egyénekké igyekeznek feltölteni, akik informatikai, programozó, mérnöki stb. ismeretekkel rendelkeznek.

38 Chicago Council on Global Affairs 2022.

belső feszültségekre, a fiatalok elvándorlására, az elit bizonytalanságára a háború elhúzódása miatt.³⁹

Végző soron a 21. századi valóság azt példázza, hogy a háború nem gyógyszer, hanem inkább méreg a társadalom számára. A modern háború nem a nemzet természetes megnyilvánulása, hanem krízisállapot, amit a nemzetközi közösség igyekszik szabályok közé szorítani vagy megelőzni. Az a nézet, hogy a háború megtisztítja és megerősíti a társadalmat, ma már csak bizonyos autoriter és szélsőséges ideológiák menedéke. Ezek az ideológiák, mint láttuk, élnek és virulnak – ám ahol megpróbálják őket a gyakorlatba átültetni, ott súlyos szenvedést és visszaesést okoznak. Snyder találó megfogalmazása szerint Putyin rendszere a saját „antifasiszta” retorikája mögé bújva valójában a fasiszmus hagyományos nyelvét és gyakorlatait újította fel: „a háború a megtisztító erőszak aktusa” lett újra, és „a válasz mindenre a háború”. Ezt a történelem egyszer már tragikusan cáfolta, és a jelen is cáfolni látszik.

Összefoglaló

Értelmezhető-e a háború továbbra is az állam életének természetes velejárójaként és a társadalom megtisztulását szolgáló pozitív erőként? A fenti elemzések fényében a válasz egyértelműen nemleges. Habár az organikus háborúelmélet gondolati hagyatéka máig hat néhány politikai vezető és ideológus fejében – amint azt az orosz példa is mutatja –, a 21. század realitásai alapvetően ellentmondanak ennek a felfogásnak. A modern technológiai hadviselés lassan eltávolítja a háborút az ember közvetlen tapasztalatától, így annak „nemesítő ereje” pusztán illúzió marad; ehelyett inkább az erkölcsi felelősség és együttérzés eltompítását eredményezi. A történelem tanulságai és a jelen eseményei arra intenek, hogy a háború ritkán – ha egyáltalán – hoz valódi megújulást: sokkal gyakrabban jár rombolással, traumaörökséggel és visszavetéssel. Az állam életét inkább a béke és a fejlődés biztosítja, a háború pedig az életveszély, amely néha elkerülhetetlenül rátör, de sosem üdvözlendő. Az organikus metafora – az állam, mint szervezet – akár meg is fordítható: a háború nem az egészséges organizmus periodikus létfeltétele, hanem egy fertőzés vagy láz, ami azt jelzi, hogy a nemzetközi test megbetegedett. A modern nemzetközi rend „immunrendszere” (diplomácia, nemzetközi jog, gazdasági összefonódás) éppen arra hivatott, hogy ezt a betegséget megelőzze vagy gyógyítsa.

Természetesen mindig lesznek olyanok, akik a háborúban látják a megoldást – ahogy Iljin írta, a „szenvedély és az erő kultusza” folyton feltámadhat. Mindazonáltal, ha mélyebben belegondolunk, az organicista háborúelmélet napjainkban rendkívül veszélyes anakronizmus. Aki a 21. században is a háborút dicsóítja, az figyelmen kívül hagyja a hadviselés átalakulását és annak embertelen valóságát. Oroszország háborúja Ukrajnában élő példa: a régimódi eszmék (nemzettest, megtisztulás) összekapcsolódtak a modern fegyverek romboló erejével, és egy igazolhatatlan agresszióban nyilvánulnak meg. Ennek hatására Oroszország sem megtisztultabb, sem erősebb nem lett – ellenkezőleg, morális tekintélyét és fejlődési potenciálját roncsolta.

39 Elinder, Erixson, és Hammar 2024.

A 21. század háborúi tehát inkább elidegenítik és leépítik a társadalmakat, semhogy megnemesítenék.

Az organikus háborúelmélet utópisztikus képe – a harc, mint megújulás – ma már legfeljebb propaganda eszköz egyes rezsimek kezében, de nem valós, általános érvényű igazság. A modern világban a béke nem a gyengeség jele, hanem a fejlődés és jólét feltétele; és ha olykor mégis harcolni kell, azt a józan értékítélet szerint nem a megtisztulás vágya, hanem a végső esetben való kényszer vezérli.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Könyvek

Boda, Mihály. 2023. *A háborús ideológiák története: A háború igazolása Nyugat-Európában és Magyarországon az ókortól a 20. század végéig*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.

Lewis, David G. 2020. *Russia's New Authoritarianism*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
Elérhető https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/45793/external_content.pdf?sequence=1

Folyóiratcikkek, tanulmányok, könyvfejezetek

Boda, Mihály. 2016. Bátorság és távolság. *Hadtudomány* 26 (Különszám).
<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2016.26.K.44>.

Boda, Mihály. 2021. A háború tudományos igazolása a 19–20. század fordulóján Európában és Magyarországon: a filozófiai militarizmus.
Budapest: *Hadtudomány*.
Elérhető https://real.mtak.hu/149237/1/BODA_Ahaborutudomanyosigazolasa.pdf.

Boda, Mihály. 2022. Az igazságos háború elméletének kiterjesztése a rendészetre: történelmi és kortárs elméletek.
In: *Az igazságos rendészet elmélete, Belügyi Szemle*, 169–185. Elérhető
<https://real.mtak.hu/135945/1/Boda-BelugyiSzemle2022.evi1.szam169-185.pdf>.

Boda, Mihály. 2024. A kockázatkerülő háború és a bátorság a 20–21. század fordulóján.
Honvédségi Szemle. <https://doi.org/10.35926/HSZ.2024.3.9>.

Chicago Council on Global Affairs. 2022. *Russian Public Accepts Putin's Spin on Ukraine Conflict*.
Elérhető <https://globalaffairs.org/sites/default/files/2022-04/Final%20Russia%20Brief%20V3.pdf>.

Elinder, Mikael, Oscar Erixson, és Olle Hammar. 2024. *War Policies and Migration Aspirations in Russia*.
IFN Working Paper.
Elérhető <https://www.ifn.se/media/wegatrmf/2024-elinder-erixon-hammar-war-policies-and-migration-aspirations-in-russia.pdf>.

Kovács, László, és Sipos, Marianna. 2010. A Stuxnet és ami mögötte van: tények és a cyberháború hajnala.
Hadmérnök 2010/4.
Elérhető http://hadmernok.hu/2010_4_kovacs_sipos.pdf.

Kytöneva, S. 2025. *Ivan Ilyin's Views on War and Violence and Their Use among Russian Religious and Military Audiences, 2005–2023. Studies in East European Thought*. <https://doi.org/10.1007/s11212-025-09714-0>.

Reuveny, Rafael, és Prakash, Aseem. 1999. *The Afghanistan War and the Breakdown of the Soviet Union*.
Elérhető <https://faculty.washington.edu/aseem/afganwar.pdf>.

Schmidt, Andrea. 2020. Három tenger mossa... Lengyelország regionális nagyhatalmi ambíciói a 21. században és annak gyökerei. *Pólusok* 2020/I, no. 1.

Internetes források

A Futurista Kiáltvány. n.d. *Műismeret – PTE Művészeti Kar*. Elérhető
https://mumia.art.pte.hu/mami/tartalom/oktatasi_anyagok/3.Evfolyam_Szigorlati_tetelek_Muismeret/Szigorlat%20tetelek/A%20Futurista%20Kialtvany%20-%20MM.pdf.

- A putyinizmus filozófiája. n.d. *Metazin*.
Elérhető <https://www.metazin.hu/index.php/item/4190-a-putyinizmus-filozofiaja>.
- Analysis of a Speech by Vladimir Putin. 2022. *Manner of Speaking*.
Elérhető <https://mannerofspeaking.org/2022/02/26/analysis-of-a-speech-by-vladimir-putin/>.
- Ivan Iljin, Putyin filozófusa. n.d. *BUKSZ*. Elérhető http://buksz.c3.hu/180204/06_miapalya.pdf.
- Putin's Use and Abuse of History as a Political Weapon. n.d. *Justice Everywhere*.
Elérhető <https://justice-everywhere.org/international/putins-use-and-abuse-of-history-as-a-political-weapon/>.
- Putyin: Az oroszok meg tudják különböztetni a hazafiakat az árulóktól. n.d. *Magyar Szó*.
Elérhető <https://www.magyarszo.rs/kozelet/europa/a.29615/Putyin-Az-oroszok-meg-tudjak-kulonboztetni-a-hazafiakat-az-aruloktol>.
- The Collapse of Austria-Hungary. n.d. *Encyclopaedia Britannica*.
Elérhető <https://www.britannica.com/event/World-War-I/The-collapse-of-Austria-Hungary>.
- The Use of Religious Arguments for the Justification of the Russian Invasion of Ukraine. 2022. *Talk About: ICLRS Blog*.
Elérhető <https://talkabout.iclrs.org/2022/03/18/the-use-of-religious-arguments-for-the-justification-of-the-russian-invasion-of-ukraine/>.
- Berkowitz, Roger. 2022. *Russian Fascism. Amor Mundi – Hannah Arendt Center for Politics and Humanities*.
Elérhető <https://hac.bard.edu/amor-mundi/russian-fascism-2022-05-29>.
- Bernhardi, Friedrich. 1914. *A German Writer on the Necessity of War (1914)*. *Alpha History*.
Elérhető <https://alphahistory.com/worldwar1/bernhardi-necessity-of-war-1914/>.
- Gessen, Masha. 2015. *The Dearly Departed Return to Russia*. *The New Yorker*.
Elérhető <https://www.newyorker.com/news/news-desk/the-dearly-departed-return-to-russia>.
- Klein, Margarete, és Stewart, Susan. 2025. *Military-Patriotic Education in Russia: How the Next Generation Is Being Brought Into Line with the Regime*. SWP Comment.
https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2025C46_Military-PatrioticEducationRussia.pdf.
- Kruger, Boris. n.d. *The Technological Paradox of War: Asymmetry, Detachment, and the Loss of Human Responsibility*. *Medium*.
Elérhető <https://medium.com/common-sense-world/the-technological-paradox-of-war-asymmetry-detachment-and-the-loss-of-human-responsibility-b34b1d7f9477>.
- Ndahiro, Kennedy. 2019. *In Rwanda, We Know All About Dehumanizing Language*. *The Atlantic*.
Elérhető <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2019/04/rwanda-shows-how-hateful-speech-leads-violence/587041/>.
- Sinkovits, Péter. n.d. *A mozdonyba szerelmes mechanikus*. *Magyar Szó*.
Elérhető <https://www.magyarszo.rs/velemeny/jegyzet/verkli/a.278795/A-mozdonyba-szerelmes-mechanikus>.
- Spengler, Oswald. n.d. *Aphorisms: From the Writings of Oswald Spengler*. *Institute for Historical Review*.
Elérhető https://ihr.org/journal/v17n2p-8_spengler.html.

Bernát Sarolta[✦]

A munkaerő-migráció dinamikája Szerbia, Magyarország és Ausztria összehasonlító elemzése

DOI 10.17047/HADTUD.2026.36.1.102

A tanulmány a szerb–magyar–osztrák migrációs kapcsolatrendszerrel vizsgálja, különös tekintettel a gazdasági, történelmi és intézményi tényezőkre. Az elemzés rámutat arra, hogy a migrációt nem kizárólag gazdasági okok, hanem identitásbeli és szabályozási tényezők együttesen alakítják. Az eredmények szerint Ausztria továbbra is elsődleges célország, míg Magyarország köztes és befogadó szerepet tölt be. A kutatás megállapítja, hogy a migrációs folyamatok komplexek, és jelentős gazdasági és demográfiai hatásokkal járnak a régióban.

KULCSSZAVAK: migráció, gazdasági egyenlőtlenség, történelmi trauma, integrációs politika

The Dynamics of Labour Migration between Serbia, Hungary, and Austria: A Comparative Analysis

The study examines the migration dynamics between Serbia, Hungary, and Austria, with particular emphasis on economic, historical, and institutional factors. The analysis demonstrates that migration is shaped not only by economic motivations but also by a combination of identity-related and regulatory factors. The findings indicate that Austria remains the primary destination country, while Hungary plays both a transit and a receiving role. The research concludes that migration processes are complex and have significant economic and demographic impacts in the region.

KEYWORDS: migration, economic inequality, historical trauma, integration policy

Bevezetés

A munkaerő migrációja régóta formálja Európa társadalmait – különösen igaz ez Kelet-Közép-Európára, ahol magas a migrációs potenciál, vagyis a vándorlási hajlandóság. Gyakran nemcsak a jobb fizetés, hanem stabilabb jövőkép is motivációs

✦ Közgazdász, független kutató – *Economist, unaffiliated researcher* –
e-mail: sarolta.bernat2000@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0007-4889-2748>

tényezőként jelenik meg. A tanulmány elsődleges célja, hogy bemutassa a szerb–magyar–osztrák migrációs háromszöget és ennek alapján megfogalmazza a lehetséges jövőbeli scénáriókat. Az elemzés egyrészt a Szerbiából Magyarországra, másrészt a Magyarországról és Szerbiából Ausztriába irányuló migrációt vizsgálja, különös tekintettel a vajdasági magyar közösség migrációjára. A terjedelmi korlátok és az információ hiánya miatt, csak az egyirányú migrációs folyamatokra tér ki a kutatás, az elemzés csak részben említi a cirkuláris- és a remigrációs folyamatokat.

A vajdasági magyar közösség számára Magyarország egyszerre jelent gazdasági vonzerőt és kulturális-nyelvi kötődést. A 2011-es magyar állampolgársági törvény jelentősen megkönnyítette az etnikai magyarok honosítását, ami felerősítette a vándorlási hajlandóságot Szerbiából Magyarországra, illetve Ausztria felé.¹ Az identitás és a gazdasági szükséglet itt szoros kapcsolatban áll: sok vajdasági magyar számára a migráció egyszerre jelenti a történelmi „anyaországhoz” való visszatérést és a jobb életkörülmények elérésének esélyét.² A magyar kisebbség munkaerőpiaci beilleszkedését könnyíti a közös nyelv, a kulturális azonosság, illetve az Európai Unió munkavállalói jogosultságaihoz való hozzáférés. Ez utóbbi különösen fontossá vált az Ausztria felé irányuló migráció esetén. Ausztria a régió egyik legvonzóbb célországa, elsősorban a magasabb bérek és a fejlettebb jóléti rendszer miatt, míg Magyarország cél és tranzitország is.³

A hazai szakirodalomban is egyre nagyobb figyelem irányul a migráció biztonságpolitikai aspektusaira. Kiemelik a migráció és a nemzetbiztonság közötti összefüggéseket, különös tekintettel a határvédelem és az állami kapacitások kérdésére.⁴

A tanulmány a kutatás során használt módszerek és a hipotézisek ismertetése után röviden áttekinti a legfontosabb alapfogalmakat, majd a régió migrációs tendjeire tér rá, ezt követi a munkaerő-migráció elemzése, amely a szerb, magyar és osztrák migrációs háromszögre fókuszál. A tanulmányt végül egy scénárió-elemzés zárja, amely a várható jövőbeli tendenciákat kívánja feltárni.

Módszertan

A kutatás többféle módszertant használ. Az elemzés fókuszában Szerbia, Magyarország és Ausztria közötti migrációs folyamatok állnak, összehasonlítva a szélesebb európai munkaerő-migrációs trendekkel. A kutatás főbb forrásai elsősorban a migrációval kapcsolatos statisztikák, ehhez nyújtott segítséget az Our World in Data adatbázisa, a KSH releváns statisztikái, valamint a Szerb Köztársaság Statisztikai Hivatal (SORS) adatai. A migrációra vonatkozó adatok kiegészültek az osztrák társadalombiztosítás adataival (Beschäftigte), amely releváns információt nyújt az országban dolgozó külföldiekről. Ezen túl munkaerő-felmérések és szakpolitikai jelentések képezik a kutatás alapját, a munkaerő-migráció demográfiai és gazdasági hatásainak az elemzése az EU Home Affairs, Trading Economics, valamint az EURES segítségével

1 Gödri 2018a

2 Kovács 2015

3 Hárs 2020b

4 Gémesi 2025, Sztankai 2021

készültek. A felhasznált statisztikai adatok közötti diszkrepanciát elsősorban az országok eltérő módszertana, illetve az aktualizálás eltérő időpontja, valamint az adatközlés hiánya képezi. Például az osztrák társadalombiztosítás adatai magasabb számú szerb és magyar munkavállalót mutatnak, mint a helyi statisztikai hivatalok adatai.

A kutatás során megfogalmazott hipotézisek vizsgálata során fontos kiemelni, hogy a jelen elemzés elsősorban leíró jellegű, és döntően szekunder forrásokra támaszkodik, így a hipotézisek empirikus, kvantitatív tesztelése korlátozott.

Első hipotézisem: A migrációs folyamatokat nem kizárólag gazdasági tényezők, hanem történelmi, társadalmi és intézményi hatások együttesen alakítják.

Második hipotézisem: A szegmentált munkaerőpiac és a migrációs szabályozások elsősorban az alacsonyabb és közepes képzettségű munkavállalók munkaerőpiaci helyzetére hatnak, ugyanakkor közvetetten a magasan képzettek mobilitását is befolyásolják.

A téma főbb definíciói

A migráció definíciója nem egységes, azonban a szakirodalom közös eleme, hogy a migráció az emberi helyváltoztatás azon formája, amely során az egyén elhagyja korábbi lakóhelyét. A migrációnak számos oka lehet, elsősorban társadalmi, gazdasági vagy politikai, továbbá értelmezhető országon belüli vagy nemzetközi folyamatként is. Az utóbbi esetben a tartózkodás formája és a jogi státusz meghatározó tényezőnek számít.⁵ De Haas, Castles és szerzőtársai⁶, Hautzingerhez⁷ hasonlóan a migrációt szélesebb értelemben használják. A definíciója alapján maga a migráció a szokásos lakóhely megváltoztatásával jár együtt, amely vagy országhatár átlépéssel, vagy országon belüli vándorlásként is értelmezhető. A migráció jelenségét, ugyanakkor elkülönítik az ingázástól vagy a turizmustól, amelyek nem járnak tartós lakóhely-változtatással.

A migráció különböző formái – például a munkaerő-migráció, az ideiglenes tartózkodással járó migráció, a cirkuláris és a válsághelyzetekhez kötődő migráció – eltérő jogi és intézményi keretek között valósulnak meg, és különböző integrációs lehetőségeket nyújtanak.⁸ Ez a megközelítés túlmutat a pusztá határátlépésen, és a migráció hosszú távú társadalmi és szociális következményeire helyezi a hangsúlyt.

A cirkuláris migráció ismétlődő ki- és visszavándorlást foglal magában ugyanazon országok között. A cirkuláris migráció gyakran a munkavállalási célú migráció részeként jelenik meg.⁹ A remigráció, vagyis visszavándorlás a származási országba történő visszatérést jelenti, amely nem feltétlenül végleges.¹⁰

A munkaerő-migráció célja kifejezetten a munkavállalás, tehát alapvetően kereslet vezérelt jelenség, amelyet elsősorban a célország munkaerőpiaci igénye alakít.

5 Hautzinger et al. 2014

6 de Haas et al. 2020

7 Hautzinger et al. 2014

8 International Organization for Migration Központi Statisztikai Hivatal, Európa Tanács Sik 2022

9 Hautzinger et al. 2014; Sik 2022

10 OECD 2024a

A munkaerő-migráció érintheti az alacsonyan és a magasan képzett munkaerőt is, továbbá tartós vagy rövidebb időtartamú migrációval járhat.¹¹ Az ENSZ megközelítése a rövid távú migrációnak a 3–12 hónap, míg a hosszútávúnak az egy évnél hosszabb külföldi tartózkodást tekinti.¹²

A magasan képzett munkaerő kivándorlásához kapcsolódik a „brain drain” fogalma, amely a kibocsátó ország számára tudás- és készségvesztést jelent. A „brain waste” ezzel szemben a képzettség „alul hasznosítására” utal, amikor a migránsok nem végzettségüknek megfelelő munkakörben dolgoznak, amely gazdasági veszteséget okoz mind a kibocsátó, mind a fogadó ország számára.¹³

Migrációs trendek a régióban

Az elmúlt évtizedek egyik legjelentősebb demográfiai változása Magyarországon a migrációs folyamatok átalakulása volt. 2009 és 2016 között a Magyarországra évente bevándorlók száma 20–26 ezer fő között mozgott, azonban 2017-re ez a szám meghaladta a 36 ezret. Ugyanakkor a bevándorlók aránya a szomszédos országokból, így Szerbiából és Ausztriából, folyamatosan csökkent. Ezzel párhuzamosan a magyarországi kivándorlás is növekedett, elsősorban Ausztria, Németország és az Egyesült Királyság irányába. 2017 elejére mintegy 461 ezer magyar állampolgár élt az Európai Gazdasági Térség (EGT) és Svájc területén, akiknek körülbelül 15%-a Ausztriában telepedett le.¹⁴ Az Ausztriában dolgozó magyar munkavállalók száma jelentősen nőtt az utóbbi években, 2024-ben elérte a 130 ezer főt¹⁵. Az osztrák statisztikai adatok a munkavállalók számát rögzítik, amely a Magyarországról ingázókat is magában foglalja. Magyarország ugyanakkor kulcsfontosságú célországgá vált a szerbiai magyar kisebbség számára. A 2011-ben bevezetett egyszerűsített honosítási törvény lehetővé tette, hogy az etnikai magyarok – elsősorban a Vajdaságból – könnyebben szerezzenek magyar állampolgárságot, így egyszerűbbé vált számukra Magyarországon és az EU területén a letelepedés és munkavállalás. Ennek következtében a Magyarországra érkező külföldi születésű magyar állampolgárok több mint 97%-a szomszédos országokból, főként Szerbiából érkezik. A határmenti régió demográfiáját a migrációs folyamatok mellett természetes népességmozgásban bekövetkezett változások is alakítják. Magyarországon a külföldi állampolgárok száma 2017 elejéről 2018-ra 151 ezerről 162 ezerre emelkedett, ugyanakkor a szomszédos országokból érkezők aránya jelentősen csökkent, 30% alá esett, szemben a 2000-es évek elejével, amikor közel 70%-ot ért el az arányuk. Magyarország a külföldön születettek népességén belüli aránya, így továbbra is az uniós átlag alatt marad. Míg 2017-ben az EU 28 tagállamában a lakó népesség 11%-a volt külföldi születésű, addig Magyarországon ez az arány 5,2% volt. Magyarország, tehát még nem érte el a nyugat-európai államok migrációs szintjét.¹⁶

11 IOM 2019; de Haas et al. 2020

12 IOM 2019

13 de Haas et al. 2020; IOM, 2019

14 KSH 2017

15 Beschäftigte 2024

16 Gödri 2018b; KSH 2017; Bucsky 2024

A Magyarország, Szerbia és Ausztria közötti migrációt erőteljesen befolyásolják a gazdasági lehetőségek. Ausztria továbbra is kiemelt célország a magyar munkavállalók számára, ahol magasabb bérek és jobb munkakörülmények várják őket. Az Ausztriában dolgozó magyarok száma 2011 és 2017 között több mint duplájára nőtt, és sokan napi ingázással járnak át a határon. Magyarország viszont vonzó célpontként szolgál a szerbiai, elsősorban vajdasági magyarok számára, akik nyelvi és kulturális kötődésük, valamint a magyar állampolgárság megszerzését megkönnyítő szabályozás miatt könnyebben vállalhatnak munkát, amely segíti az integrációt.¹⁷

Ugyanakkor növekszik a hazatérő magyar emigránsok száma is. 2016-ban mintegy 242 ezer olyan magyar állampolgár élt Magyarországon, aki legalább egy évet külföldön élt, közülük 130 ezer 2000 után vándorolt ki.¹⁸ Ez arra utal, hogy bár sok magyar dönt a külföldi munkavállalás mellett, egy részük később visszatér hazájába. A Magyarország és Szerbia közötti migráció továbbra is jelentős mértékű, amelyet a történelmi-kulturális kapcsolatok és a gazdasági lehetőségek egyaránt erősítenek.

Hárs Ágnes hangsúlyozza, hogy a migrációs trendek megértésében elengedhetetlen a statisztikai elemzések alkalmazása. Hárs munkája¹⁹ rámutat arra, hogy a migrációs adatok nemcsak a jelenségek feltárására szolgálnak, hanem a közvélemény és a politika alakításában is meghatározó szerepet játszanak. A rendszerváltás utáni időszakban az európai határok megnyílása jelentős migrációs mozgásokat indított el Közép- és Kelet-Európában, melyek máig meghatározzák a térség migrációs dinamikáját. Hárs elemzései alapján a migráció összetett jelenség, amelynek mozgatórugói, munkaerőpiaci és társadalmi hatásai egyaránt figyelemre méltóak. A régióra jellemző tehát, hogy a Magyarország, Szerbia és Ausztria közötti határmenti migrációs folyamatokat az EU-integráció, gazdasági lehetőségek és történelmi-kulturális kapcsolatok együttesen alakítják. Ausztria továbbra is jelentős célpontja a magyar munkavállalóknak, míg Magyarország fontos befogadó állammá vált a vajdasági magyar kisebbség számára. A migránsok összetétele ugyanakkor Magyarországon átalakulóban van, egyre kevesebb a szomszédos országból érkező bevándorló, miközben nő, például a Kínából vagy Nyugat-Európából érkezők száma. Ezek a trendek jól tükrözik, hogy a migráció egy folyamatosan változó, több tényező együttes hatására formálódó folyamat, amelynek gyökereit egyaránt befolyásolják a történelmi kapcsolatok és a gazdasági realitások.²⁰

Ausztria gyakran az elsődleges célország a magyar munkavállalók számára földrajzi közelsége, és könnyen hozzáférhető munkaerőpiaca miatt. Sok munkavállaló esetében a döntést elsősorban a gazdasági szükségesség motiválja. Papademetriou és Somerville,²¹ valamint Hárs²² tanulmányai kiemelik Ausztria szerepét, mint gyakorlati választást a rövid távú anyagi problémák kezelésére. A bérkülönbség Magyarország és Ausztria között továbbra is jelentősek, különösen az építőipar,

17 Gödri 2018b; Hárs 2009

18 Gödri 2018b

19 Hárs 2009

20 Gödri 2018b; KSH 2017

21 Papademetriou, Somerville 2014

22 Hárs 2016

a mezőgazdaság és az egészségügy területén, ahol Ausztriában nagy kereslet mutatkozik az alacsony és középszintű szakképzettséget igénylő munkaerő iránt. Ausztria vonzerejét jelentősen növeli a Magyarországgal közös határ, amely csökkenti az áttelepülés költségeit és logisztikai nehézségeit. Kahanec és Zimmermann²³ rámutatnak arra is, hogy Ausztria munkaerő-piaci szakpolitikái, valamint a Magyarországgal fennálló történelmi, földrajzi kötődések ezt az áramlást erősíti, megkönnyítve a magyar munkavállalók elhelyezkedését. Az Ausztriában élő magyar közösségek jelenléte támogatást nyújthat az új migránsok számára, például ügyintézés, lakhatás és álláskeresés során. Ez csökkenti a migrációval járó pszichológiai és gazdasági nehézségeket.

Ausztria, ugyanakkor elsősorban a munkaerőpiac szükségleteinek gyors kielégítésére fókuszál, ennek következtében az integrációs szakpolitikák kevésbé hangsúlyosak. Az Ausztriában élő migránsok anyagi stabilitást érhetnek el, viszont hosszú távú karrierfejlődésük és társadalmi mobilitásuk terén kihívásokkal szembesülhetnek.²⁴

A migráció nem csupán gazdasági és társadalmi, hanem biztonságpolitikai szempontból is releváns jelenség. A határvédelem megerősítése, az illegális migráció kezelése és az embercsempészet elleni fellépés egyre hangsúlyosabb szerepet kap az állami és nemzetközi stratégiákban.

A Frontex adatai alapján a nyugat-balkáni útvonal forgalma az elmúlt években jelentős ingadozást mutatott, ami közvetlen hatással van Magyarország határőrizeti feladataira.²⁵

Magyarország esetében a Magyar Honvédség határvédelmi szerepvállalása kiegészíti a rendészeti szervek tevékenységét, különösen válsághelyzetekben. Ez a szerepvállalás rámutat arra, hogy a migráció kezelése nem kizárólag civil, hanem biztonságpolitikai dimenzióval is rendelkezik.

A munkaerő-migráció demográfiai és gazdasági hatásai a régióban

A munkaerő-migráció régóta meghatározó jelenség Közép- és Kelet-Európában, különösen Magyarország gazdasági és demográfiai helyzetében. A szomszédos országokból, például Szerbiából, Romániából és Ukrajnából érkező népességmozgások jelentős szerepet játszanak Magyarország munkaerőpiacának és gazdasági szerkezetének alakulásában. Jelen tanulmány a migráció demográfiai és gazdasági következményeit, a letelepedés területi mintázatait, valamint a magyar munkaerőpiacra gyakorolt hatásokat vizsgálja. Magyarország elsősorban tranzit- és kibocsátó ország, a kivándorlók száma meghaladja a bevándorlókét.²⁶ Péti rámutat arra, hogy a bevándorlók egyszerre emberi és gazdasági erőforrásként is működnek, hozzájárulva a kivándorlás miatti munkaerőhiány enyhítéséhez és a magyar gazdaság szerkezeti átalakulásához.²⁷ A migránsok letelepedése jellegzetes földrajzi mintákat követ: Budapest és olyan regionális gazdasági központok, mint Győr és Debrecen,

23 Kahanec, Zimmermann 2014

24 Hárs 2016

25 Frontex. 2024

26 Thomázy 2021

27 Péti et al. 2018

jelentős arányban vonzzák a munkavállalókat a kedvezőbb foglalkoztatási lehetőségek és a fejlettebb infrastruktúra miatt.

A szerb munkavállalók Magyarországra, illetve a magyar munkavállalók Ausztriába irányuló migrációja demográfiai változásokat eredményez. Szerbia jelentős demográfiai veszteséggel néz szembe, amivel a fiatal és a munkaképes korú népesség jobb lehetőségek reményében hagyja el az országot. Ez a munkaerőhiányhoz, elöregedő népességhez és az ország gazdasági növekedési potenciáljának csökkenéséhez vezethet. A képzett és a szakmunkás munkaerő elvesztése tovább súlyosbítja a demográfiai kihívásokat, ami hosszú távon negatívan befolyásolhatja Szerbia gazdasági kilátásait.²⁸

Magyarország számára a szerb munkavállalók bevándorlása előnyös, ugyanakkor az ország saját állampolgárainak Ausztriába és más nyugat-európai országokba irányuló kivándorlása demográfiai kihívást jelent. A magyar munkavállalók elvándorlása munkaerőhiányt idéz elő különösen az egészségügy és a szakképzett ágazatok területén. Ausztria viszont profitál a munkaerő-migrációból, amely enyhíti a munkaerőhiányt és támogatja a gazdasági növekedést.²⁹

A Szerbiából Magyarországra, majd Magyarországról Ausztriába irányuló munkaerő-migráció jól példázza a régió gazdaságainak összekapcsoltságát és a demográfiai kihívásokat, amelyekkel az egyes országok szembesülnek. Bár a migráció gazdasági előnyökkel jár az egyének és a fogadó országok számára, jelentős demográfiai problémákat okoz a küldő országnak. E kihívások kezelése átfogó szakpolitikát igényelnek, amelyek támogatják a munkaerő mobilitását, ugyanakkor védik a migráns munkavállalók jogait, és előmozdítják a gazdasági fejlődést mind a küldő, mind a befogadó országokban.

Az 1. táblázat a fontosabb demográfiai adatokat emeli ki, amely alapján azonosítható a bevándorlók száma Magyarországon, illetve a hazautalások GDP-hez viszonyított aránya a két vizsgált országban. Míg Magyarországon a hazautalások emelkednek, addig Szerbiában ez inkább csökkenő tendenciát mutat.

1. táblázat.

A munkaerő-migráció demográfiai és gazdasági hatásainak főbb mutatói Magyarországon és Szerbiában

(A szerző szerkesztése az EU Home Affairs (2023), Trading Economics (2025), EURES (2023) és World Bank (2024) adatai alapján)

Téma	Adat
Bevándorlók száma Magyarországon	2023-ban 142 300 harmadik országbeli (1,5% lakosság), és 83 700 EU-állampolgár (0,9%) élt Magyarországon
Hazautalások Magyarországra (GDP %)	2,5% (2024)
Hazautalások Szerbia (GDP %)	6,4% (2024)
Demográfiai veszteség Szerbiában	2021-ben a halálozások száma 53 000 fővel volt több mint a születések száma; 2018-ban a különbség 36 000 fő volt

28 Tálás 2018

29 Tálás 2018

Munkaerő-migráció: Szerbia–Magyarország–Ausztria migrációs háromszög

Szerbia–Magyarország–Ausztria közötti munkaerő-migráció nem pusztán gazdasági döntésen alapul, hanem mély történelmi, társadalmi és identitásbeli gyökerekkel is rendelkezik. A migrációs kapcsolatok az Osztrák–Magyar Monarchia idejére vezethetők vissza, amikor e térség egységes gazdasági rendszerként működött, elősegítve a munkaerő szabad áramlását.³⁰ A második világháborút követően Ausztria vendégmunkás-programokkal reagált a munkaerőhiányára, majd a vasfüggöny leomlása, Magyarország 2004-es EU-csatlakozása és az osztrák munkaerőpiac 2011-es megnyitása új migrációs korszakot teremtett.³¹ Bár Ausztria Olaszországhoz és Spanyolországhoz hasonlóan vízumhoz kötött legalizálási programokat kínál a migránsoknak, ezek gyakran adminisztratív nehézségekkel és időbeli korlátokkal járnak.³² A migráció állami eszközként való alkalmazása történelmileg is megfigyelhető, például a 18. századi német betelepítések vagy a protestáns gyarmatosítás esetében.³³ A magyar migrációs mintázatokra különösen nagy hatással volt a trianoni békeszerződés (1920), amely több millió magyart juttatott az újonnan létrehozott országok területére.³⁴ Ez a történelmi trauma tartós identitásválságot és fokozott migrációs potenciált eredményezett a külhoni magyar közösségek körében.³⁵

A Szerbia–Magyarország–Ausztria közötti munkaerő-migráció a közép- és kelet-európai térségben zajló gazdasági és demográfiai átrendeződések egyik jól megfigyelhető példája. A migrációs folyamatok iránya alapvetően lépcsőzetes: a szerb munkavállalók jellemzően Magyarország felé vándorolnak el, míg a magyar munkavállalók Nyugat-Európába, elsősorban Ausztriába, ahol a magasabb bér és a stabilabb munkaerő-piaci feltételek jelentenek vonzó tényezőt.³⁶ Ez a migrációs minta egyszerre eredményez munkaerőhiányt és munkaerő-többletet a térség különböző pontjain, miközben mindhárom érintett ország gazdasági szerkezetére hatást gyakorol.

Ausztria esetében a bevándorló munkaerő szerepe különösen meghatározó az olyan ágazatokban, mint az építőipar, a vendéglátás és az egészségügy. A magyar munkavállalók gyakran olyan alacsonyabb presztízsű, fizikailag megterhelő munkakörökben helyezkednek el, amelyek iránt a helyi munkaerő kereslete korlátozottabb.³⁷ A földrajzi közelség miatt a Nyugat-Magyarországon élők körében elterjedt a napi vagy heti ingázás, amely rugalmas alkalmazkodási stratégiát jelent a bérkülönbségekhez.³⁸ Az osztrák munkaerőpiacra való belépés, ugyanakkor nem mentes az akadályoktól: a nyelvtudás hiánya és a képesítések elismerésének nehézségei gyakran lefelé irányuló mobilitást eredményeznek, ami alacsonyabb bérekben és

30 Berend 2013

31 Németh et al. 2023

32 Thomázy, 2022

33 Hoerder 2002

34 Romsics 2001

35 Pogonyi 2021

36 Kahanec, Zimmermann, 2014; Visegrad Group 2020a; 2020b

37 Meleg et al. 2023; Fassmann, Kohlbacher, 2023

38 Gödri 2018b

kevésbé stabil foglalkoztatási formákban jelenik meg.³⁹ Makrogazdasági szinten Ausztria számára a bevándorlás összességében kedvező hatású. Az OECD adatai szerint 2023-ban a lakosság mintegy 22%-a külföldi születésű volt, ami az előző évtizedhez képest jelentős növekedést jelent.⁴⁰ A migráns népesség fiatalabb korstruktúrája mérsékli az előregedésből fakadó munkaerő-piaci feszültségeket, miközben a foglalkoztatottsági mutatók alapján hosszabb távon stabil integrációs pályák is kirajzolódnak.⁴¹ A szolgáltatási szektorban – különösen a vendéglátásban és a turizmusban – a bevándorlók aránya kiemelkedő, amely befogadási és integrációs kapacitások korlátaira is ráirányítja a figyelmet.⁴²

Magyarország migrációs szerepe kettős: miközben jelentős kibocsátója a nyugat felé irányuló munkaerő-migrációnak, egyre inkább befogadó országgá válik a szomszédos államokból érkező munkavállalók számára. A szerb–magyar határ menti térségben a migráció intenzitását Szerbiában a korlátozott munkaerő-piaci lehetőségek, Magyarországon pedig a munkaerőhiány erősíti.⁴³ A szerb munkavállalók elsősorban az építőiparban, a feldolgozóiparban és a mezőgazdaságban helyezkednek el, miközben munkaerőpiaci és társadalmi integrációs nehézségekkel is szembesülnek.

A vajdasági magyarok migrációs folyamatai sajátos helyet foglalnak el ebben a rendszerben. Az egyszerűsített honosítás lehetővé tette számukra nem csak a magyar állampolgárság megszerzését, hanem belépést a nyugat-európai országok munkaerőpiacára.⁴⁴ E migrációhoz kapcsolódó döntéseket nem kizárólag gazdasági megfontolások alakítják, hanem a nyelvi és kulturális közelség, valamint az uniós mobilitási jogok együttesen strukturálják.⁴⁵ A migráció így egyszerre értelmezhető gazdasági stratégiaként és identitáshoz kötődő cselekvésként.

Magyar–osztrák migrációs tendenciák

A munkaerő-migráció egyik legjelentősebb gazdasági következménye a „brain drain” jelensége, amely a magasan képzett munkaerő kivándorlását jelenti. Magyarországról az elmúlt években számos egészségügyi dolgozó, mérnök, magasan képzett diplomás hagyta el az országot, hogy Ausztriában vagy más nyugat-európai országban dolgozzon a kedvezőbb bérezés és munkakörülmények miatt.⁴⁶ Ennek következtében a magyar munkaerőpiac egyre inkább azzal a problémával szembesül, hogy a képzett szakemberek külföldön kamatoztatják tudásukat, ami hosszú távon csökkentheti az ország gazdasági növekedésének a potenciálját.⁴⁷

39 Göncz, Lengyel 2023

40 OECD 2024b

41 International Monetary Fund 2024

42 The International 2025; AP News 2025; Financial Times 2025

43 Kováts 2020

44 Gödri 2018c; Melegh et al. 2023

45 Göncz, Lengyel 2023; Gábrity 2012

46 Németh et al. 2023

47 Melegh et al. 2023

Az „agyelszívás” jelensége mellett, további következmény a migránsok képzettségüknél alacsonyabb pozícióban történő munkavállalása („brain waste”). Ez a tendencia a külföldön dolgozó magyar munkavállalókat is érinti, különösen az egészségügyi és oktatási szférából érkezők kénytelenek alacsonyabb presztízsű munkákat vállalni Ausztriában. Egyrészt a végzettségek elismertetése időigényes folyamat, másrészt gyakori a megfelelő német nyelvtudás hiánya.⁴⁸ Magyarország szempontjából ez társadalmi veszteséget is jelent, mivel az oktatásba fektetett állami kiadások megtérülése csökken.⁴⁹

A magyar munkaerő elvándorlása jelentős munkaerőhiányt eredményezett bizonyos ágazatokban, különösen az egészségügyben és az építőiparban. Az orvosok és ápolók számottevő része külföldön vállal munkát, ami fokozza az egészségügyi rendszer terhelését, és ronthatja a szolgáltatások minőségét.⁵⁰ Ugyanakkor pozitív gazdasági hatásként jelennek meg a hazautalások. Az Eurostat adatai szerint a külföldön dolgozó magyar munkavállalók évente több milliárd eurót utalnak haza, amely hozzájárul a háztartások fogyasztásához, és élénkíti a gazdaságot (lásd. 1 táblázat).⁵¹ Ez az összeg ugyanakkor nem elegendő a kivándorlás negatív hatásainak az ellensúlyozásához, mivel a munkavállalási korú népesség folyamatos csökkenése jelentős probléma.⁵²

Szerb–magyar migrációs tendenciák

A KSH adatai szerint 2023. január 1-jén 1 023 szerb állampolgár élt Magyarországon.⁵³ A munkavállalási célú tartózkodási engedélyek száma 2017 óta közel háromszorosára nőttek és 2024-ben összesen 407 364 engedélyt adtak ki, amely döntő része foglalkoztatáshoz kapcsolódott.⁵⁴

Az illegális határátlépések száma jelentősen csökkent, míg 2022-ben több mint 158 ezer visszaküldés történt a szerb–magyar határon, addig 2024-ben ez a szám mindössze 5 713 volt (AIDA, 2025). A Frontex adatai szerint a nyugat-balkáni irreguláris átlépések 2024 első kilenc hónapjában 79%-kal estek vissza, Szerbiában pedig a tranzit migránsok száma 80%-kal csökkent az előző évhez képest.⁵⁵

48 Fassmann, Kohlbacher 2023

49 Göncz, Lengyel 2023

50 Reeger, Tóth 2023

51 Németh et al. 2023

52 Fassmann, Kohlbacher 2023

53 KSH 2023

54 Eurostat 2024; European Commission 2025

55 Klement 2024

2. táblázat.

Szerbiai migrációs trendek és munkaerő-piaci adatok Magyarországon (2017–2024)

(A szerző szerkesztése a KSH (2023), European Commission, (2025), Eurostat (2024), AIDA (2025), Klement, (2024) adatai alapján)

Téma	Adatok / Trendek
Szerb állampolgárok Magyarországon	1023 fő (2023. jan. 1.)
Foglalkoztatási célú engedélyek	2017 óta közel 3× növekedés; 2024-ben összesen 407 364 kiadott engedély
Illegális határátlépések	2022: 158 565 visszaküldés → 2024: 5713 (-95%)
Nyugat-balkáni trendek	2024-ben -79% irreguláris belépés; Szerbiában -80% tranzit migráns

Ahogy az előző fejezetben is említésre került, sok szerbiai magyar számára Magyarország egyfajta ugródeszkeként szolgál az EU munkaerőpiacára, ahonnan tovább utazhatnak Ausztriába vagy Németországba. A 3. táblázat a migráció és a munkaerőpiacra vonatkozó főbb jellemzőit mutatja. A táblázat alapján azonosítható, hogy a magyar és a szerb munkavállalók hasonló arányban dolgoznak Ausztriában és mindkét ország állampolgárait jellemző a folyamatos növekedés. Bár míg Magyarország egyszerre cél és tranzitország, addig Szerbiában jelentős a demográfiai veszteség.

3. táblázat.

Magyarország és Szerbia: munkaerőpiac főbb jellemzői

(A szerző szerkesztése Beschäftigte, 2024, KSH. 2017, KSH, 2023; SORS adatai alapján)

Ország	Belföldi foglalkoztatottak / fő (2024)	Ausztriában dolgozók / fő (2024)	Megjegyzés
Magyarország	~ 4,7 millió fő foglalkoztatott	< 130 000	Egyszerre cél- és tranzitország.
Szerbia	~ 2,1 millió fő foglalkoztatott	< 110 000	Jelentős demográfiai veszteség, fiatal és képzett munkaerő kivándorlása.

Az eddigi elemzés rámutatott arra, hogy a migrációs folyamatokat a gazdasági különbségek mellett történelmi, intézményi és társadalmi tényezők együttesen alakítják. E komplex hatásrendszer alapján indokolt a jövőbeli lehetséges fejlődési irányok szisztematikus áttekintése, amelyet az alábbi scenárió-elemzés foglal össze.

Magyarország, Szerbia és Ausztria migrációs scenáriói

A scenáriók kvalitatív jellegűek, és nem kapcsolódnak explicit valószínűségi súlyokhoz, ugyanakkor alkalmasak a lehetséges fejlődési irányok strukturált bemutatására. A scenáriók összehasonlíthatóságának és elemzési értékének növelése érdekében a forgatókönyvek kvalitatív valószínűségi súlyozással és SWOT-elemzéssel (strengths, weaknesses, opportunities, threats – erősségek, gyengeségek, lehetőségek, veszélyek) kerülnek kiegészítésre. Ez lehetővé teszi a különböző jövőbeli pályák relatív esélyeinek és stratégiák következményeinek strukturált értékelését.

A rendelkezésre álló adatok alapján mind Magyarország, mind Szerbia számára előnyös lenne a munkavállalási korú lakosság megtartása, a migrációs potenciál csökkenése és a visszavándorlás ösztönzése. Ehhez azonban megfelelő szakpolitikák kialakítása elengedhetetlen. A remigráció növelésével nem csak a népességfogyás csökkenthető, hanem a gazdasági-társadalmi stabilitás erősíthető. A három ország közötti migrációs trendek jövője a gazdasági stabilitás, a politikai változások és a demográfiai folyamatok összetett kölcsönhatásától függ. Mindezek alapján több lehetséges szcenárió rajzolódik ki:

1. *Szigorúbb migrációs szabályok és a beutazás korlátozása:* formális foglalkoztatáshoz való hozzáférés korlátozódik, amely az informális munkaerőpiac növekedéséhez vezethet. Ez különösen a szerb migránsokat érintheti, akik bizonytalanabb, szabályozatlan munkakörülmények közé kerülhetnek, súlyosbítva a kizsákmányolás problémáit. Hasonló helyzetet eredményezett a Covid-19 határlezárásai, tartózkodási engedélyek megszűnése, a Stockholm program, amely a határellenőrzés megerősítését tűzte ki célul, vagy Trump migrációs politikája.⁵⁶
2. *Gazdasági különbségek csökkenése:* Ha a bérek és munkakörülmények közelítenek egymáshoz, a migrációs potenciál mérséklődhet. Optimista szcenárió alapján például a szerb/magyar gazdaság javulása, esetleg az osztrák gazdaság lassulása a szerbiai /magyarországi munkavállalók migrációs potenciálját csökkentheti. Lengyelország példája jól mutatja ezt a tendenciát, a 2010-es évektől a gazdasági növekedés és a bérek emelkedése mérsékelte a kivándorlást, sőt egyes szektorokban egyre inkább erősödik a visszavándorlás is.⁵⁷
3. *Munkaerőigény növekedése Ausztriában és Magyarországon:* Ebben a szcenárióban fokozódhat a szerb munkavállalók beáramlása. Magyarország továbbra is tranzitországgként működne, ahonnan sokan Ausztriába mennének tovább. Németország példája mutatja, hogy célzott programokkal a munkaerőhiány kezelhető, 2015 után számos hiányszakmákban (pl. egészségügy, informatika) indított az ország bevándorlást ösztönző intézkedéseket.⁵⁸ Kanada sikeresen alkalmazza az úgynevezett „pontozásos rendszerét”, amely a magasan képzett munkaerőt részesíti előnyben, ezzel segítve a gazdasági fejlődést és a demográfiai egyensúly fenntartását.⁵⁹
4. *Visszavándorlást ösztönző politikák:* Magyarország és Szerbia számára fontos lehet a fiatal, képzett munkaerő hazatérésének az ösztönzése. Ehhez speciális szakpolitikákra / programokra van szükség. Pozitív kezdeményezés volt a 2008-as gazdasági válság után Írország célzott programja, amely hazatérő szakemberek támogatására fókuszált, adókedvezményekkel és vállalkozásindítási támogatásokkal. Portugália, Peru és Ecuador számos kedvezményes reintegrációs programmal tudta ösztönözni a visszavándorlást, annak ellenére,

56 Yousif 2025; Tánczos 2024; Thomázy 2022; 2021

57 Kahanec, Zimmermann 2014a

58 Reeger, Tóth 2023

59 De Haas et al. 2020

hogy a gazdasági növekedés kevésbé volt jelentős.⁶⁰ Mind Magyarország, mind Szerbia esetében elképzelhető lenne az említett programokhoz hasonló ösztönző rendszer kidolgoása.

4. táblázat.

A vizsgált migrációs forgatókönyvek kvalitatív valószínűségi besorolása

(A szerző szerkesztése a Frontex (2024), az Európai Unió Tanácsa (2025) és a releváns migrációs szakirodalom alapján)

Szenárió	Rövid leírás	Valószínűség
1. Gazdasági konvergencia	Felzárkózás, migráció csökken	Alacsony–közepes
2. Fennmaradó különbségek	Status quo migráció	Magas
o3. Erősödő kivándorlás	Munkaerő-elvándorlás nő	Közepes–magas
4. Szigorú szabályozás	Migráció korlátozása	Közepes

A jelenlegi gazdasági és politikai trendek alapján a legvalószínűbb forgatókönyv a fennmaradó különbségek esete, míg a teljes konvergencia alacsonyabb valószínűséggel következik be.

A scenáriók közötti eltérések nemcsak gazdasági, hanem biztonságpolitikai szempontból is relevánsak, mivel a migrációs nyomás változása közvetlen hatással van a határőrizeti kapacitások terhelésére.

Összegzés

A tanulmány három ország, Szerbia, Magyarország és Ausztria munkaerő-migrációjának az összehasonlító elemzésére fókuszált. A kutatás során két hipotézist fogalmaztam meg. Az első hipotézis a migrációs folyamatok gazdasági tényezőit (magasabb bérek, jobb körülmények) emelte ki. A kutatás során megállapítottam, hogy a gazdasági tényezőkön túl a Szerbia–Magyarország–Ausztria régióban a migrációs trendek történelmi, jogi és társadalmi tényezők is jelentősen befolyásolják. Az etnikai rokonság, az állampolgárságpolitika, valamint az EU-tagságból fakadó mobilitási lehetőségek együttesen formálják a térség migrációs dinamikáját, amely továbbra is hatással van a munkaerőpiacra és a társadalomszerkezetre. A munkaerő-migráció dinamikája a Közép-Európában a gazdasági különbségeken túlmutatva mélyen beágyazódik a történelmi traumákba, az identitáspolitikába és az állami integrációs stratégiákba. A Szerbia–Magyarország–Ausztria közötti vándorlás hátterében tehát nemcsak bérkülönbségek, hanem a Trianon utáni nemzetstratégiai kihívások és a határon túli magyar közösségek identitáskeresése is döntő szerepet játszik.

A második hipotézis esetében a rendelkezésre álló adatok és szakirodalom alapján alátámasztást nyert, hogy a munkaerő-migráció komoly gazdasági következményekkel jár a vizsgált országok számára. Magyarország és Szerbia szempontjából a legnagyobb kihívást a magasan képzett munkaerő elvándorlása és a munkaerőhiány jelenti, míg Ausztria gazdasági előnyöket élvez, ugyanakkor strukturális és

60 Thomázy 2024

integrációs problémákkal küzd. E problémák kezelése érdekében az érintett országok részéről átgondolt munkaerő-piaci és migrációs politikára van szükség. A jelenlegi tendencia alapján megfogalmazható optimális scenárió Magyarország és Szerbia számára, de valószínűsíthető, hogy a kivándorlás dinamikája folytatódni fog mind a két országból. Amennyiben az osztrák munkaerőpiac kedvezőtlenebbé válik, akár más ország munkaerőpiaca is felszívhatja a keresletet, ugyanakkor feltételezhető, hogy csak jelentős gazdasági növekedés és visszavándorlást ösztönző szakpolitikák fordítják meg a kedvezőtlen tendenciát.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AIDA. 2025. *Access to the territory and pushbacks: Serbia*. European Council on Refugees and Exiles. <https://asylumineurope.org/reports/country/serbia/asylum-procedure/access-procedure-and-registration/access-territory-and-push-backs/> (Letöltés ideje: 2025. 09. 10.)
- AP News. 2025. *Austria suspends family reunification for refugees amid capacity strain*. APNews, <https://apnews.com/article/austria-new-governments-migration-family-reunions-2621ad0698df0512ffa5fb78a0d15216> (Letöltés ideje: 2025. 03. 15.)
- Berend, I. T. 2013. *A történelem gazdasági szemmel: Magyarország és Kelet-Európa a 20. században*. Kossuth Kiadó.
- Beschäftigte 2024. *Beschäftigte 2024 Jahresdurchschnitt*. <https://www.sozialversicherung.at/cdscontent/?contentid=10007.894921&portal=svportal> (Letöltés ideje: 2025. 09. 10.)
- Bucsky, P. 2024. *Ennyit keresnek az Ausztriában dolgozó magyarok, G7*. <https://g7.hu/adat/20240729/ennyit-keresnek-az-ausztriaban-dolgozo-magyarok/> (Letöltés ideje: 2025. 07. 29.)
- de Haas, H., Castles, S., Miller, M. J. 2020. *The age of migration: International population movements in the modern world* (6th ed.). Red Globe Press.
- Dövényi, Z. 2009. *Internal migration in Hungary*. *Hungarian Statistical Review*, 87(10), 56–70.
- EU Home Affairs. 2023. *Migrant integration statistics: Hungary*. European Commission.
- EURES 2023. *Labour market information: Hungary*. European Labour Authority. Labour Market Information: Hungary - EURES (EUropean Employment Services) (Letöltés ideje: 2025. 02. 25.)
- European Commission. 2025. *Hungary: 2024 immigration statistics*. https://home-affairs.ec.europa.eu/news/hungary-2024-immigration-statistics-2025-03-15_en (Letöltés ideje: 2025. 03. 15.)
- Eurostat. 2024. *Governance of migrant integration in Hungary*. Migrant Integration Database. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migrant-integration/migrant-integration-hub_en (Letöltés ideje: 2025. 07. 20.)
- Fassmann, H., Kohlbacher, J. 2023. *Labour migration in Central Europe: Current trends and future prospects*. Springer.
- Financial Times. 2025. *Austria halts family reunification as migration pressures grow*. *FinancialTimes*, április 2. <https://www.ft.com/content/9d5a6130-4e0c-458b-8645-3d4f0393e8ef> (Letöltés ideje: 2025. 04. 02.)
- Frontex. 2024. *Migratory routes and trends*. <https://www.frontex.europa.eu/what-we-do/monitoring-and-risk-analysis/migratory-routes/migratory-routes/> (Letöltés ideje: 2026. 03. 23.)
- Gábrity, B. 2012. *Migration and integration of ethnic Hungarians from Vojvodina*. *Regional Studies*, 40(2), 101–117.
- Gémesi, G. 2025 *A migráció mint a hibrid hadviselés eszköze és az észak-európai rendészeti szervek reakciói*, *Hadtudományi Szemle*, 17–35, <https://doi.org/10.32563/hsz.2025.ksz.1.2>
- Gödri, I. 2018a. *A határon túli magyarok migrációja és állampolgársága*. Kutatási Jelentés, KSH NKI.

- Gödri, I. 2018b. *A migrációs folyamatok Magyarország és környező országai között*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó.
- Gödri, I. 2018c. *Bevándorlás és integráció: A vajdasági magyarok mobilitási és integrációs stratégiái*. In *Társadalmi Riport 2018*, 215–238. TÁRKI.
- Göncz, B., Lengyel, G. 2023. *Migration and social cohesion in Central Europe*. Palgrave Macmillan.
- Hautzinger, Z., Hegedűs, J., Klenner Z. 2014. *A migráció elmélete*. Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest
https://real.mtak.hu/16634/1/real_16634.pdf (Letöltés ideje: 2025. 09. 10.)
- Hárs, Á. 2009. International migration in numbers and statistics. *Hungarian Statistical Review*, 87(10), 23–40.
- Hárs, Á. 2016. *Elvándorlás, bevándorlás és a magyar munkaerőpiac*. Jelenségek, hatások, lehetőségek. In Kolosi T.–Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2016*. Budapest: TÁRKI, 243–262. <https://doi.org/10.61501/TRIP.2016.12>
- Hárs, Á. 2020a. Labour migration and economic transformation in Central Europe. *European Labour Studies*, 12(3), 45–67.
- Hárs, Á. 2020b. *Munkaerőpiaci integráció a régióban*. *Társadalmi Riport*, 88–104.
- Hoerder, D. 2002. *Cultures in Contact: World Migrations in the Second Millennium*. Duke University Press.
<https://doi.org/10.2307/j.ctv11hpmch>
- International Monetary Fund, European Dept. 2024. Serbian migration trends and labor market data in Hungary (2017–2024). *International Monetary Fund*, 1081–48. <https://doi.org/10.5089/9798400276101.002>
- IOM. 2019. Glossary on Migration. International Organization for Migration.
https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf (Letöltés ideje: 2025. 09. 15.)
- Kahanec, M., Zimmermann, K. F. 2014. *How skilled immigration may improve economic equality*. IZA Journal of Migration, <https://doi.org/10.1186/2193-9039-3-2>
- Kahanec, M., Pytliková, M., Zimmermann, K. F. 2014. *The free movement of workers in an enlarged European Union: Institutional underpinnings of economic adjustment (IZA)* <https://doi.org/10.2139/ssrn.2502316>
- Discussion Paper No. 8456. Institute for the Study of Labor (IZA).
<https://docs.iza.org/dp8456.pdf> (Letöltés ideje: 2025. 09. 15.)
- Klement, J. 2024. *Europe's immigration pushback fails Economics 101*. Reuters, november 27.
<https://www.reuters.com/markets/europes-immigration-pushback-fails-economics-101-joachim-klement-2024-11-27/> (Letöltés ideje: 2025. 09. 15.)
- Kovács, É. 2015. Trianon és a nemzeti identitás. *Magyar Kisebbség*, 20(2), 5–22.
- Kovács, A. 2020. Labour migration trends between Serbia and Hungary. *Central European Journal of Migration*, 12(1), 45–62.
- KSH. 2017. Új magyar állampolgárok. Változások az egyszerűsített honosítási eljárás bevezetése után.
<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/ujmagyarallampolgarok.pdf>
(Letöltés ideje: 2025. 09. 20.)
- KSH. 2023. Resident population by nationality. Központi Statisztikai Hivatal.Ú
– https://www.ksh.gov.hu/stadat_files/nep/en/nep0023.html (Letöltés ideje: 2024. 09. 25.)
– <https://n9.cl/qwgve> (Letöltés ideje: 2024. 09. 25.)
– <https://n9.cl/1vtqn> (Letöltés ideje: 2024. 09. 25.)
- Melegh, A., Gödri, I., Kiss, T. 2023. *Migration, Development and Inequality in Central Europe*. Routledge.
- Németh, A., Tóth, J., Váradi, B. 2023. *Munkaerő-migráció az EU-ban: új trendek és kihívások*. *Munkaerőpiaci Tükör*, 1, 22–45. <https://doi.org/10.53020/IME-2023-106>
- OECD. 2024a. Return, Reintegration and Re-migration: Understanding Return Dynamics and the Role of Family and Community, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/625fb5e6-en>
- OECD. 2024b. International Migration Outlook 2024: Austria.
https://www.oecd.org/en/publications/2024/11/international-migration-outlook-2024_c6f3e803/full-report/austria_4d85f150.html (Letöltés ideje: 2025. 10. 18.)
- Papademetriou, D., Somerville, W. 2014. *A Strategic Framework for Creating Legality and Order in Immigration*
<https://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/BadActors-Papademetriou-SomervilleFINALWEB.pdf> (Letöltés ideje: 2024. 03. 15.)

- Péti M., Szabó B., Schwarcz Gy., Csécsi D. 2018. A szomszédos országokból Magyarországra áttelepült népesség demográfiai és gazdasági hatásai, területi mintázata. In Magyarok a Kárpát-medencében 3.: migráció, 193–209. Egyesület Közép-Európa Kutatására. <https://acta.bibl.u-szeged.hu/73233/> (Letöltés ideje: 2024. 03. 15.)
- Pogonyi, S. 2021. Beyond Trianon: The Politics of Kin-State Citizenship in Hungary. *East European Politics and Societies*, 35(2), 353–373.
- Reeger, U., Tóth, P. P. 2023. *Migration, Mobility and Displacement in Central and Eastern Europe*. Springer.
- Romsics, I. 2001. *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó.
- Sik, E. 2022. *A migráció szociológiája 3.0*. Debreceni Egyetemi Kiadó. Szociológiai Intézet
- SORS. Statistical Office of the Republic of Serbia. <https://www.stat.gov.rs/en-us/> (Letöltés ideje: 2025. 10. 18.)
- Sztankai, K. 2021 *A migrációs válság hatása társadalmunkra = The Impact of the Migration Crisis on Our Society*. Hadtudományi Szemle, 14 (4), 69–81. ISSN 2060-0437 <https://doi.org/10.32563/hsz.2021.4.7>
- Tálas, P. 2018. *A munkaerő-migráció demográfiai és gazdasági hatásai Közép-Európában*.
- Tánczos, M. 2024. The EU's Answer to the Migration Crisis: The Road to the New Pact on Migration and Asylum. *Európai Tükör*, 27(1), 107–125. <https://doi.org/10.32559/et.2024.1.6>
- The International. 2025. *Migrants power Austria's tourism and hospitality sector*. *The International*, február 12. <https://www.theinternational.at/migrants-power-austrias-tourism-and-hospitality-sector/> (Letöltés ideje: 2025. 09. 09.)
- Thomázy, G. 2021. Migrációs stratégiák: Dél-Amerika vs. Európa Ecuador, Kolumbia, Magyarország és Spanyolország összehasonlító elemzése. *Hadtudomány*, 31(2) <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2021.31.2.58>
- Thomázy, G. 2022. A bevándorlók rendkívüli legalizálása Dél-Amerikában a Covid-19 pandémia idején. *Polarities*, 3(1). <https://doi.org/10.15170/PSK.2022.03.01.03>
- Thomázy, G. 2024. Applying content analysis to the formulation of migration strategies: A comparative study. *Journal of the Spanish Institute for Strategic Studies*, 24, 531–553.
- Trading Economics. 2025. Remittances to Hungary (1995–2025). <https://tradingeconomics.com/hungary/remittances> (Letöltés ideje: 2026. 01. 10.)
- Visegrad Group 2020a. Historical Legacies in Central Europe. V4 Working Paper Series.
- Visegrad Group 2020b. Labour mobility and economic integration in Central Europe. *V4 Reports*, 5(1), 8–19.
- World Bank 2024. Personal remittances, received (% of GDP) - Serbia, Hungary. <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?locations=RS-HU> (Letöltés ideje: 2025. 09. 09.)
- Yousif, N. 2025. *Six big immigration changes under Trump—And their impact so far*. BBC. <https://www.bbc.com/news/articles/clyn2p8x2eyo> (Letöltés ideje: 2025. 07. 20.)

Bán Attila[✧]

A hadtörténelem megjelenése a honvédelmi alapismeretek középiskolai tantárgy tananyagában

DOI 10.17047/HADTUD.2026.36.1.118

A honvédelmi alapismeretek középiskolai tantárgy a Honvéd Kadét Programban résztvevő gimnáziumi osztályok közismereti, érettségi tantárgya. Ennek következtében azok a 14–18 éves fiatalok tanulják, akiknek az intézményük ebben a programban részt vesz. Ők az a tanulói réteg, akik valamilyen szinten elköteleződtek a hazafias, honvédelmi nevelés mellett, de legalábbis érdeklődést mutatnak a katonai pálya iránt. A tankönyvi tartalom szerteágazó ismereteket közvetít a magyar honvédelemről, melynek egy fejezeteként megjelenik a hadtörténelmi alapismeretek tananyaga is. A történelem, mint alapvető érettségi tantárgy kronológiája általános ismereteket biztosít a diákok számára. Ezeket az általános ismereteket egészíti ki a honvédelmi alapismeretek hadtörténelmi szakasza. A kiegészítés nem csupán a teljesen új anyagrészeket jelenti, hanem a meglévő tudásanyag kibővítését is, mellyel megvalósul a tantárgyi koncentráció. A fejezet érinti az egyetemes és magyar hadtörténelem legjelentősebb állomásait, a hadikultúrák jellemzését. Foglalkozik a hadtudomány néhány kiemelkedő alakjával, melynek segítségével a tanulók betekintést nyernek a hadviselés alapjaiba.

KULCSSZAVAK: hadtörténelem, honvédelmi alapismeretek, hadikultúra, tankönyvelemzés, honvéd kadét program

The Appearance of Military History in the Secondary School Subject “Basics of National Defence”

The secondary school subject of “basics of national defence” is a general knowledge, graduation subject for secondary school students participating in the Honvéd Cadet Program. As a result, it is studied by those 14-18-year-olds whose institutions are involved in this program. They are students who are committed to patriotic and national defence education on some level, or at least show an interest in a military career. The content of the textbook conveys diverse knowledge about Hungarian national defence, and one of its chapters covers basic

✧ Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégium, oktató tiszt; Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz –
 Kratochvil Károly Honvéd Secondary School and Dormitory, teacher (military subjects); NUPS Doctoral School of Military Sciences, PhD student.
 e-mail: banattila82@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9184-1064>

military history. The chronology of history, as a fundamental graduation subject, provides general knowledge for students. This general knowledge is supplemented by the military history section of the school subject basics of national defence. This extra does not only mean completely new teaching material but also the expansion of existing knowledge, which achieves subject concentration. The chapter touches on the most significant stages of universal and Hungarian military history, the characterization of military cultures. It deals with some prominent figures in military science, helping students gain insight into the basics of warfare.

KEYWORDS: military history, basic knowledge of national defense, war culture, textbook analysis, honvéd cadet program

Bevezetés

A Magyar Honvédség tartalékos rendszerének fejlesztése érdekében az ágazati feladatokról szóló 1029/2011. (II. 22.) Kormány határozattal együtt a katonai alapismeretek tantárgy oktatása lehetővé tette, hogy a tanulók megismerkedjenek a honvédelem rendszerével, a hazánkat fenyegető biztonsági kockázatokkal. Megértsék a biztonsági kockázatok függvényében a honvédelem szükségességét, tisztában legyenek az állampolgár honvédelmi kötelezettségeivel. A honvédelem rendszerének ismeretében érthetővé válik, hogy mit jelent napjainkban a hazafiság és a hazaszeretet. A katonai alapismeretek, mint érettségi tantárgy elsősorban a középiskolai oktatás keretében, a 14–18 éves korosztály számára vált elérhetővé a 2010. május–júniusi érettségi időszakban és egészen 2021-ig középszinten és emelt szinten is lehetett érettségi vizsgát tenni belőle. A tantárgy kerettanterve igazodott a Nemzeti Alaptanterv követelményeihez, tanításához egy teljes négy évfolyamra vonatkozó tankönyv és munkafüzet tartozott. A témakörök megszerkesztésénél a szakmai helytállóság figyelembevételével mellett az alkotók törekedtek arra, hogy a célkorosztály számára a tananyag érthető, feldolgozható legyen. Fontos szempont volt továbbá, hogy a tantárgyat tanító pedagógus is azonosulni tudjon a tananyaggal. A katonai alapismeretek tankönyv bár sokrétű ismeretanyaggal rendelkezett, de hadtörténelem fejezetet nem tartalmazott. A tantárgy tulajdonképpen kísérleti jelleggel indult meg, jövőjét tekintve bizonytalanul, de sikerességének köszönhetően stabilitást szerzett az érettségi tantárgyak között. Tankönyve három kiadással is megjelent, amelyek közül a második egy bővített, a harmadik javított kiadás pedig az aktuális frissítéseket tartalmazta.

A globális és hazai változások miatt szükséges volt a katonai alapismeretek tantárgy tananyagának nagymértékű átgondolása. Ez azt jelentette, hogy új tankönyv szerkesztése vált esedékessé, melynek összeállításával honvédelmi alapismeretek néven új tantárgyat vezettek be 2019-ben, amely felmenő rendszerben fokozatosan felváltotta a katonai alapismereteket. A honvédelmi alapismeretek tankönyv és munkafüzet bázisaként az előd tantárgy tankönyve és munkafüzete szolgált, de az jelentős átdolgozáson esett át. Ennek egyik eredménye, hogy önálló fejezetként jelent meg benne a hadtörténelmi alapismeretek tananyagrésze. A tankönyv megmaradt a négy évfolyamos használhatóságnál, jelenleg két kiadással rendelkezik. A két kiadást követő tapasztalatok, szakmai konzultációk eredményeként ez a tankönyv is újragondolást, átdolgozást kívánt, ezért több éves szakmai munkát követően, amelyben a szerző is részt vett, egy teljesen új tankönyv bevezetése történt meg a tantárgyban,

melynek egyik fő jellegzetessége, hogy a tananyagot a négy évfolyam tekintetében négy különálló tankönyvre osztja. Az új tankönyv, amely a 9. *Honvédelem honvéd kadétoznak – Honvédelmi alapismeretek tankönyv* a 9. évfolyam számára¹ címet kapta, illeszkedik a NAT 2020 követelményeihez. A tankönyv három fejezetének egyike a hadtörténelmi alapismeretek. Egy tankönyv elkészítése a közoktatási anyagi ráfordítások egyik jelentős tétele, tehát a kiadás a nemzeti oktatásügy egyik legnagyobb gazdasági és szellemi beruházása.² Ennek a beruházásnak lesz a profitja az a tudás, amit a tanuló majd felhasznál az élete során. A profit kétirányú, mert hasznosságát élvezzi az alany és a nemzet egyaránt. Ezen paradigmát követve, a tankönyv előállításnak hosszú távú beruházásnak kell lennie. Ahhoz, hogy a beruházás megtérüljön, a tartalmi minőség ellenőrzése elengedhetetlen és gondos elemzést kíván. A tanulmány célja a felsorolt tankönyvek hadtörténelmi tananyagainak komparatív analízisa, amely feltárja a témában megjelenő ismeretek tartalmi jellemzőit, hasznosságának relevanciáját és szükségszerűségét.

A tankönyvelemzés tematikája

Ugyan a tanulmány nem teljes tankönyvelemzést hajt végre, csupán egy tananyag-részt vesz górcső alá, de szükséges meghatározni egy olyan egységes elemzői tematikát, amely alapján az analízis elvégezhető és melynek végén objektív következtetés vonható le. Napjainkban alapvetően három tankönyvelemző modell ismert. A „*politikatudományi kutatási modell*” Gerd Stein³ koncepciója a hetvenes évek Németországában született meg, egy olyan korban, amelyben a szakmai közvéleményt jelentős mértékben foglalkoztatták a politikatudományi kérdések, illetve az oktatás-politikai viták, mint például az iskolareformok. Stein a tankönyvet más dimenzióba helyezte át, kiemelte a csupán pedagógiai környezetből és tágabb, politikai, iskolapolitikai dimenzióba léptette. Kijelentette, hogy a tankönyvmunka nem lehet csak tartalom-elemzés vagy történet-hermeneutikus szövegelemzés, hanem a tankönyvnek a szerző szerint hármass dimenziója van. Ez a három tétel a tartalmi dimenzió, a pedagógiai dimenzió és a politikai dimenzió. E hármass mentén a tanulási tartalom figyelembevételével kutatható a tankönyv információátadási képessége, a didaktikai koncepció és a tankönyv politikai-szocializációs hatása. Stein módszere ugyan a modernizációt és aktualizálást tűzi ki célul, de nyilvánvaló, hogy a pedagógiai cél mellett sokkal inkább politikai-társadalmi szemléletváltoztatási szándék vezérli. A „*funkcionális tankönyvkutatási modell*” az osztrák Josef Thonhauser⁴ által megfogalmazott módszer. Thonhauser a tankönyvkutatás szisztematizálását a funkcionalitásra alapozza. A tankönyvet oktatási és tanulási folyamatot alátámasztó médianak és értéknek, kortörténelmi dokumentumnak, illetve többé-kevésbé tudatos kalkuláció által létrehozott gazdasági tényezőnek tekinti. Definiálása alapján az elemzést a következő kettős módszerrel végzi: kritikus-analitikus elemzés, konstruktív-szintetizáló elemzés.

1 Nem azonos a Honvédelem (2024) tankönyvvel.

2 Horváth 1996, 29.

3 F. Dárdai 1999, 48.

4 F. Dárdai 1999, 49.

A tantárgyorientált elemzési módszer részekre bontja és így vizsgálja a tartalmi lényegét, majd a szintetizálást követően tantárgyelméleti és módszertani-didaktikai koncepciókat fogalmaz meg. Ez a tankönyvkutatási modell hasznos és praktikus eredményt hozhat, hiszen egyértelművé teszi a felhasználó számára a tankönyv tartalmi minőségét, illetve a szerzők számára ösztönzővé válhat az új tartalmak létrehozásának folyamatában. Peter Weinbrenner⁵ a „komplex tankönyvkutatási modell” megalkotója. Koncepciójának alapja, hogy a tankönyvkutatást kontextuskutatásnak nevezi el, amely ebben az esetben dimenzió és kategóriarendszerbe történő besorolást jelent. Weinbrenner szerint a tankönyvkutatás összetettsége és sokfélesége miatt komplex módon értelmezhető. Ha a tankönyv egy egész elem, akkor a tankönyvkutatásnak multidimenzionálisnak⁶, illetve multiperspektívnek⁷ kell lennie. A feltárást követően teret kell kapnia a gyakorlati szempontú megközelítésnek, vagyis az elemzésnek segítséget kell nyújtania a tanároknak a tankönyv kiválasztásában. Weinbrenner tehát a tankönyvet termékként és szocializációs tényezőként értelmezi és ennek következményeként a kutatás három típusát fogalmazza meg.⁸ A nemzetközi tankönyvelemzéssel foglalkozó szakirodalom alapján kijelenthető, hogy a három típus közül, napjainkban szinte kizárólag csak a produktumorientált tankönyvkutatással találkozhatunk. Jelen tanulmány is ezt a modellt alkalmazza az elemzésre.

Fontos tisztázni, hogy jelen esetben produktum alatt nem valamilyen piaci (kereskedelmi) terméket értünk, hanem a tankönyv az oktatás kommunikációs eszközeként jelenik meg. A produktumorientált megvalósítást két fővonal mentén, tartalomelemző eljárással, történeti (hosszmetszeti) és összehasonlító (keresztmetszeti) elemzéssel, négy dimenzió, illetve a kialakítás (dizájn) alapján lehet elvégezni (1. táblázat).

Tananyagelemzés a produktumorientált kutatási módszer alapján

Az elemzés az adott tananyagra levetítve az 1. táblázat tematikáját követi, minden tankönyvváltozat vizsgálatával. A vizsgált tananyagrészek a 2. táblázatban megjelölt tankönyvekben szerepelnek. A Katonai alapismeretek című tankönyv egyik változatában sem jelenik meg a hadtörténelem, így azokat csak oly módon szükséges megemlíteni, hogy a vizsgálat megállapítja, az összehasonlításban a tankönyv nem releváns.

5 F. Dárdai 1999, 50.

6 A kutatásba bevont tudományok lehetséges összessége, vagyis egy tankönyv vizsgálatakor ne csak az iskolai tantárgyaknak az érdekei domináljanak, hanem jelenjenek meg a neveléstudományok, a dizájn és a különféle ismeretelméleti teóriák.

7 A tankönyvelemzésben legyen minél több ismeretelméleti érdek, mint például az empirikus-analitikus szempont (a tankönyv lényegi jegyei), vagy kapjon teret a kritikus-innovatorikus szempont is (tankönyv javítása, fejlesztése).

8 I. Folyamatorientált tankönyvkutatás, II. Produktumorientált tankönyvkutatás, III. Hatásorientált tankönyvkutatás

1. táblázat.

A produktumorientált tankönyvekutatás elemei(Forrás: a szerző szerkesztése a Peter Weibrenner féle modell alapján)⁹

Tudományelméleti dimenzió	Szaktudományi dimenzió	Szakedidaktikai dimenzió	Neveléstudományi dimenzió	Dizájn
ismeretelméleti pozíció és szándékok, kijelentéselemzés, fogalomalkotás, értékítéletek, ideológiák jelenlétének vizsgálata	szaktudományi megfelelés, az aktuális szaktudományi eredmények, viták, módszerek jelenléte	didaktikai koncepció, tanuláselmélet, a tartalom strukturáltsága, következetessége, tananyagkiválasztás és transzformáció, problémaorientáltság, tantervi megfelelés	neveléstudományi paradigma, iskolatípus, didaktikai funkciók, módszerek, szövegstruktúrák, szövegérthetőség, kommunikációs formák	külső forma, szín, grafika, tipográfia

2. táblázat.

A vizsgált tankönyvek adatai

(Forrás: szerző szerkesztése)

Tankönyv	Azonosító	Kiadó	Kiadás éve
Katonai alapismeretek	HM-69157	Zrínyi Kiadó	2010, 2011
Katonai alapismeretek	TKV/285-19/2015	Zrínyi Kiadó	2015
Honvédelmi alapismeretek	TKV/57-16/2019	Zrínyi Kiadó	2019
Honvédelmi alapismeretek	TKV/35-15/2024	Zrínyi Kiadó	2024
9. Honvédelem honvéd kadétoznak – Honvédelmi alapismeretek tankönyv a 9. évfolyam számára	HM-KOMM/9-1/2025	Zrínyi Kiadó	2025

Tudományelméleti dimenzió

Az ismeretelméleti pozíció vagy episztemológiai álláspont egy olyan filozófiai nézőpont, amely meghatározza, hogyan viszonyuljunk a tudáshoz, a megismeréshez: mi az, amit tudásnak tekintünk, honnan származik, milyen a valósága, és milyen módszerekkel szerezhető meg. Főbb pozíciói közé tartozik az empirizmus, azaz minden tudás tapasztalatból származik; a racionalizmus, amely a tiszta ész a tudás forrása; a szkepticizmus, a nem lehetséges bizonyos tudás; a kritikai filozófia, vagyis a megismerés határainak és lehetőségeinek vizsgálata, a fogalmak, előfeltevések és a gondolkodásmód önmagukba vetett kritikája; illetve a pragmatizmus, avagy a tudás hasznossága és alkalmazhatósága. A hadtörténelem fontossága megkérdőjelezhetetlen a hazafias, honvédelmi nevelés folyamatában, hiszen formálja a nemzeti identitástudat erősítését, ezért is fontos szerepe van a honvédelmi alapismeretek tankönyv

9 F. Dárdai 1999, 50–51.

tananyagában. A 19. századi akadémikus Kiss Károly honvéd ezredes (1793–1866) szerint a hadtörténelmi kutatás célja az, hogy példát mutasson hazaszeretetből és bátorságból, tehát elődeink katonai tettei pozitív hatással vannak a hazafiságra, igaz, egyben azt is vallotta, hogy az újkori doktrínák és szabályzatok elsajátítására a hadtörténelem alkalmatlan.¹⁰ A hadtörténelem tehát olyan alapvető erkölcsi értékeket közvetít, mint a bátorság, a becsület, a tisztelet, a hazaszeretet és a hűség.¹¹ A 2019-es és 2024-es tankönyvek hadtörténelmi alapismeretek fejezete azonos, a kiadás között ebben a részben nincs különbség. Az első leckében megjelenő hadviseléselmélet bemutatja és definiálja a hadtudományt, a háború fogalmát és betekintést enged a hadviselés elméleti és filozófiai alapjaiba. Megjelenik a történelem néhány jelentős hadtudósa, mint például Szun-Ce (~i.e. 544–496), Niccolò Machiavelli (1469–1527), Carl von Clausewitz (1780–1831) és a magyar hadtörténelem egyik legjelentősebb alakja, Zrínyi Miklós (1620–1664) is. Az egyetemes hadtörténelem részeként különböző hadikultúrák bemutatása kiszélesíti a tudásanyagot, igaz, a szkíta, spártai vagy viking harcmódor megjelenik a történelem tantárgy keretében is, emiatt ez a tananyagrészt bizonyos szempontból duplikálást jelent. A hadtudomány kialakulásának bemutatását követően a tartalom a magyar hadtörténelemre koncentrálódik. A honfoglalástól a második világháború befejezéséig végig követi a magyar hadtörténelem alakulását, jelentős ütközeteit, hadvezéreit, kiemelkedő alakjait. A középiskolai történelem tantárggyal a teljes tananyagrészt nagymértékben párhuzamosítható, de az 1848/49-es szabadságharc és a 20. század két világháborújának leírása jóval részletesebb, mint a normál közismereti tantárgy tananyaga. Az I. világháború leírásának a tankönyv két leckéje is helyet ad, amely így nagy részletességgel mutatja be a magyar hadtörténelem egyik legjelentősebb konfliktusát a gorlicei eseményektől az isonzói csatákon át, egészen a Kratochvil-féle Székely Hadosztály harcáig. Egy hibrid leckében egy-egy rövid bekezdés erejéig helyet kap a II. világháborút követő időszak, a honvédelem napja, a hősök emlékünnepe, és a Magyar Honvédség fegyvernemi napjainak és csapatünnepeinek felsorolása. Egyértelműen tantárgy-specifikus, azaz más polgári tantárgy tananyagában nem megjelenő tudásanyag a Magyar Honvédség rendfokozati rendszere, illetve a magyar tiszt-, és altisztképzés bemutatása. E két lecke tartalma nem csupán ismeretanyag átadás szempontjából fontos, de jelentősen hozzájárul az identitás erősítéséhez, a katonai erkölcsi normák megismeréséhez.

A legújabb, 9. évfolyamos tankönyv hadtörténelmi alapismeretek témakörének tartalma eltér a négyéves változatok tananyagától, az kizárólag a magyar hadtörténelemre korlátozódik, tehát az egyetemes hadikultúra és a hadviselés filozófiai alapjai ebben a tankönyvben nem jelennek meg, ehelyett a magyar hadtörténelem bemutatása jóval részletesebb, mint a négyéves tankönyvben. A tananyag a honfoglalástól a rendszerváltásig fogja közre a magyar hadieseményeket, amely tartalom így objektíven mutatja be az ezeréves történelmünket, az aktuális ideológiai nézetnek megfelelő hadi cselekményeket. Egy teljes leckét kapott Zrínyi Miklós tevékenysége, a Rákóczi-féle szabadságharc, a huszár fegyvernem, de új témaként megjelenik az

10 Boda 2023, 66.

11 Boda 2018, 45.

56-os forradalom is. Sajnos a Magyar Honvédség rendfokozati rendszerének és fegyvernemi jelzéseinek bemutatása ebből a tankönyvből kikerült, remélhetőleg valamelyik másik évfolyam tankönyve majd tartalmazza. Az egész fejezetben érzékelhető, hogy a magyar hadtörténelmi események és hadvezérek, kiemelkedő személyek részletes bemutatásával a szerzők elsődleges szándéka a tanulók magyar hadiesemények iránti érdeklődésének felkeltése és nemzeti identitástudatuk erősítése volt.

Szaktudományi dimenzió

A szaktudományi dimenzió egy olyan tudományterület, amely az adott terület¹² elméleteit, fogalmait, módszereit és aktuális kutatási eredményeit fedi le, elkülönítve más tudományágaktól vagy a hétköznapi megértéstől. A tananyagtervezés fontos eleme a tantárgy tartalmi strukturálása. Ez az a nézőpont, amely a tantárgy lényegét, annak belső, szakmai tartalmát és mélységét jelenti, szemben más dimenziókkal.¹³ A szaktudományi tudás felhasználásával a tanuló műveltsége, készségeinek és képességeinek fejlesztése az adott szakterületen szerzett tudást tantervi, műveltségterületi összefüggésekbe ágyazza. Ez alapján a tanulók tudományos fogalmainak, fogalomrendszereinek fejlődését a szaktudomány elősegíti, megismerteti az egyes tudományterületek szemléletmódját, annak értékeit és kutatási eljárásait, valamint kialakítja az elsajátított tudás alkalmazásához szükséges készségeket. Az egy évfolyamos és a négyéves tankönyvek hadtörténelmi alapismeretek tananyagára is jellemző, hogy az nem csupán a tényeket közli, hanem szaktudományi értelemben vett logikai felépítéssel rendelkezik. Amíg a négy évfolyamos verzió inkább a 90-es, 2000-es évek történelem tankönyveihez hasonló karakterrel rendelkezik, úgy az új, 9. évfolyamos tankönyv tananyaga a korszerű felépítésnek köszönhetően alkalmazkodik a középiskolai korosztály érdeklődéséhez. A jelenkor fiatal generációjához történő tudatos igazodást mutatja a vizualitás szerepének jelentős növekedése, illetve az információk globális halmazának azonnali elérhetősége okán, az internet világának tankönyvbe történő beépítése. A leckékben beolvasható QR-kódok segítségével az aktuális tananyagot kibővítő újabb érdekességek, információk válnak elérhetővé nem csak a tanuló, hanem a pedagógus számára is. Mindkét tankönyvtípus lehetőséget teremt a tananyag önálló feldolgozására, ösztönzi a diákot az önálló kutatómunka elvégzésére, de az új, egy évfolyamos verzió sokkal jobban igazodik az életkori sajátosságokhoz, a célkorosztály érdeklődési kultúrájához.

Szakdidaktikai dimenzió

A szakdidaktikai dimenzió a tanítás-tanulás tudományának egyik specifikus területe, amely egy adott tantárgy specifikus tanítási-tanulási folyamatait, tananyagát, módszereit, eszközeit és értékelését vizsgálja, vagyis hogyan lehet egy adott szaktárgyat a leghatékonyabban tanítani, szemben az általános didaktikával, amely a nevelés-oktatás általános elveivel foglalkozik. Ez a dimenzió a tantárgy konkrét pedagógiai

12 pl.: fizika, matematika, történelem, stb...

13 pl.: társadalmi, etikai

konceptióit és annak gyakorlati megvalósulását elemzi, a tananyag tartalmának feldolgozásától a diákok motiválásáig. A szakdidaktika segít áthidalni az elméleti tudás és a gyakorlati tanítás közötti rést, biztosítva, hogy a tananyag ne csak elvont legyen, hanem a diákok számára érthető, érdekes és alkalmazható tudássá váljon. A tanulás dimenziói közül ez az egyik fő dimenzió, amely önálló célként is megjelenhet, és a neveléstudomány fontos ága. Mivel jelen esetben nem teljes tankönyvelemzés történik, így az eredmény nem konvertálható a tankönyv egészére, csak az adott tananyagrésze. A négy évfolyamos tankönyv szélesebb körű specifikus tartalma az egyetemes hadikultúrák, a hadviselés elméleti és filozófiai megjelenésével szélesebb ismeretanyagot jelenít meg a tanuló számára. Ez nem azt jelenti, hogy az egy évfolyamos tananyag kevesebb tartalommal rendelkezik, hiszen abban a magyar hadtörténelem jóval részletesebben van kifejtve. Mindkét tankönyv tananyagának esetében a szerkezeti struktúra követi a testvértantárgynak tekinthető történelem tankönyv kronológián alapuló felépítését. A fejezetek teljes egészében nagymértékű integráció, koncentráció tapasztalható a középiskolai történelem tantárggyal. A tanítás-tanulás folyamatának hatékonyságát növeli a lényegi részek kiemelése vastag betűstílusban, amely az összes tankönyv változatban megjelenik. A bevésoedést támogatja, hogy minden változathoz munkafüzet tartozik, amelyekben a különböző feladattípusok elősegítik a tananyag megértését és ellenőrzését is.

Tantervi megfelelés szempontjából mindegyik változat teljesíti az elvárt követelményeket. A kerettantervekben szereplő előzetes tudás feltételei megegyeznek, de a tematikai egység nevelési-fejlesztési céljai már az eltérő tananyagmennyiség és tartalom miatt tananyagspecifikusan eltérnek (3. táblázat). A négy évfolyamos tankönyvek hadtörténelmi alapismeretek fejezete 12 leckéből és 50 oldalból áll, amelyre a kerettanterv 13 órát, míg az egy évfolyamos tankönyv 13 leckéjének 109 oldalára csupán 15 órát biztosít a tananyag átadására. Az új tankönyvben lévő vizsgált tananyagrészt tehát hiába kapott több óraszámot, a kibővített tartalom miatt a pedagógusnak olyan munkamódszereket szükséges alkalmazni, amellyel a tartalmi lényegget a tanórán átadja, majd a tanulót a teljes anyag feldolgozása érdekében önálló munkára sarkallja.

A tantárgy oktatásához a pedagógusnak megfelelő szakmai kompetenciával kell rendelkeznie, tehát középiskolai tanári végzettség és egy szakirányú tanfolyam¹⁴ elvégzése szükséges hozzá. Így a tantárgy tanítása elérhető a civil tanárok számára. Egy másik alternatíva a megfelelő végzettséggel rendelkező aktív állományú katonapedagógus.¹⁵ A vizsgált tananyagrészt tanításához a legkompetensebb szaktanári képesítés egyértelműen a történelem tanári végzettség, de a kiemelések, a kiegészítő tartalmak és összefoglalások együttesen megkönnyítik az oktató felkészülését, munkáját a tanítás folyamatában, a végzett szaktól függetlenül.

14 A honvédelmi alapismeretek tantárgy tanításához és érettségi vizsgáztatásához szükséges 120 órás tanfolyam civil pedagógusok részére, mely az Oktatási Továbbképzési Rendszerben elérhető. A program alapja a szakképzésről szóló 2019. évi LXXX. törvény és az ennek végrehajtásáról szóló 12/2020. (II. 7.) Korm. rendelet.

15 A szerző értelmezésében katonapedagógus a tanári végzettséggel rendelkező aktív állományú katona.

3. táblázat.

A tankönyvi tananyag leckéi

(Forrás: a szerző szerkesztése a tankönyvek tartalomjegyzéke alapján)

<i>Katonai alapismeretek (2010, 2011, 2015)</i>	<i>Honvédelmi alapismeretek (2019, 2024)</i>	<i>Honvédelmi alapismeretek (2025)</i>
A katonai alapismeretek tankönyv egyik változata sem tartalmaz hadtörténelmmel foglalkozó fejezetet.	A hadviselés elméleti és filozófiai alapjai	A honfoglalás és az európai hadjáratok kora
	Hadikultúrák a történelemben	Az Árpád-kor hadtörténelme
	A honfoglalás és az Árpád-kor hadművészeti bravúrai	Lovagkor: Szent László kultusz és I. (Nagy) Lajos
	A lovagkor ideáljai	A késő középkori Magyar Királyság törökellenes harcai 1526-ig
	A török háborúk hadtörténeti érdekességei	Az oszmán–magyar háborúk hadtörténeti érdekességei, következményei. A várháborúktól a Rákóczi-szabadságharcig
	Az 184–1849-es szabadságharc hősei	Zrínyi Miklós, a költő, és hadvezér. A felszabadító háborúk
	Magyar katonák az I. világháborúban (1. rész)	A Rákóczi-szabadságharc
	Magyar katonák az I. világháborúban (2. rész)	A huszárok fénykora a 18. században
	A Magyar Királyi Honvédség részvétele a II. világháborúban	Az 1848–49-es szabadságharc hősei
	Egy nemzet emlékezete. Hősök tisztelete, katonai nemzeti ünnepeink	Magyar katonák az első világháborúban
	A Magyar Honvédség katonai rendfokozatai, állománycsoportok és fegyvernemi jelek, jelzések	Kárpátalja visszafoglalásától az 1944–45. évi hadműveletekig. A Magyar Királyi Honvédség a második világháborúban
	Altiszt- és tisztképzés a Magyar Honvédségben	1956: népfelkelés és gerillaháború
–	Erős nemzet, erős hadsereg. Hagománytisztelet és katonai hőskultusz	

Neveléstudományi dimenzió

A neveléstudományi dimenzió vagy más néven pedagógiai dimenzió arra utal, hogy a nevelés egy összetett, sokrétű folyamat, amelyet különböző nézőpontokból – például szociális, érzelmi, kognitív, erkölcsi vagy multikulturális szempontokból – vizsgálható. Segít a nevelési jelenségek mélyebb megértésében és az úgynevezett

méltányos pedagógia¹⁶ megvalósításában, a nevelési rendszerek elemzésében. Segít abban, hogy ne csak egyetlen szempontra fókuszáljunk a nevelésben, hanem azt átfogóan lássuk. Lehetővé teszi a nevelési problémák (pl. esélykülönbségek, féltékenység, szabályszegés, agresszivitás, teljes elutasítás stb.) komplex megértését és kezelését, valamint alapja a modern pedagógiai elméleteknek és gyakorlatoknak.

Borus József (1926–2006) hadtörténész, történelem–magyar szakos tanár szerint a hadtörténelem fő célja a hazafias nevelés.¹⁷ A honvédelmi alapismeretek tanításának is egyik fő célja, hogy a tanulók megismerkedjenek a honvédelem rendszerével, a katonai erkölcsi normákkal. A tankönyvben változattól függetlenül, megjelennek az erkölcsi normatívák, amelyek neveléstudományi szempontból egyáltalán nem elhanyagolhatók. Ezen normatívák gerincének tekinthető a hadtörténelmi alapismeretek tananyagrésze, amely így nem csupán ismeretanyagot ad át, hanem példaként szolgál az újabb generáció számára. Ez az erkölcsi dimenzió az, ami megkülönbözteti a hagyományos történelemtankönyvtől a honvédelmi alapismeretek vizsgált tananyagát. A leckék tartalmi összetétele hatással van a tanuló motivációjára és érzelmi intelligenciájának fejlődésére. Megszólítja és felszólítja a diákokat egy-egy témában történő további kutatásra, amellyel a kutatási készségek fejlesztése mellett a kognitív jellegű gondolkodást és problémamegoldást is beépíti a tudáselsajátítás folyamatába. Különösen jól észrevehető ez az új, egy évfolyamos tankönyv zöld színű szövegkiemeléseinek esetében. A tartalom érthetőségének vizsgálata szempontjából nincs számottevő különbség a változatok között, azonban a kommunikációs formák tekintetében eltérések vehetők észre. A korábban utalt hagyományos tankönyvi formátumot félretéve az új változat kommunikációs eszközei jóval érdekesebbé, könnyebben tanulhatóvá teszik a tananyagot.

Dizájn

A tankönyvi dizájn a tananyag vizuális megvalósítását jelenti, amely magában foglalja a borítót, a belső elrendezést, a tipográfiát, a képeket és illusztrációkat, a grafikonokat. A dizájn célja, hogy a tananyag könnyen olvasható, érthető és vizuálisan vonzó legyen a célközönség, vagyis a diákok számára, segítve ezzel a tanulási folyamatot. Modern trendekben egyre fontosabb az interaktív elemek, a digitális verziók integrálása, valamint a színek és az elrendezés tudatos használata a figyelem fenntartása érdekében. Mindegyik tankönyv A/5-ös formátumú. A négy évfolyamos változatok első kiadása 531 számozott oldallal és 1 158 gramm tömeggel rendelkezik, míg a második, bővített kiadás oldalszáma 553, illetve tömege 1 141 gramm. Minkét kiadás gyakorlótérkép mellékletet tartalmaz. Az egy évfolyamos tankönyv oldalszáma 223, tömege 419 gramm. Ezek az adatok a vizsgált tananyag szempontjából nem relevánsak, de hozzátartozik a vizuális véleményalkotáshoz. Képek és illusztrációk tekintetében a korábbi verziók is tartalmaznak szemléltetésként fotókat, rajzokat és térképrezleteteket, de azok sok esetben méretbeli, vagy kontrasztproblémák miatt belesimulnak

16 esélyegyenlőség

17 Boda 2023, 75.

a szövegrészekbe, eljelentéktelenednek. Ezzel ellentétben az egy évfolyamos változatban nagyméretű, világos és jól felismerhető fotók, illusztrációk találhatók, amelyek vonzzák, vezetnek a tekintetet. Ez rendkívül fontos a hadtörténelmi tananyag vonatkozásában, hiszen az érdeklődés fenntartásához és a bevéődés folyamatában a szövegrészeket megfelelő képi és illusztratív kiegészítéssel kell ellátni. Az új tankönyv hadtörténelmi része nagyon látványos, színes, méreteiben megfelelő képi és rajzolt tartalommal rendelkezik. Ezek a tartalmak nem csak a szöveg kiegészítésére, magyarázatára szolgálnak, hanem pihenőpontként is funkcionálnak. A vitéz Bertalan Árpád, Kratochvil Károly vagy Stromfeld Aurél korabeli fotóját néző diák közelebb érzi magát a tananyaghoz, a magyar hadtörténelemhez. Megjelenítés szempontjából tehát a régebbi kiadások hátrányban vannak az új változattal szemben.

Mind egyik tankönyvre jellemző, hogy a témakörök saját színjelölést kaptak, amellyel az adott tananyag rész könnyen azonosítható. A négy évfolyamos tankönyvek esetében ez az oldaszámokat körülvevő színkód, ami a hosszszélesen is látható, tehát így a témakör könnyen beazonosítható. A hadtörténelmi tananyag színe ezen kiadásokban barna. Az új tankönyv hadtörténelmi tananyag részének színe olajzöld, sajnos itt a hosszszélesen történő megjelenítést elhagyták, igaz maga a tankönyv csupán három témakört tartalmaz.

A változatok között jelentős tipográfiai eltérések is vannak. A négy évfolyamos kiadások leckéinek szövegei Times New Roman betűtípussal, fekete betűszínnel szedett sorai monotonitást sugallnak, bár a bekezdéscímek, leckecímek az eltérő méret és szín miatt igen jól elkülöníthetők. Az új változat szövegelrendezése kéthasábos, betűtípusa Calibri. Az idézeteket eltérő színnel, vastagon szedve jelölik. A leckecímek a témakör színében, jelen esetben olajzöld színben, megnövelt betűmérettel rendelkeznek. Mind egyik tankönyvváltozatban a lényegi tartalom vastag betűvel szedett. Kijelenthető, hogy az új változat szerkesztésénél a tartalom mellett nagy hangsúlyt fektettek a grafikai és tipográfiai megjelenésre, amellyel egy érdekes, figyelemfelkeltő tankönyvet sikerült létrehozni.

Összefoglalás

A tanulmány a honvédelmi alapismeretek tantárgy egy adott tananyag részét elemzte, a produktumorientált tankönyvkutatási modell alapján. Az elemzés következtében megállapítható, hogy a régebbi kiadások egyetemes hadtörténelmi részt is tartalmaznak, az új, egy évfolyamra tervezett tankönyv pedig kizárólag a magyar hadtörténelemmel foglalkozik, mégis erkölcsi-etikai értelemben számottevő különbség a változatok között nincs. Mind egyik tananyag erősíti azt a filozófiát, amelyet Kiss Károly már a 19. században megfogalmazott, és amelynek lényege, hogy a hadtörténelem részben bölcséleti, részben pedig történelmi tudomány. A történelem célja azoknak a múltbéli cselekményeknek a kutatása, amelyek hatást gyakorolnak a jelenkorra. A hadtörténelmet a nemzet keletkezésétől kell kezdeni és annak végig kell haladnia a jelenkorig. Pedagógiai tekintetben és a dizájn szempontjából az új változat diák és tanár számára is jobban alkalmazható, interaktívabb és újszerű didaktikai módszereket alkalmaz. A leckék tartalma a régebbi változatokhoz képest bővült, ezért a tananyag átadása még a két órással kibővített idő ellenére is eléggé

feszített tempójú lehet, ezért javasolt a témakörre adott óraszámok további kerettantervi növelése. A strukturáltság jól felépített, végig kalauzolja a diákokat az ezer éves magyar hadtörténelmen pont olyan eszközökkel és részletességgel, amelyre ennek a korosztálynak szüksége van.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Boda Mihály 2018. Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban, 1. rész – Az erények és a katonai erénylisták. *Hadtudomány* 28 (1): 38–47. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2018.28.1.38>
- Boda Mihály 2021. *A katonai erények – Hadtörténelmi példákkal szemléltetett katonai etikai elmélet.* Budapest: Ludovika kiadó. https://doi.org/10.36250/00928_00
- Boda Mihály 2023. Mi a hadtörténelem? *Hadtudományi Szemle* 16. (3): 63–80. <https://doi.org/10.32563/hsz.2023.3.6>
- F. Dárdai Ágnes 1999. Tankönyvelemzési modellek a nemzetközi tankönyvkutatásban. *Iskolakultúra* 9 (4): 44–53.
- Honvédelmi alapismeretek tankönyv* 2019. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Honvédelmi alapismeretek tankönyv* 2024. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Horváth Zsuzsanna 1996. Tankönyvelemzési szempontok és eljárások. *Új Pedagógiai Szemle* 46. (10): 29–36.
- Karlovitcz János 2001. *Tankönyv – elmélet és gyakorlat.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Karlovitcz János Tibor 2007. Tankönyvkutatási perspektívák. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Philosophica* 12 (1): 47–62.
- Katonai alapismeretek tankönyv* 2010. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Katonai alapismeretek tankönyv* 2015. Budapest: Zrínyi Kiadó.
9. *Honvédelem honvéd kadétoznak – honvédelmi alapismeretek tankönyv a 9. évfolyam számára* 2025. Budapest: Zrínyi Kiadó.

Daniel Passbach[✧]

Multinational Cooperation Formats for Air and Missile Defence

Comparative Models and Implications for European States

DOI 10.17047/HADTUD.2026.36.1.130

The bitter reality of an unprovoked war of aggression in Europe brings us back to the realisation that our security cannot be taken for granted. A strong and capable air defence posture is an essential contribution to the successful deterrence of existing and evolving threats. Multinational execution of an Air and Missile Defence mission generates synergetic effects for the overall operational performance that exceed the sum of national contributions. Several formats of multinational cooperation in NATO and the EU will be analysed in this article to eventually deduce that settings with higher integration potential generate the best capability gains for European nations within the domain of Air and Missile Defence.

KEYWORDS: Air and Missile Defence, Ground-Based Air Defence, Multinational Cooperation, Capability Development, Interoperability

Többszemzeti lég- és rakétavédelmi együttműködési formák Összehasonlító modellek és következmények az európai államok számára

Egy kiprovoakátlan agressziós háború keserű valósága Európában visszavezet minket ahhoz a felismeréshez, hogy biztonságunkat nem lehet magától értetődőnek venni. Az erős és hatékony légvédelmi fellépés alapvető fontosságú a meglévő és fejlődő fenyegetések sikeres elretentéséhez. Egy lég- és rakétavédelmi küldetés többszemzeti végrehajtása szinergikus hatásokat generál az általános műveleti teljesítményre, amelyek meghaladják a nemzeti hozzájárulások összegét. Ebben a cikkben a NATO és az EU többszemzetiségű együttműködésének számos formáját elemezzük, hogy végül arra a következtetésre jussunk, hogy a nagyobb integrációs potenciállal rendelkező környezetek generálják a legjobb képességnövekedést az európai nemzetek számára a lég- és rakétavédelem területén.

KULCSSZAVAK: Lég- és rakétavédelem, földi telepítésű légvédelem, többszemzeti együttműködés, képességfejlesztés, interoperabilitás

✧ Alezredes, jelenleg Németország védelmi attaséja Magyarországon, Német Nagykövetség, Budapest – Lt Col (GS) German Air Force, currently German Defence Attaché to Hungary, German Embassy, Budapest. e-mail: daniel@passbach.de, ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5155-0491>

"The best hope for peace in our time is the development of some form of collective security."

(Dwight D. Eisenhower as SACEUR, 1951)

Introduction

When Russia launched its unprovoked invasion of Ukraine in February 2022, it set off the largest armed conflict in Europe since World War II. Since then, Putin's ruthless and illegal war of aggression and the continued support by other regimes that despise the Euro-Atlantic way of life and conception of democracy have led to ongoing insecurity in Europe and North America. Not only Dwight D. Eisenhower's advice above from more than seven decades ago, but also recent research and empirical evidence underscore that the most promising and efficient way to guarantee stability and peace is to do so collectively with allies and partners.¹

Sadly and ironically, Putin's ongoing provocation and testing of NATO's Article 5 seemed to be necessary for European nations to realise that the famous rule of deterrence still applies: *Si vis pacem, para bellum* – If you want peace, prepare for war. A strong air defence structure in the Alliance is vital to prevent the situation of being forced into collective defence and to contribute to the essence of successful deterrence, namely capabilities, political will and cohesion amongst partner nations.

Strategic Context and Analytical Objectives

The military development in the Russo-Ukrainian war clearly proves that an effective air and missile defence (AMD) and in this case particularly the ground-based air defence (GBAD) posture does matter and make a difference. While the media coverage focused on tanks, artillery and specifically the development in drone warfare, the GBAD coverage has shaped the course of the conflict more quietly. In the first phase, the large Ukrainian fleet of legacy Soviet systems, later the mix of US and European systems delivered to Ukraine has prevented Russia from attaining air superiority and from air power playing a decisive role in the conflict. Some authors even argue that Ukraine's GBAD capabilities have hindered the success of the Russian invasion more than any other single factor due to their shaping effects onto the rest of the battlefield. Fast jet operations, attack helicopter missions as well as airborne deployments were rarely observed in offensive operations close to the frontline due to the GBAD posture on both sides which has significantly limited the utility of manned aviation in the course of this conflict.²

What does this observation mean for the requirements of a capable and deterrent AMD posture for NATO and EU nations? Even though a certain level of multinationalism has been a continuous reality for many European armed forces since the establishment of NATO's integrated command structure in the mid-1950s, the

1 Dowd, Flanagan 2025.

2 Cazalet 2025, 19–24.

above-mentioned situation forces allied nations in today's security environment to rethink national borders to a wider extent and to strive more for integrated, layered, multinational considerations in AMD. The core dilemma of contemporary air and missile threats is characterised by saturation, hypersonic systems, and an unfavourable cost-benefit ratio. Attackers use cheap, numerous drones or missiles in swarms or waves, while those air assets move faster, thus making defensive measures more costly and complex. A shift from "somehow connected" single-system national models to cooperative, multi-domain approaches is therefore surely required. Consequently, building an effective AMD for the Alliance is less a question of optimising national systems than a challenge to integrate a nation's own capabilities into a multinational approach.

In this article, I will analyse which multinational cooperation models provide the greatest and most sustainable benefits within the domain of Air and Missile Defence, with a special focus on GBAD capabilities. To this end, I will examine how NATO and EU cooperation frameworks differ in terms of economies of scale, interoperability, doctrinal convergence, and capability integration potential. Respecting which structural, political or organisational constraints can determine the depth of multinational AMD cooperation efforts, I will deduce which cooperation format will be the most suitable to achieve operational gains for a robust European posture against contemporary aerial threats.

Parameters of AMD Capability Development

The constraints of the previously described new global political situation with its perceived current and future threats, such as ballistic missiles, hypersonic systems, and drones, provide sufficient political justification for building up powerful AMD capabilities. However, AMD capability development rarely follows purely military rationality. Several factors play an important role in the decision-making and procurement processes in the respective nations. AMD capabilities create resilience and act as a visible deterrent and reassurance both for the public and allies. The high investments can thus be politically justified due to the vulnerability of the population and critical infrastructure to threats from the air.

Other aspects such as defence industry market structures and dependencies also play a key role. In many countries, existing systems have already created a certain degree of path dependency, as a complete changeover often makes little economic sense. At the same time, fundamental decisions must often be made in European nations as to whether they want to remain dependent on US technology in the future or they want to underpin European sovereignty claims with their own products or even their own weapon system landscape.

US suppliers continue to dominate the production of upper-layer AMD systems, while in the medium-range air defence (MRAD) sector, several highly competitive European products exist which have proven their combat effectiveness in the Ukraine conflict and could naturally all serve regional industrial interests.³ Extremely high lifecycle costs for AMD systems in terms of procurement, operation, ammunition, and

3 E.g.: IRIS-T SLM, SAMP/T and systems from the CAMM family.

upgrades provide strong incentives for multinational procurement and pooling. Of course, the question of fair burden sharing – who pays for what and who benefits most? – is usually a politically sensitive issue within the Alliance framework.

Finally, all these aspects – in addition to the urgent need for effective deterrence as well as the capabilities for collective defence – inevitably lead to multilateral approaches in AMD. Multinational solutions are often firstly a strategic and military necessity rather than a political choice. Since cooperation does not automatically equal integration, the challenge for allied nations is quite obvious: How can the air and missile defence capabilities rapidly be enhanced and appropriately integrated while heterogeneous system configurations are developed and procured?⁴

Typologies of Multinational AMD Cooperation

I will use a threefold typology for the analytical framework, distinguishing between coordination-based, capability pooling-based, and integration-based formats of multinational AMD cooperation. This idea is based on established distinctions by several authors in the literature on defence cooperation models. In this context coordination-based means that political, strategic, and operational coordination amongst allied nations and military formations takes place without joint leadership. Integration-based formats refer to deeper military integration, i.e. shared planning and command, including joint command structures. It potentially includes mutual subordination of units under the command of another nation's leadership. Understandably, this approach results in a completely different level of synchronisation.⁵ Pooling and sharing describe various forms of defence cooperation in which states either provide capabilities on a shared basis (sharing) or jointly develop, procure and operate them in multinational structures (pooling). The obvious goal is to reduce costs and increase efficiency. While sharing is based on the permanent assumption of specific tasks or the provision of national capabilities to partners, pooling enables access to capabilities through joint structures and programmes that individual states would not be able to provide on their own, either financially or organisationally.⁶

As additional structural determinants, the consideration of three interoperability layers will be added to my analysis. They provide an important analytical reference in this context, but without further clarification they often remain abstract. Out of numerous layers which could be considered, I will reflect on the technical, procedural and organisational interoperability. Their political and strategic significance is particularly evident in situations where timing is critical and operational uncertainty is high. Technical interoperability will manifest itself in the ability to generate and share a common picture of the situation in a timely manner. Procedural interoperability could be considered as the coordinated interpretation of this picture and the synchronisation of national decision-making processes. Organisational interoperability refers to the willingness and ability to make politically

4 Kaushal 2025, 48.

5 cf. inter alia Howorth 2014, 61–64.

6 Mölling 2012, 1–2.

legitimate leadership decisions across institutional or national boundaries. Interoperability should therefore be less understood as a static condition, but more as a factor that depends on the specific context and that significantly determines the capacity to act in multinational arrangements. Consequently, interoperability cannot be treated as a binary condition. It has to be understood as a multi-layered phenomenon along these – in this analysis three – dimensions, which must be aligned for multinational forces to operate effectively together. Interoperability thus determines the actual integration value of multinational cooperation. Only the combination of those separate but interconnected layers enables effective integration of sensors, Air Command and Control (Air C2) and effectors within a multinational AMD formation.

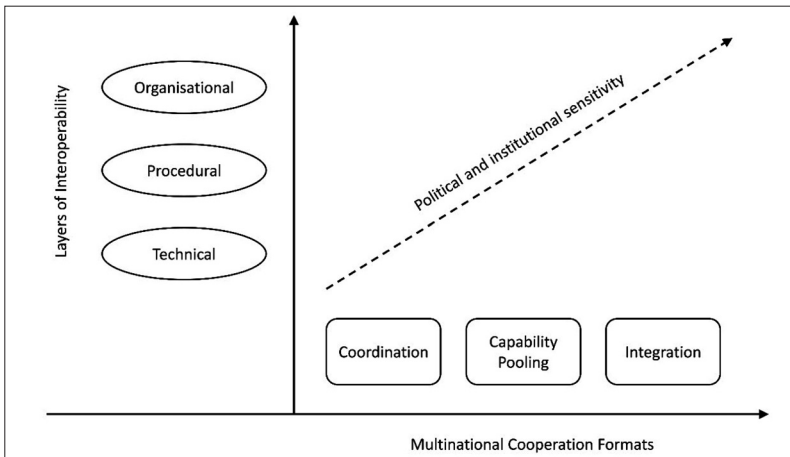

Chart 1:
Schematic illustration of the analytical framework's logic

Source: Author's own elaboration

NATO Frameworks for IAMD Cooperation

In light of the evolving security environment, there is obviously a strong consensus amongst NATO Allies about the importance of Integrated Air and Missile Defence (IAMD) and especially on an urgently needed expansion of the ground-based AMD posture. Therefore, it is considered to be the top priority within the Alliance and the capability area with the strongest intended growth in the near future. Accordingly, on 9 June 2025 NATO Secretary General Mark Rutte placed his striking quote: "NATO needs a 400% increase in air and missile defence".⁷

NATO IAMD has historically evolved from NATO's Cold War Integrated Air Defence system (NATINADS) which was mainly static, designed in belts with air defence systems of different ranges and directed eastwards against a then well-defined threat of manned bomber aircraft. Since then, given the new challenges and threats,

⁷ Watts 2025.

the approach has changed to today's NATO IAMD Policy,⁸ which substantiates the continuous air defence mission in peacetime, crisis, and conflict. It addresses the full spectrum of air and missile threats from all strategic directions and is designed to be flexible, deployable, and responsive. The interconnected national and NATO air defence assets form today's NATO Integrated Air and Missile Defence System (NATINAMDS), consisting of weapon systems, sensors, effectors, and Air C2 capabilities. Since potential and actual adversaries might aggressively threaten the Alliance through various air assets and missiles, IAMD is an essential element of NATO's deterrence and defence posture in the current strategic environment. In order to demonstrate the cohesion of the Alliance, supplementary IAMD capabilities have been deployed to NATO's eastern flank in response to Russia's war against Ukraine. After Polish airspace violations by Russia in September 2025, the posture has been further reinforced by additional assets and activities through operation 'Eastern Sentry'.

NATO IAMD is integrative by nature. In order to coordinate all available air and missile defence capabilities throughout the Alliance, procedural, technical, and human interoperability is crucial and a key prerequisite for the overall deterrent effect. This centralise but geographically dispersed NATINAMDS architecture results in a powerful and resilient organisation, comprising AMD systems, and interconnected sensors in all layers.⁹ It can be deduced that while the IAMD Policy sets the political and conceptual framework and emphasises integration as a core requirement, NATINAMDS serves in practical terms as NATO's 'integration engine' in IAMD.

Due to the foreseeable increase of complex multi-domain and far-reaching operational challenges, the Alliance is committed via the IAMD Policy to further strengthening its longer-term deterrence and defence posture. Developing the full range of combat-ready forces and capabilities necessary to maintain credible deterrence and defence will be the prerequisite for denying any potential adversary any possible opportunities for aggression.¹⁰ This means in conclusion that IAMD capabilities among the allied nations – surveillance, interceptors, C2 elements – should continuously be adapted and improved, mainly through the existing framework of the NATO Defence Planning Process (NDPP).

The NDPP, with its long-established and optimised steps, defines binding capability targets for the Alliance member states. However, mainly because it has not been its defined task, it has never been able to effectively overcome existing reservations in most European capitals regarding a determined consolidation of defence markets. It was therefore beneficial for European allies to focus on intergovernmental forms of cooperation, such as the structured collaboration of smaller groups of states with similar interests. The NATO Framework Nations Concept (FNC), proposed by Germany and adopted by NATO in 2014, serves this motivation with providing an implementation mechanism for efficiently achieving the NDPP capability goals through multinational, cluster-based cooperation. The FNC thus translates NDPP requirements into concrete, coordinated capability

8 NATO 2025a.

9 NATO 2025b.

10 NATO 2025a, paragraph 2.

development without replacing the formal and highly structured character of the NDPP. In the area of IAMD, the FNC primarily acts as an organisational and conceptual integration vehicle. It allows national GBAD contributions (sensors, effectors, C2 elements) to be harmonised in thematically or regionally focused groups under the leadership of a framework nation.

NATO's Modular GBAD High Visibility Project (Modular GBAD) strives for joint development and procurement of a flexible and scalable solution responding to air threats along the entire very short, short, and medium-range spectrum with an ambitious acquisition timeline by 2028.¹¹ It was launched in October 2020 and entered its Concept Stage in February 2023.¹² The idea is to facilitate the acquisition of a versatile, scalable GBAD system that is designed modularly around a Fire Distribution Centre (FDC) as the C2 backbone. Modular GBAD is based on a developed, common set of requirements, by which every participating nation can compose its individual threat- and budget-tailored solution.¹³ It can be considered as a very positive aspect of Modular GBAD that the adopted approach clearly supports the subsequent goal of seamlessly integrating national elements into multinational GBAD force packages which in itself can then contribute to larger multinational formations.

One further and very important element of multinational cooperation in AMD is the exercise landscape. The Joint Project Optic Windmill (JPOW) exercise series can serve as a very prominent and extremely useful example. Originally set up in the mid-90s as a US-German-Dutch approach to maximise interoperability and integration in Theatre Missile Defence (TMD), JPOW has developed to become a leading IAMD exercise for both the tactical and the operational level throughout Europe. According to its concept, JPOW facilitates adequate room for experimentation and is shaped for knowledge enrichment and the so called 'knowledge cross-fertilisation', all of this with a special focus on interoperability and integration of AMD elements. Overall, the exercise scenario seems highly effective in improving the planning and C2 procedures in the IAMD domain through the combination of live exercise and simulation elements as well as the integration of academics and flexible Concept Development & Experimentation (CD&E) phases. It is a remarkable note and signal that actually a considerable part of NATO's IAMD procedures and command structures were developed and assessed during JPOW exercises.¹⁴

There are many more initiatives, activities and formats within NATO contributing to cooperation, interoperability and integration which cannot be examined further in this article. Not only standardisation manuals and existing multinational C2 models but also other exercise series like Ramstein Legacy (RALY) or preparation programmes for AMD Task Forces prior to deploying to missions under the eVA umbrella serve the important goal of achieving an interoperable and ideally truly integrated but still flexibly deployable multinational IAMD posture.

11 Machi 2022.

12 Participating nations in Modular GBAD are currently: Denmark, Germany, Greece, Hungary, Italy, the Netherlands, Norway, Romania, Slovenia, Spain and the United Kingdom

13 NATO 2025c.

14 Bronk 2021, 23.

European Frameworks for IAMD Cooperation

One could feel that next to the EU as a supranational organisation, there are – especially in the defence sector – ‘different kinds of Europe’. These various collaboration constellations in smaller groups arose from similar motives as the described motivation drivers for the FNC logic in NATO. The assortment of many EU cooperation initiatives, of which the European Sky Shield Initiative (ESSI) and the Permanent Structured Cooperation (PESCO) are only two examples, sometimes seems like a confusing alphabet soup. But might this patchwork of coalitions in smaller groups in reality be the EU’s and the European pillar of NATO’s true strength?¹⁵

Although this section will focus on the PESCO and ESSI instruments, it is important to briefly discuss a few other terms used in the EU context that are crucial to the overall functioning and understanding of the processes. The Capability Development Plan (CDP) is the EU’s strategic capability reference document. It identifies priority military capability gaps and requirements of the member states based on threat analyses; lessons learned from operations and long-term trends. It thus functions as a framework for national planning and cooperative armament projects, thereby providing input for PESCO. The Coordinated Annual Review on Defence (CARD) is a regular coordination and transparency mechanism that systematically compares national defence plans. The aim is to identify potential areas for cooperation, redundancies and capability gaps at an early stage. CARD thus represents a procedural link – without binding effect – between national planning and multinational capability development. The European Defence Agency (EDA) is the institutional body responsible for these instruments. It supports EU member states in capability development, armament cooperation, standardisation, research and technology, and military interoperability. The EDA thus acts as an enabler and coordinator, operates CDP and CARD in a technical capacity, and translates political priorities into projects that are suitable for cooperation.¹⁶

The EU’s flagship foreign and security policy document, “A Strategic Compass for Security and Defence” (EU Strategic Compass),¹⁷ serves as the political and strategic control lever that aligns, prioritises and legitimises the content of the aforementioned instruments. It translates threat analyses into political objectives for European security and defence policy and defines which capabilities are politically prioritised, e.g. integrated air and missile defence, including the timeframe and the level of ambition. In summary, within the EU defence capability ecosystem, the Strategic Compass provides political direction, CDP and CARD translate it into capability logic, and the EDA enables practical cooperation. Considering this framework more critically, one has to admit that these EU tools and entities as CDP, CARD and EDA are not set up to work as granular plans or even as one big idea, but rather aim to identify cooperation opportunities based on already existing national capabilities and plans.¹⁸

15 Everts 2025.

16 European Parliamentary Research Service 2024.

17 Council of the European Union 2022.

18 Scazzieri 2025.

Undoubtedly, the main framework for long term capability development in the EU is PESCO. It currently encompasses 74 projects¹⁹ and aims to strengthen the EU's overall military potential. After a general consensus among member states had emerged that measures were required to ensure the EU's security without relying on the US in the medium term, in 2017 the German approach for PESCO which insisted on more inclusiveness and taking into account positions of ideally all EU members finally prevailed. PESCO has since then evolved as a product of a complex bargaining process between EU member states and their rationales. It has served as a natural laboratory for differentiation, and combines selectivity in membership, project-based clustering, compatibility with non-EU organisations – especially with NATO initiatives – and access for third countries. PESCO embodies therefore also compromises that have facilitated a diversity of choices.²⁰ Since then one could observe many discussions if the plethora of different projects works towards a single objective and if the 2017 long-term vision of PESCO – namely to achieve a coherent full spectrum force package in complementarity with NATO as the cornerstone of European collective defence – has potentially slipped out of sight.²¹ Not properly linking PESCO projects to the CDP or to the NDPP of NATO carries the risk of de-coupling these efforts from purposeful capability development and of procuring equipment as an isolated end in itself.

Facing the increased urgency of achieving true capabilities along the full DOTMLPFI²² spectrum, it would benefit PESCO's acceptance if the focus shifted away from pure research, development and procurement activities to clearly target-oriented capability development. With accepting one of the conclusions of its Strategic Review 2024, to be the "centre of EU defence efforts",²³ PESCO could even become the central hub of the EU in which cooperation intentions of member states would be translated into concrete initiatives within an EU defence cooperation framework. At the same time, the duplication stemming from parallel PESCO, EDF and even double-labelled projects could be eliminated.²⁴ The complicating bit includes synchronising the NDPP capability targets of European NATO allies with the CDP requirements. Complementing, but not duplicating those efforts should be the self-imposed demand for PESCO as a steering instrument.

The requirement of achieving an effective AMD for Europe has been clearly emphasised in the White Paper for European Defence, which also recognises an 'integrated, multi-layered, air and missile defence that protects against a full spectrum

19 Each of the projects is carried forward by varying group of PESCO participating Member States (project members) and is coordinated by one or more PESCO participating Member States (project coordinators). The project members may agree among themselves to allow other participating Member States to join as a project member or to become observer to the project. Project overview: <https://www.pesco.europa.eu/#projects> (Accessed 3 January 2026)

20 Martill, Gebhardt 2023, 115–116.

21 Biscop, Murillo 2024, 1.

22 DOTMLPFI = Doctrine, Organization, Training, Material, Leadership, Personnel, Facilities, Interoperability

23 Council of the European Union 2024.

24 Biscop, Murillo 2024, 3.

of air threats (cruise missiles, ballistic and hypersonic missiles, aircraft and UAS) as a priority capability area for development.²⁵

In order to rapidly build up AMD capabilities within the Alliance, Germany launched ESSI in the margins of the NATO Defence Ministers' meeting in October 2022. In total, 24 nations are participating in the initiative (as of January 2026). The initiative does not aim to replace NATO structures, but rather to strengthen the European pillar of NATO's AMD posture in Europe. The core element is the joint procurement of GBAD systems. This offers three advantages. Firstly, larger order volumes reduce procurement costs. Secondly, the use of the same systems enables joint training, logistics and maintenance, which has a positive effect on operating and lifecycle costs. The intended interoperability further increases the operational value of the systems and thus of the European AMD umbrella. Thirdly, ESSI is intended to boost the European defence industry. A further special characteristic and advantage is that it is also open to non-members of the EU or NATO.²⁶ Yet the most prominent fly in the ointment of ESSI is the absence of important allies and capable air defence nations as France and Italy, neither joining the initiative due to industrial policy considerations, in this case specifically because the French-Italian SAMP-T system had not been incorporated.

Germany's attempt to close the existing gaps in AMD with ESSI must be welcomed, because protection for Europe can only be significantly improved by combining efforts. However, in parallel and in conjunction with the initiative, realistic solutions for the strategic balance in NATO and the EU, the development of the European defence industry and ideas for adequate multinational capability development in the full DOTMLPFI spectrum as well as the integration of the system elements must be provided. The separate development of individual air defence capabilities will definitely not suffice to enable a European Sky Shield.²⁷ Critics have furthermore noted that the implemented weapon systems, particularly choosing Arrow 3 for exoatmospheric BMD, may not be suitable to counter the Russian missile threat²⁸ and that there has been no concept for integrating the ESSI components into NATO IAMD structures.²⁹

Evaluation and comparative Assessment

What can be deduced within the chosen analytical framework from the NATO and EU formats and activities that have been presented and discussed in this article?

The FNC has experienced ups and downs since its foundation, but it is still alive and helpful. It was originally seen as a tool for capability development in the first instance, in the sense of harmonising capability requirements and joint procurement. Later, a more operational context was added, for example with the creation of larger

25 European Commission 2025, 7.

26 Fritz, Kleiber, 2025.

27 Arnold, Arnold 2024, 10.

28 Lawrence, Zandee, Gasper 2025, A-6.

29 Loss 2024, 6.

formations. The FNC initially used the pooling approach to bundle resources and offered smaller armed forces, the option of integrating their units into a larger framework nation via a plug-in. It then aimed to support the creation of larger, deployable force structures that are strengthened by joint logistics and a shared C2 system.

In IAMD capability development, the FNC forms a bridge between national contributions and NATO-wide integration. FNC formats lower the entry barrier for countries to make their systems interoperable in advance, before they are fully integrated into NATINAMDS or Air C2. This 'pre-integration' instead of immediate full integration is particularly relevant for countries with limited resources. This enables the development of a common doctrine, coordinated training standards and initial C2 links without the need for immediate, full NATO certification. From a political-strategic perspective, the possibility of differentiating contributions represents real added value, especially for smaller or medium-sized countries. Selective participation, e.g. only with short range air defence (SHORAD) forces or only with sensor technology, is possible without the requirement for full-spectrum IAMD contributions. In conclusion, FNC creates integration spaces in which IAMD interoperability is pre-structured – technically, procedurally, and in terms of organisation.

The JPOW exercise complements this structural approach as an operational-tactical testing and validation format for multinational IAMD, as it focuses on the practical implementation of interoperability by testing C2 connections, engagement procedures, and the integration of national GBAD forces into NATO Air C2 processes.

Trying to weave together these NATO strands, the processes and activities of NDPP, FNC and JPOW form a graduated, functional link between national capability development and gradual integration into NATO-wide IAMD structures. The NDPP sets binding requirements, the FNC provides the organisational and conceptual framework, and JPOW, as a military 'reality laboratory', tests the operational readiness of multinational formations.

PESCO is institutionally strongly focused on long-term capability development and future architectures. The emphasis lies rather on conceptual convergence among EU member states with a longstanding perspective than on a role as an operational integration mechanism. Although PESCO projects contribute to future C2 and structural system-of-systems designs, their impact on near-term readiness and high-intensity conflict operational performance remains quite limited. In addition, some critical voices have argued that politically, a culture of non-compliance has permeated the PESCO framework, because defence has always remained an intergovernmental EU policy area with no strict enforcement mechanism.³⁰

ESSI's goal of coordinating procurement and capability pooling of AMD systems in Europe mainly addresses the economic inefficiencies of the fragmented national system landscape by exploiting economies of scale and reducing duplication.

30 Bergmann, Svendsen 2023: 33.

The well-known rationale behind it is to acquire this capability as a lower cost and more efficiently than if every single nation procures expensive and highly complex systems. Therefore, the initiative focuses on interoperable, commercial off-the-shelf (COTS) or military off-the-shelf (MOTS)³¹ solutions which are comparatively quickly available and scalable in accordance with the national ambitions and the financial resources of each participant. ESSI thereby also refers to the spirit of the Modular GBAD efforts. However, it aims to bridge the existing gaps by even more pragmatic solutions within shorter timelines. While ESSI contributes significantly to technological harmonisation, it does not directly aim on establishing integrated C2 structures and therefore remains dependent on NATO frameworks to increase the operational effectiveness of the overarching AMD posture.

Transferring the findings so far into the chosen analytical framework, I will assign the discussed examples to the format categories and assess them along the presented three interoperability layers. Eventually, a table will be used to provide an overview and to illustrate the results of the analysis.

Coordination-based cooperation enhances mutual understanding and some interconnectivity awareness, but rarely enables true integrating effects. It offers maximum political flexibility and minimum sovereignty restrictions, making it attractive in politically sensitive constellations. However, its limited integration level significantly confines operational AMD performance against contemporary aerial threats. Capability pooling delivers the highest efficiency gains in procurement, training, and sustainment. By creating technological homogeneity, it sets a necessary precondition, but does not automatically result in procedural and organisational integration required for effective multinational AMD. Integration-based formats achieve the best operational effectiveness across all interoperability layers. Integrated C2, shared tactics, techniques, and procedures (TTPs), and organisational embedding of AMD elements significantly improve responsiveness and resilience. These benefits come at the cost of higher political complexity and sovereignty trade-offs, especially regarding engagement authority issues and force employment decisions.

It is obvious that participating in NATO AMD activities without further integration as well as longer-term capability development under the NATO FNC and via today's form of PESCO provides some benefits through coordinating the otherwise purely stove-piped activities. But naturally, this form of multinational cooperation lacks numerous integration advantages. Capability Pooling like Modular GBAD or ESSI guarantee common logistics and training as well as shared sustainment through the joint procurement of identical system configurations. The economic-industrial dimension is adequately accommodated and technical compatibility is directly facilitated. Both formats surely enable integration by setting the preconditions, but cannot truly integrate AMD forces. It should not be surprising that the true integration of multinational AMD forces as GBAD formations who are fully dedicated to the NATO IAMD C2 architecture shows the greatest benefits. Being part of NATO's IAMD structures and task forces on a continuous basis will

31 COTS and MOTS describe products or weapon systems that are available on the market and can be used without further adaption or customisation.

result in a maximum level of performance in time-critical and high-intensity collective defence missions.

The following table provides an overview on the comparative assessment of the examined multinational cooperation formats:

Table 1.
Comparative assessment of multinational cooperation formats – Overview

Source: Author's own compilation based on the analysis findings

	<i>Coordination-Based Formats</i>	<i>Capability-Pooling Formats</i>	<i>Integration-Based Formats</i>
Examples utilised	NATO posture (Coordination without integration) PESCO / FNC (Focus on Capability Development)	Modular GBAD ESSI	NATO IAMD (including participation in AMD Task Forces and exercises like JPOW and RALY)
Technical Interoperability	Low-Medium (Basic C2 connections, but limited system integration)	Medium-High (Homogeneous systems, C2 partly harmonised)	High (Shared C2-structure with integrated sensors and effectors)
Procedural Interoperability	Low-Medium (Shared TTPs and experience via common exercises)	Medium (Standardisation of training and logistics and sustainment)	High (Common planning and operational execution of AMD missions)
Organisational Interoperability	Low (no integrated military formations, national C2 remains authoritative)	Low-Medium (limited/no obligatory force integration)	High (Multinational integrated C2 in force and engagement operations)

This analysis clearly substantiated the thesis that only integration-based arrangements within NATO IAMD enable the synchronisation of sensors, decision-making, and engagement under time-critical conditions, thereby generating effects that exceed the sum of national contributions. The adequate level of resilience urgently needed to cope with high-intensity conflict scenarios also emerges primarily from integrated command structures and shared situational awareness rather than from coordination efforts alone.

The pure argument based heavily on a military perspective and operational superiority will not achieve the desired result, because the overall situation is naturally more complex. Especially integration-based frameworks are strongly subject to political constraints. The deeper a multinational integration of C2, sensor–effector architectures or common engagement procedures will proceed, the more it will inevitably collide with sovereignty apprehensions and consequently with imposed national caveats. Questions on engagement authority or political accountability for the use of military force have been national issues for a long period of time. And it is

fair to say that truly reaching for deeper technical and procedural integration as well as transfer of decision-making authority to multinational structures without any veto right requires substantial political courage from every government. From an analytical perspective, this means that integration should not be viewed as a universally superior end state, but rather as a desirable military objective, whose degree of achievement depends on the convergence of threat perception, mutual trust, and the respective domestic policy control mechanisms of the allies.

Conclusion

In Russia's war on Ukraine, the massive use of bullets, missiles and aircraft by both sides – and their respective efforts to counter them – have produced new insights on the use and effectiveness, benefits, and limitations of modern air and missile defence systems and operational concepts.³² We can therefore surely agree that – facing the contemporary aerial threat spectrum – the development of a significantly enhanced and highly integrated AMD architecture is not a luxury, but a necessity. Some authors argue that a radical redesign is necessary to achieve this.³³ In my opinion, this interpretation is debatable. The analysis so far has clearly shown that duplicated efforts and initiatives have to be streamlined and smartly connected. The overall capability status achieved in terms of AMD weapon system elements in Europe as well as the technical options to interoperate are already promising. Therefore, by using the existing capabilities and in parallel advising a politically harmonised way forward, European nations will have a sound starting point. The most pressing need for radical steps might occur in the C2 landscape on different layers.

The actual degree of integration of multinational AMD results from the combination of interoperability layers with the appropriate choice of a suitable cooperation format – not from political declarations of intent. Successful approaches to delivering a European AMD capability need to be well-balanced. As I could deduce above, true integration of military formations is extremely important for operational performance and resilience and thus a *sine qua non* in general. However, parallel ways and levels of integrating AMD capabilities, each linked and adapted to a specific threat or a specific procurement area might counter the overall threat better than a 'one size fits all solution'. Particularly with regard to the political situation and the conflicting imperatives among European allies, every way forward must be carefully consented. Evidently, the tools and formats at EU level as PESCO and ESSI can play an important role, namely ensuring the conversion of NATO capability gaps into industrial capacities and priorities in Europe.

From a geopolitical perspective, it seems obvious that the EU and the European pillar of NATO are often viewed as comparatively weak players in the field of security and defence. This is where principles derived from European integration come in useful, conventions that are inherent in the logic of the EU's functioning.

32 Loss 2024, 1.

33 Lawrence, Zandee, Gasper 2025, 9.

Adequate differentiation is always important and, in this context, also offers creative solutions for moving forward with military integration, even among disparate allies and under the many difficult conditions that characterise today's security environment.³⁴ Differentiation is therefore not a transitional phenomenon in NATO or the EU, but rather a prerequisite for the ability of heterogeneous alliances to act, and eventually a valuable link between national sovereignty and collective defence capabilities. Without differentiation, there would be no effective EU defence projects, no realistic NATO capability clusters and, above all, no effective deterrent against the threats we face.

A prominent problem in many European countries remains the threat perception among the population. The psychological strain caused by the perceived danger to personal safety and the restriction of prosperity is often not significant enough yet. In times when the threat of war in Europe has unfortunately become a bitter reality once again, it is therefore particularly important to 'para bellum', to be prepared to fight and thereby deter the threat originator effectively. In the context of AMD capabilities, being prepared for a European ally entails having the best possible military solutions 'out-of-the-box' available from the strategic down to the tactical level, based on the cooperation toolkit outlined in this article.

BIBLIOGRAPHY

- Arnold, Sven, Arnold, Tobias 2024. Deutschlands schwache Führungsrolle bei der europäischen Luftverteidigung. *Wehrtechnik* 56 (I): 10–15.
- Bergmann, Max, Svendsen, Otto 2023. Transforming European Defense - A New Focus on Integration. *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*.
- Biscop, Sven, Murillo, Beatriz Cózar 2024. PESCO: The Last Chance. *Royal Institute for International Relations, Egmont Policy Brief* 341.
- Bronk, Berry 2020. The Importance of Integrated Air and Missile Defence Training. *Joint Air Power Competence Centre Journal* 30: 78–83.
- Bronk, Berry 2021. 25 Years of Integrated Air and Missile Defence Training. *Joint Air Power Competence Centre Journal* 33: 17–23.
- Brown, Wendi O. 2024. Joint Multi-Domain Operational Advantage. *IAMD COE's Journal* 3: 56–63. <https://iamd-coe.org/wp-content/uploads/2025/09/IAMD-COE-Journal-Vol.3.pdf> (Accessed 11 January 2026).
- Cazalet, Mark 2025. Desolate skies: Why GBAD matters. *European Security and Defence* 9: 18–24.
- Council of the European Union. 2022. *A Strategic Compass for Security and Defence - For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security*. 21 March 2022. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/en/pdf> (Accessed 3 January 2026).
- Council of the European Union. 2024. *Conclusions on the PESCO Strategic Review*. 18 November 2024. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14375-2024-INIT/en/pdf> (Accessed 10 January 2026).
- Dowd, Anna M., Flanagan, Stephen J. 2025. Time to Reassess the Costs of Euro-Atlantic Security. *RAND*. <https://www.rand.org/pubs/commentary/2025/02/time-to-reassess-the-costs-of-euro-atlantic-security.html> (Accessed 13 January 2026).

34 Martill, Gebhardt 2023, 116.

- European Commission, High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy. 2025. *White Paper for European Defence – Readiness 2030*. Brussels, 19 March 2025. https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/white-paper-european-defence-readiness-2030_en (Accessed 10 January 2026).
- European Parliamentary Research Service. 2024. *European capability development planning*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2024/759619/EPRS_ATA\(2024\)759619_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2024/759619/EPRS_ATA(2024)759619_EN.pdf) (Accessed 3 January 2026).
- Everts, Steven 2025. Europe is a patchwork, and that is a good thing. *EU Institute for Security Studies*. <https://www.iss.europa.eu/publications/commentary/europe-patchwork-and-good-thing> (Accessed 2 January 2026).
- Fritz, Hannes, Kleiber, Leonard. 2025. European Sky Shield – Renaissance der europäischen Flugabwehr? *Reservist Association of Deutsche Bundeswehr, Security policy paper*. <https://www.reservistenverband.de/magazin-die-reserve/european-sky-shield-renaissance-der-europaeischen-luftabwehr/> (Accessed 5 January 2026).
- Howorth, Joylen. 2014. *Security and Defence Policy in the European Union*. 2nd edition, Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-1-137-42788-5>
- Kaushal, Sidharth 2025. Undoing Babel’s curse: The challenge of integrating allied air and missile defence systems. *European Security and Defence* 5: 48–51.
- Lawrence, Tony, Zandee, Dick, Gasper, Felix. 2025. Defending Europe’s Skies – Challenges and prospects. *International Centre for Defence and Security, Tallin, Estonia*. Policy Paper.
- Loss, Rafael 2024. A Roof Over Europe? Ground-Based Air Defence After the Zeitenwende. *Federal Academy for Security Policy, Security Policy Working Paper* 3. <https://www.baks.bund.de/en/working-papers/2024/a-roof-over-europe-ground-based-air-defence-after-the-zeitenwende> (Accessed 5 January 2026).
- Machi, Vivienne 2022. NATO gears up to launch new air defense programs in 2023. *Defense News*. <https://www.defensenews.com/global/europe/2022/06/07/nato-gears-up-to-launch-new-air-defense-programs-in-2023/> (Accessed 10 January 2026).
- Martill, Benjamin, Gebhard, Carmen. 2023. Combined differentiation in European defense: tailoring Permanent Structured Cooperation (PESCO) to strategic and political complexity. *Contemporary Security Policy* 44(1): 97–124. <https://doi.org/10.1080/13523260.2022.2155360>
- Mölling, Christian 2012. Pooling and Sharing in the EU and NATO – *European Defence Needs Political Commitment rather than Technocratic Solutions*, *Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), German Institute for International and Security Affairs*.
- NATO 2025a: *NATO Integrated Air and Missile Defence Policy*. 13 February 2025. <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2025/02/13/nato-integrated-air-and-missile-defence-policy> (Accessed 3 January 2026).
- NATO 2025b: *Topics: NATO Integrated Air and Missile Defence*. 13 February 2025. <https://www.nato.int/en/what-we-do/deterrence-and-defence/nato-integrated-air-and-missile-defence> (Accessed 3 January 2026).
- NATO 2025c: *Topics: Multinational capability cooperation*. 30 July 2025. <https://www.nato.int/en/what-we-do/deterrence-and-defence/multinational-capability-cooperation?selectedLocale=> (Accessed 10 January 2026).
- Scazzieri, Luigi 2025. Rebuilding Europe’s Defences – How to unlock a coordinated defence surge. *European Institute for Security Studies*.
- Van Hooft, Paul, Boswinkel, Lotje. 2021. Surviving the Deadly Skies – Integrated Air and Missile Defence 2021-2035. *The Hague Centre for Strategic Studies*. Surviving the Deadly Skies: Integrated Air and Missile Defence 2021-2035 - HCSS (Accessed 11 January 2026).
- Watts, Matt 2025. Nato chief Mark Rutte warns UK must spend more on defence or ‘learn to speak Russian’ *The Standard* 09.06.2025. <https://www.standard.co.uk/news/politics/nato-chief-mark-rutte-uk-defence-spending-speak-russian-b1232045.html> (Accessed 3 January 2026).
- Witney, Nick 2023. Spirit of ambition: The Ukraine war and European defence integration. *European Council on Foreign Relations*. <https://ecfr.eu/article/spirit-of-ambition-the-ukraine-war-and-european-defence-integration/> (Accessed 3 January 2026).

A Magyar Hadtudományi Társaság küldöttgyűlése

A Magyar Hadtudományi Társaság (MHTT, Társaság) a 2026. évi beszámoló küldöttgyűlését 2026. március 27-én a Zrínyi Miklós Laktanya és Egyetemi Campus M. Szabó Miklós Dísztermében tartotta.

Az eseményen részt vett Kajári Ferenc altábornagy, vezérkarfőnök helyettes, Tajti Ákos ezredes, az MH Transzformációs Parancsnokság parancsnoka, Tömböl László ny. vezérezredes, Dr. Szenes Zoltán ny. vezérezredes, Dr. Nagy László ny. ezredes az MHTT korábbi elnökei és Fucsku Sándor ny. altábornagy a Felderítő Társasága elnöke.

Az MHTT küldöttgyűlése az alábbi napirendi pontok szerint végezte munkáját, illetve hozott döntéseket:

Prof. dr. Padányi József, az MHTT elnöke köszöntötte a küldöttgyűlés résztvevőit, majd az ügyrendi formákat (tisztségviselők megválasztása, napirendi pontok elfogadása, tájékoztatók megtartása) követően átadta a szót Tajti Ákos ezredesnek.

Az előadó „Terminológia a Magyar Honvédségben, együttműködési lehetőség más szervezetekkel” című előadásában kiemelte, hogy a transzformáció gyors és radikális változást jelent, melyet a katona nehezen visel, ezért annak átgondoltan kell történnie. A harc sajátossága az alkalmazkodás, méghozzá gyorsan és nagy mértékben, hogy azonnal és hatékony reakciót tudjunk adni a fenyegetésekre. Hozzátette: „Nem tudjuk, hogy milyen lesz a jövő háborúja, de aki könnyebben és gyorsabban megérti az éppen aktuális helyzetet, az győz.” A Transzformációs Parancsnokság feladata, hogy a nemzeti képességek összehangolásával alakítson ki valós képességeket és alkalmazza azokat. Ez pedig az ismeretek, a tudás felhalmozásán és a tapasztalatok gyűjtésén, valamint disszeminációján keresztül valósul meg. Előadásában kihangsúlyozta, hogy a képességek kialakításához, a harckészség eléréséhez az együttműködésen át vezet az út. Ennek alapja pedig a szabványosítás és a terminológia, hogy mindenről ugyanazt gondoljunk, mindent egyformán értsünk. A felhalmozott tudás megalapozza az agilis és adaptív MH kialakítását, hogy az képes legyen ellenállni a hagyományos és a nem-konvencionális fenyegetéseknek is. Az előadó hangsúlyozta az új terminológiai szótár fontosságát, az MHTT szakértői támogatásának jelentőségét és az eddigi együttműködés eredményeit.

Az elhangzott előadást az MHTT és az MH TP közötti együttműködési szerződés ünnepélyes aláírása követte.

A küldöttgyűlés következő napirendi pontja az elismerések átadása volt.
A Magyar Hadtudományi Társaság 2026. évben Tanárky-díjban részesítette:

dr. habil. Remek Éva egyetemi docenst.

Laudációt tartott prof. dr. Molnár Anna tanszékvezető, egyetemi tanár, amelyben vázolta a tanárnő tudományos életútját, kiemelve inspiráló kutatói-oktatói munkásságát, valamint azt, hogy az aranyérmes mestertanár szakosztályelnökként a megújulást, a civil nyitást, a KIMK-vel való szoros együttműködést képviseli.

A kitüntetett „Az EBESZ-modell – az 50. évforduló után” – című előadásában kifejtette, hogy a nemzetközi szervezetek között az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) sok szempontból egyedülálló módon járul hozzá tagjainak és szomszédainak a biztonságához. Az 57 tagállamot számláló Szervezet a biztonság átfogó koncepcióján értelmezi a békét és biztonságot. Az új biztonsági korszak megköveteli a szervezet nemzetközi és belső legitimitációjának újbóli megerősítését.

Az elnökség határozata alapján az MHTT szakértője címet kapta:
dr. Pásztor László ny. ezredes, a Biztonságpolitikai Szakosztály tagja.

Elismerő oklevelet és emlékérmét kapott:

dr. Barta Ágnes úrhölgy, a Katasztrófa- és Polgári Védelmi Szakosztály tagja;
Dániel Zoltán úr, a Katasztrófa- és Polgári Védelmi Szakosztály tagja.

Elismerő oklevelet és tárgyjutalmat kapott:

dr. habil. Daruka Norbert alezredes, a Műszaki Szakosztály elnökhelyettese;
dr. Katona István ny. őrnagy, a Légierő Szakosztály szakcsoport-vezetője;
Druzsín József őrnagy, a Légierő Szakosztály tagja;
Tanyik József úr, a Határőr Szakosztály tagja;
Hózer Benjamin úr, a Katasztrófa- és Polgári Védelmi Szakosztály tagja;
Merényi Vivien úrhölgy, a Légierő Szakosztály tagja;
dr. Szajkó Gyula alezredes, a Védelemgazdasági és Logisztikai Szakosztály tagja.

„Év Szakosztálya” címet és elismerő oklevelet adományozott:
az MHTT *Elektronikai, Informatikai és Robotikai Szakosztályának*, valamint
az MHTT *Katasztrófa- és Polgári Védelmi Szakosztályának*,
mely elismeréseket a szakosztályelnökök vették át.

A „Hadtudomány Ifjú Tudósa” 2025 évi pályázat eredménye alapján az MHTT Elnöksége az alábbi díjakat adta ki:

I. Díjban (oklevél, könyv, Haditechnika folyóirat egy éves előfizetés) részesítette:
Fenyves Tamás kadétot (Wigner Jenő Műszaki, Informatikai Technikum, Szakképző Iskola, Gimnázium és Kollégium, Eger) „*Légi szemmel tanulunk – DJI Mini 4 Pro drón oktatási és gyakorlati alkalmazása*” c. tanulmányáért. Felkészítő tanára, Tóth György 20 000 Ft-os könyvvásárlási utalványt kapott.

A legtöbb díjazottat felkészítő intézmény könyvtárának fejlesztésére 100 000 Ft értékű könyvadományt és a Haditechnika c. tudományos folyóirat egy éves előfizetését dr. Hajdú Ferenc, a Zrínyi Kiadó igazgatója adta át.

II. Díjban (oklevél, könyv) részesítette:

Molnár Bálint kadétot (ÓSZC Surányi Endre Technikum, Szakképző Iskola és Kollégium, Kazincbarcika) „*Magyar hadtudósok, a tudomány szolgálatában*” c. tanulmányáért. Felkészítő tanára, Rosza Pál 20 000 Ft-os könyvvásárlási utalványt kapott.

III. Díjban (oklevél, könyv) részesítette:

Müller Dávid kadétot (Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégium Debrecen) „A MH modern légvédelmi rendszerének új eszközei az ELTA ELM-2084 MMR radar és NASAMS légvédelmi rakétarendszer bemutatása” c. tanulmányáért. Felkészítő tanára Szarka Levente Zoltán 20 000 Ft-os könyvvásárlási utalványban részesült.

Az elismeréseket Prof. dr. Padányi József, az MHTT elnöke adta át.

A Társaság 2025. évi tevékenységéről készített beszámoló, a pénzügyi gazdálkodásáról szóló jelentés, a Felügyelő Bizottság és az Etikai Bizottság jelentései, azok megvitatása előtt szóbeli kiegészítésekkel kerültek a küldöttgyűlés elé.

Prof. dr. Padányi József, az MHTT elnöke, szóbeli kiegészítésében kiemelte az együttműködések és az interdiszciplinaritás erősítését a Társaság vonatkozásában. A szakosztályokkal kapcsolatban hangsúlyozta, hogy azok képezik a „piramis alapját” a Társaság működésének fő színterei, az elnökség pedig az optimális működési feltételek megteremtésén fáradozik. Értékelésében aláhúzta, hogy a Társaság jó szinten teljesítette, amit a feladattervben vállalt. Dr. Kenessey Zsolt, gazdasági elnökhelyettes szóbeli kiegészítésében a fegyvelmezett gazdálkodást és annak eredményeként az eredményesen zárult pénzügyi évet említette. A kapott támogatásokkal az elszámolás megtörtént, kötelezettségállomány nem halmozódott fel az év során. Dr. Király László, a Felügyelő Bizottság elnöke kiemelte, hogy a Társaság működése jogszerű és stabil volt az év során, az elismerések odaítélése, szerződések megkötése és teljesítése szabályos volt, a közhasznúság nem kérdőjelezhető meg. Fegyelmi ügyben a Bizottságnak nem kellett eljárnia. Prof. dr. Fórizs Sándor, az Etikai Bizottság elnöke hangsúlyozta, hogy a Társaság minden döntéselőkészítésébe bevonták a működés a szabályozóknak megfelelő, korrekt volt.

A Társaság 2026. évi munkatervének kiegészítéseként Padányi elnök úr hangsúlyozta, hogy kellő pénzügyi stabilitás nélkül nem lehet programokat tervezni és megvalósítani, ezért számítunk külső támogatókra. Kiemelt feladatként a „Mohács 500” konferencia megszervezését nevezte meg. A 2026. évi pénzügyi tervszámok előterjesztése kapcsán Kenessey gazdasági elnökhelyettes úr is megerősítette, hogy számítunk a támogatások nyújtotta plusz forrásokra, de óvatos gazdálkodással a tervezet főösszegei tarthatók lesznek.

Dr. Balajti István javasolta egy új programpont felvételét, Bay Zoltán radarkísérletének 80. évfordulóját. Dr. Hajós Dezső kommunikációs elnökhelyettes a média hatalmára hívta fel a figyelmet és a tagságot nagyobb aktivitásra buzdította a közösségimédia felületeken.

A Küldöttgyűlésen döntés született arról, hogy a tagság által befizetett tagdíj 25%-át a szakosztályok működésük költségeinek fedezésére visszaigényelhetik, és arról is, hogy a tagdíjat huzamos ideig nem fizető tagtársak törlésre kerülnek a Társaság tagjai közül.

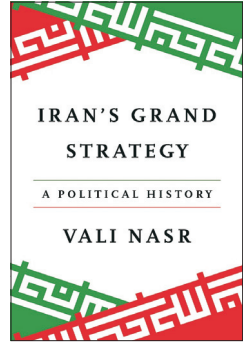
Az esemény zárása után állófogadásra került sor, melyen a Társaság elnöke mondott pohárköszöntőt.

Druzsina József

Vali Nasr:

Iran's Grand Strategy – A Political History

(Princeton, Princeton University Press, 2025. ISBN: 9780691268927;
ISBN 9780691268934 (ebook); <https://doi.org/10.2307/jj.22247035>)

DOI 10.17047/HADTUD.2026.36.1.149

A szerzőről

Vali Nasr a Johns Hopkins Egyetem School of Advanced International Studies (SAIS) Majid Khadduri nemzetközi ügyek és közel-keleti tanulmányok professzora, továbbá a Center for Strategic and International Studies (CSIS) közel-keleti programjának külső tanácsadója.¹ Számos rangos kutatói és szakmai elismerése mellett a Johns Hopkins Egyetem SAIS nyolcadik dékánja, illetve 2009 és 2011 között Richard Holbrooke nagykövet, az Egyesült Államok afganisztáni és pakisztáni különmegbízottjának vezető tanácsadója volt. Barack Obama elnök szíriai ügyekért felelős tanácsadójaként is szolgált 2012-ben, akadémiai nagyságát ezen felül pedig tükrözi, hogy nyolc könyv egyedüli, illetve egy könyv és számos egyéb nívós publikáció társszerzője. Egyik műve, a 2006-os *The Shia Revival – How Conflicts within Islam Will Shape the Future* a *New York Times* bestsellere is volt.²

A könyvről

Legújabb, a Princeton University Press által 2025. májusában kiadott, *Iran's Grand Strategy – A Political History* című könyvében a szerző az iráni nagystratégia alakulását vizsgálta az Iszlám Köztársaság politikai viszonyainak tükrében. A könyv betekintést nyújt az Iráni Iszlám Köztársaság 47 éves történelmén keresztül annak védelmi stratégiájának alakulásába. Górcső alá veszi a változásokat ösztönző erőket, védelempolitikai és nemzetközi vonatkozásait, illetve a fokozódó problémákat. Az iráni nagystratégiát az ellenállás stratégiájából eredezteti, amely nem csak az ország katonai-védelempolitikai szférájára, hanem gazdaságára, nemzetközi kapcsolataira és kultúrájára is hatással van, hiszen a Nasr által gyakran mélyállamként emlegetett keményvonalas, Ali Khamenei ajatollah vezette felsővezetés ezeket helyezi előtérbe a nemzeti érdek meghatározásakor. Az uralgó keményvonalas szemléletmód nemzetközi

1 Lásd Nasr R. Vali oktatói adatlapját, Johns Hopkins Egyetem School of Advanced International Studies (SAIS), 2026. <https://sais.jhu.edu/users/vnasr1>

2 Nasr, Vali: *The Shia Revival – How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, New York, W. W. Norton Company, 2006. 287 p. ISBN 978-0393062113

elszigetelődéshez, gazdasági fiaskókhöz, korrupcióhoz és társadalmi elégedetlenséghez vezetett, részint a forradalom és az Irak–iráni háborúból leszűrt konfrontatív tapasztalatok, részint az IRGC hatalmi térnyerésének következményeként, amelyek militáns megoldásokat toltak az ország nemzeti biztonsági palettájának előterébe: az előretolt védelem és az ellenállás tengelye formájában, a ballisztikus rakéta- és drónarzenállal, illetve atomprogrammal kiegészítve. (Nasr, 2025.)

A könyv két részre és 11 fejezetre tagolódik: az első, *The Crucible of Revolution and War* az Iszlám Köztársaság kialakulását és politikai-stratégiai fejlődését elemzi, történelmi keretben; a második, *Khomeini and the Grand Strategy of Resistance* pedig az iráni nagystratégia Irak–iráni háborút követő alakulására és kortárs kihívásaira fókuszál.

The Crucible of Revolution and War

A könyv első része az iszlám forradalom és az Irak–iráni háború által meghatározott stratégiai identitást elemzi. A második fejezet az „esteqlal” (Nasr, 2025, p. 35.), azaz a függetlenség eszményét boncolja, amely Ruhollah Khomeini ajatollah narratívájában az ország történelmi tapasztalatai és megaláztatásai miatt egyaránt ideológiai mozgósítóerőként és az Amerika-ellenesség táptalajaként működött – nem véletlen, hogy az ajatollah személyesen ragaszkodott a függetlenség toposzának forradalmi kiáltványba foglalásához. (Nasr, 2025, pp. 35–36.) A 444 napos túsztűz ideológiai indíttatása is ebből, a CIA korábbi iráni tevékenységéhez köthető nemzetbiztonsági előzményből táplálkozott. (Nasr, 2025, pp. 38–47.) Ebben a formálódó, fragmentált politikai környezetben az iráni kapcsolatok baloldali eredetű, antiimperialista szemléleti rendszert is kaptak, amely máig hatással van a stratégiaalkotásra. (Nasr, 2025, pp. 52–55.)

A harmadik fejezet a klérus forradalmi hatalmi harcát elemzi. Az iszlám köztársaság a „társadalmi forradalom” (Nasr, 2025, p. 58.) intézkedésein keresztül lebontotta a korábbi gazdasági erőközpontokat, és az iszlám szocialista értelmezéséből eredő államosítással és vagyonújraelosztással a társadalom alsóbb rétegei körében szerzett népszerűséget. A szekuláris baloldal és az iszlámisták közötti hatalmi egyensúly végleges eltolódását a túsztűz hozta el, a baloldallal szembeni politikai leszámolás pedig 1982-ben teljesedett ki, bebörtönzésekkel és kivégzésekkel. (Nasr, 2025, pp. 65–72., p. 114.) Az kor mindazonáltal meghatározó lenyomatot hagyott: a geopolitikai függetlenség és erőkitetés az iszlám elvekhez kötődő világi célokkal párosult. (Nasr, 2025, p. 59.)

A negyedik és ötödik fejezet az Irak–iráni háborút és annak nagystratégiai hatásait vizsgálja. Nasr ennek a konfliktusnak tulajdonítja a „sacred defense”, azaz a szent védelem stratégiai elem megjelenését, amelynek mozgósító erejéhez – a kerbelai csatára épülő síita narratíva mellett – a nacionalizmus és a háború honvédő jellege is hozzájárult. (Nasr, 2025, pp. 74–82.) Khomeini az iszlám univerzalizmus és a honvédelem narratívái között egyensúlyozott, amely a gyakorlatban még egy Izraellel közös titkos hírszerzési-katonai együttműködést is magában foglalt, a nyolcvanas években. (Nasr, 2025, pp. 110–112.) Az iraki csapatok kiűzése után offenzív jelleggel folytatott háború egy expanzionista precedenst is teremtett, amely ma is tetten érhető Irán regionális magatartásában, és amelyben az IRGC felemelkedése meghatározó szerepet játszott. (Nasr, 2025, pp. 83–91.) A hatalmas emberáldozatok erősítették a síita mártíromság-központú identitást, legitimálták a védelemfókuszú nagystratégiát, és radikálisan megerősítették a keményvonalas felsővezetésben az önellátás fontosságát, valamint a nemzetközi közösséggel szembeni bizalmatlanságot. (Nasr, 2025, pp. 79–83.)

Khomeini and the Grand Strategy of Resistance

A könyv második része a Khomeini halála utáni időszakra fókuszál. A hatodik fejezet a kilencvenes évek Rafsanjani–Khatami-korszakának reformista és keményvonalas irányvonalai közötti kettséget tárgyalja. A normalizálódást és a gazdasági fejlődésen keresztüli biztonságerősítést

képviselő elnöki vonal éles kontrasztot képzett a Khamenei vezette, az IRGC-re támaszkodó tengellyel, amely a szent védelem jegyében ideológiai ellenállást hirdetett a Nyugattal szemben, és ezt a küldetést belpolitikai autoritásának megerősítésére is felhasználta. (Nasr, 2025, pp. 130–154.)

A hetedik és nyolcadik fejezet Irán regionális törekvéseit mutatja be. Az előretolt védelem az Irak–iráni háború hadászati tanulságaira támaszkodik: Irán stratégiái magányában sebezhető, ezért nem engedheti meg, hogy ellenlábasaival saját határainál csapjon össze. Ennek jegyében az előretolt védelmi stratégia proxikon, szövetségeseken és partnereken keresztül az arab világba irányuló befolyásszerző tevékenységet jelent, amelynek részegységei az ellenállás tengelyébe tömörülnek, tevékenységük leginkább Irakban, Szíriában, Libanonban és Jemenben érhető tetten. Ezt az ellenállás tengelyének is nevezik, melynek fő célkitűzése az USA és Izrael regionális befolyásának letörése, amelyhez Irán a vallási kötelekeket, a kegyhelyek védelmét és az Iszlám Állam elleni harcban szerzett megbecsültséget egyaránt felhasználja. (Nasr, 2025, pp. 174–206.) A kilencedik fejezet az előretolt védelem gazdasági-politikai árára vetít fényt: a nemzetközi elszigetelődés, az ebből fakadó gazdasági nehézségek és a főként a fiatal Z generáció által képviselt politikai elégedetlenség egyre komolyabb kihívásgócot jelentenek az iszlám köztársaságnak. (Nasr, 2025, pp. 214–230.)

A tizedik fejezet az atomprogramot és annak stratégiai szerepét tárgyalja. A Pahlavi érából eredő, a 2000-es évek elejétől katonai elrettenő célúvá vált program kapcsán a fejezet részletezi a JCPOA körüli belső politikai súrlódást: a megállapodás eleinte sikert hozott a Rouhani vezette reformistáknak, ám Trump 2018-as kilépése visszaütött rájuk, a keményvonalasok pedig megerősítették azon narratívájukat, miszerint a Nyugatban nem szabad megbízni. (Nasr, 2025, pp. 231–256.) A fejezet emellett a Kínához és Oroszországhoz fűződő pragmatikus, de esetenként erősödő gazdasági-politikai és laza katonai együttműködést is taglalja, amelyben Nasr komoly kitörési lehetőséget látott az elszigetelődésből – azonban ez komolyabb szövetségesekkel sem szolgált Iránnak, ahogyan azt a tizenkét napos háborúban tanúsított passzív orosz–kínai magatartás is tükrözi. (Nasr, 2025, pp. 258–262.; Wishnick & Waller, 2025.)

A „The Price of the Resistance” (Nasr, 2025, p. 264.) című zárófejezet az iráni nagystratégia hátulütőit tárgyalja. A Trump által implementált „maximum pressure” nyomán foganatosított szankciók jelentős gazdasági visszaesést, inflációt és szegénységet eredményeztek, amelyet zömmel a középosztály szenved el. Khamenei ajatollah mindezt amolyan álsruhás áldásként jellemezte, és az „ellenállás gazdaságát” (economy of resistance) hirdette meg. (Nasr, 2025, pp. 264–267.) A gazdasági mutatók azonban azt tükrözik, hogy a koncepció nem a várt hatást hozta, a rezsimmel szembeni társadalmi elégedetlenség fokozódott, a 2022-es Mahsa Amini-féle zavargások tovább mélyítették a szakadékot a rezsime és a társadalom között. Mindez a 2024-es elnökválasztásokon is tükröződött, amelyek az eddigi legalacsonyabb részvétellel – országosan 40,6, Tehránban pedig csupán 11 százalékkal – zajlottak. (Nasr, 2025, p. 267.) A 2023. október 7. óta zajló folyamatok szintén komoly kihívást jelentenek az előretolt védelmi koncepció hatásossága szempontjából, és társadalmi szinten is felvetik azt a kérdést, hogy az iráni nép nem fizet-e túl nagy árat a felsővezetés döntéseiért. (Nasr, 2025, pp. 264–280.)

A 2025 decembere óta végbemenő folyamatok azt mutatják, hogy a korábban pragmatizmusáról ismert iráni vezetés stratégiai mellékvágányra futott: az ellenállás tengelye és a ballisztikus rakéták nem bizonyultak hatékonyak egy tényleges fegyveres konfliktus során, az atomprogram is veszteségeket szenvedett, a társadalmi elégedetlenség pedig a tetőfokára hágott. (Ramzy, 2026.) Az ország stratégiai mozgásterét minden kétséget kizáróan beszűkült, és erősen kérdéses, hogy a tárgyalóasztalnál ülő vezetés melyik irányba fog elindulni – ám ezt, illetve a február vége óta dúló fegyveres konfliktust a könyv már nem tárgyalja.

Ajánlás

A könyv kiváló betekintést kínál az Iráni Iszlám Köztársaság politikatörténetébe, stratégiaalkotásába és védelempolitikai szemléletmódjába, illetve ezek kihívásaiba. Pontos hivatkozási rendszerével és részletes elemzéseivel az olvasmány remek kutatási anyagként szolgálhat a nemzetközi kapcsolatok, nemzetközi biztonság- és védelempolitika, politikatudományok és a Közel-Kelet iránt érdeklődőknek. A könyv az Iránt kutatók körében széleskörű elismerést váltott ki, viszont, sajnálatos módon, a 2025. májusát követő események miatt mára már kissé elavult, így megérné egy újabb kiadás keretében frissíteni. Ettől függetlenül viszont hatalmas tudományos értéket képvisel.

Mezővári Magor

FORRÁSJEGYZÉK

- Golkar, S. (2025, October 30). *Humiliation and Transformation: The Islamic Republic After the 12-Day War*. Foreign Policy Research Institute.
<https://www.fpri.org/article/2025/10/humiliation-and-transformation-the-islamic-republic-after-the-12-day-war/>
- Nasr, R. Vali (2025). *Iran's Grand Strategy*. Princetown, Princeton University Press, 2025.
- Ramzy, R. E. (2026, January 29). *Iran at a Strategic Breaking Point*. The Cairo Review of Global Affairs.
<https://www.thecairereview.com/essays/iran-at-a-strategic-breaking-point/>
- Széf, F. (2026, January 27). „*Irán kénytelen lesz tárgyalni, ha a Nagy Armada megérkezik*” – reméli Trump. Euronews; euronews.com.
<https://hu.euronews.com/2026/01/27/iran-kenytelen-lesz-targyalni-ha-a-nagy-armada-megerkezik-remeli-trump>
- Wishnick, E., & Waller, J. G. (2025, July 8). *Russia and China Respond—or Don't—to the 12-Day War in Iran*. @CNA_org; CNA.
<https://www.cna.org/our-media/indepth/2025/07/russia-and-china-respond-to-the-12-day-war-in-iran>

HUNGARIAN MILITARY SCIENCE

Periodical of the Hungarian Association of Military Science, and of
the Committee on the Military Science of the Hungarian Academy of Sciences

Contents

Editor-in-Chief's Greetings (<i>Mariann Tánczos</i>)	3
SECURITY POLICY	
<i>Ádám Héda</i> The Water Crisis of the 21st Century: The Next Strategic Front Line	5
<i>Annamária Szöllősi, Péter Bérczi, Nikoletta Kiss</i> Societal Risks and Implications of Drone Warfare. The "Drone Safari" in Kherson as a Case Study	19
<i>Zoltán Solt, Attila Zolcsák</i> Maoism and the Global Jihad	38
<i>Tímea Zsivity</i> The Impact of Modern Information Technologies on Public Life in Serbia	57
NATIONAL DEFENCE	
<i>András Huber</i> The Impact of the Russo-Ukrainian War on the Compulsory Military Service in Europe	76
SOCIAL SCIENCES	
<i>Nóra Varga</i> A Critique of Organic War Theory in the Context of Contemporary War Ideologies	89
<i>Sarolta Bernát</i> The Dynamics of Labour Migration between Serbia, Hungary, and Austria: A Comparative Analysis	102
<i>Attila Bán</i> The Appearance of Military History in the Secondary School Subject "Basics of National Defence"	118
MILITARY ART	
<i>Daniel Passbach</i> Multinational Cooperation Formats for Air and Missile Defence. Comparative Models and Implications for European States	130
ASSOCIATION NEWS	
Delegates' meeting of the Hungarian Association of Military Science (<i>József Druzsín</i>)	146
REVIEW	
Vali Nasr: Iran's Grand Strategy – A Political History (<i>Magor Mezővári</i>)	149

Az MHTT Kiss Károly Hadtudományi Klub

MINDENKI HADTUDOMÁNYA

című előadás-sorozat 2026. második félévi programja

A Magyar Hadtudományi Társaság folytatja szabadegyetemi előadás-sorozatát.

A rendezvények minden alkalommal csütörtökön 18 órakor kezdődnek

az MH vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár

Honvéd Kulturális Központ Pódium bájrában.

(Stefánia Palota, Budapest XIV., Stefánia út 34–36.)

A TERVEZETT ELŐADÁSOK

Szeptember 10. 18 óra

Dr. habil. Balajti István CSc/PhD. mk. alezredes

**Drónok, hiperszonikus fegyverek (HyW) és radarok,
mint a korszerű hadmérnökképzés kihívásai**

Október 08. 18 óra

Dr. Ráth Tamás ny. ezredes

a Magyar Hadtudományi Társaság Nemzetközi Tanácsadó Testületének elnöke

**Détente (amelynek jelentése enyhülés, feszültségcsökkenés
vagy enyhülés politika), illúziók és valóság**

November 12. 18 óra

Dr. Négyesi Lajos ezredes történész

az NKE, HHK, Hadtörténelem Tanszék egyetemi docense

Milyen csata volt a mohácsi csata?

December 10. 18 óra

Professor emeritus Dr. Lukács László ny. alezredes

*a hadtudomány kandidátusa, nyugalmazott tanszékvezető egyetemi tanár,
a Magyar Hadtudományi Társaság robbantás-műszaki zárás szakértője*

A köszörső aknáktól a jelen kor aknaharcáig